

Четверта читанка

ШКІЛЬНА РАДА — УККА

ЧЕТВЕРТА ЧИТАНКА

ВИДАННЯ ШКІЛЬНОЇ РАДИ

НЬЮ ЙОРК

1966

Шкільна Рада
Український Конгресовий Комітет Америки

Четверта Читанка — це спільний твір українських педагогів. До неї додано для вжитку вчителя окрему методичну частину. Шкільна Рада УККА апробувала цей підручник для українських шкіл.

Нью Йорк, у вересні 1966.

Мовний редактор:
Проф. д-р ПАНТЕЛЕЙМОН КОВАЛІВ.

Обкладинка та мистецьке оформлення:
Мистець БОГДАН ПЕВНИЙ.

Copyright 1966 by Shkilna Rada — New York.
Всі права застережені за Видавництвом.
Шкільної Ради УККА - Нью Йорк.

Адреса Видавництва:
Shkilna Rada - U.C.C.A., P. O. Box 391, Cooper Sta., New York N.Y. 10003.
Printed in U.S.A.

1. МОЛИТВА.

Боже Великий, Єдиний,
Нам Україну храни,
Волі і світу промінням
Ти її осіни!

Світлом науки і знання
Нас, дітей просвіти,
В чистій любові до Краю
Ти нас, Боже, зрости.

Молимось, Боже Єдиний,
Нам Україну храни,
Всі свої ласки, щедроти
Ти на люд наш зверни.

Дай йому волю, дай йому долю,
Дай доброго світа,
Щастя дай, Боже, народу
І многая, многая літа!

Пояснення.

Храни — хорони, охороняй,
осіни — покрий,
промінням волі і світу — світляною, ясною, славною волею,
променями волі і світла,
зрости в любові — виховай,
щедроти — добродійства,
дай щастя народу — народові,
на многая літа — на багато літ.

Запитання.

Чого просять діти у Бога ?
Шо є найбільшим добром для України ?
Чим можуть діти помогти Україні ?
Якими добродійствами Бог може обдарувати Україну ?
Чого потрібно, щоб Божі ласки були вічні для України ?

Завдання додому.

1. Вивчити цю молитву напам'ять. Заспівайте її !
 2. Відповісти на подані питання в домашньому зошиті.
 3. Написати, чому Україні потрібно найбільше Божих щедрот, ласк.
 4. Пояснити на письмі, чому тут деякі слова написані з великої початкової букви.
- Пам'ятайте ! Кожний рядок вірша має велику початкову букву.

2. ВАКАЦІЙНІ МАНДРІВКИ.

Івась нічого не боявся. Він був у липні в таборі, загартувався і набрав сил. Тепер він mrіє про подорож по Рідному Краю. Щоб її виконати, збирає хлопців і вчить їх географії при карті України.

Їого сестра Маруся бере також участь у його лекціях, бо це їй придаться в майбутності. Тепер вона ще не дорівнює своїми силами таким великим юнакам, як Івась, Василько, Левко. Де — де?! Вони називають її „мала”, ніби ще дитина. Це найбільше її лихо. Вона думає: ще трохи треба підрости, от тоді вона виявить свою завзятість. Піде сама туди, у світ, на Україну, про яку вони тепер так гордо говорять. Але ось про що вони mrіють і балакають, послухайте тільки!

3. НАША МАНДРІВКА.

Ми завзяті подорожні,
Сили в нас непереможні —
Кажем правду, не жартуєм:
В Рідний Край ми
[помандруєм.

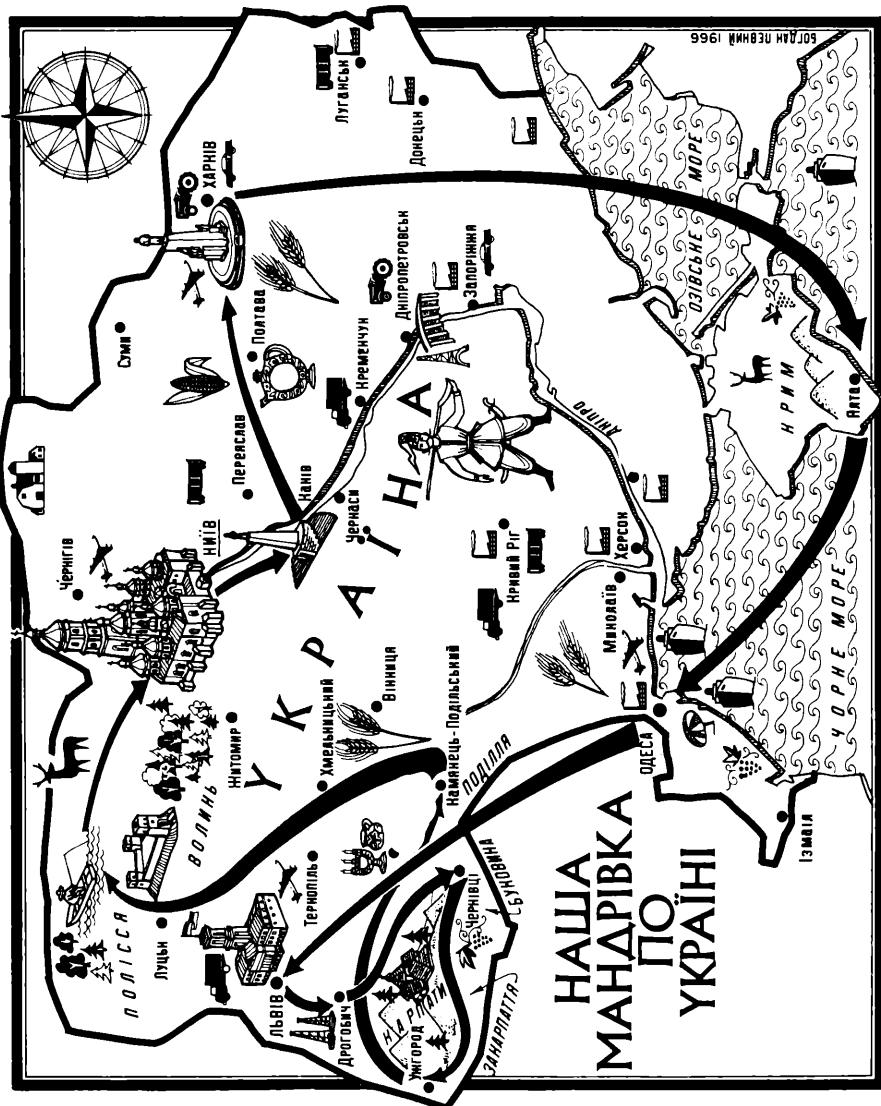
Там моря у мрії-гадці
Переступим, мов по кладці,
Гір перейдем сто, чи двісті,
Мить — і ми уже на місці!

„О, наш миливий Рідний
[Краю,
Ми устами припадаєм
До твоїх святих порогів —
Будь щасливий ти у Бога!”

Ми зі Львова у Карпати
Починаєм мандрувати —
Там гуцули наші браві,
Бойки там і лемки жваві.

Крізь карпатську
[Верховину
Помандруєм в Буковину,
З Буковини в Закарпаття,
Бо ѹ там є наші браття.

Відпочинем на дозвіллі
На пшеничному Поділлі,
Заночуєм на Волині
Там, де замки й твердині.

Попливемо на Полісся,
Бо ніхто з нас не бойтесь
Вод глибоких, нетрів
[темних,
Пуш дрімучих і таємних.
А з Полісся ми полинем
У столицю України,
Привітаєм Київ давній
І Дніпро старий,
[преславний.

З Києва дорога в Канів,
Покладемо у пошані
Пишних квітів в'язку білу
На Тарасову могилу.

Помандруєм далі жававо
В Переяслав і Полтаву,
В місто Харків завітаєм,
Степом підемо безкраїм.

Там замріють Кримські
[гори,
Зашумує Чорне море,
І з Одеси в світ широкий
Злинуть судна білобокі.

Шлях — мов ниточка
[шовкова,
Ми повернемось до
[Львова,
Нашим мандрам мить
[остання;
Прошепочемо прощання:
,,Будь здоровий, милий
[Краю,
В Бога ласки ми благаєм,
Щоб у щасті та на волі
Ти розцвів, мов квітка
[в полі!"

Пояснення.

Які слова з цього вірша не знайомі вам?

Що значить слово „загартуватись”?

Поясніть: слово „мріяти про що”, „брати участь у чому”.

Непереможний, непереможна, непереможне (прикметник) — непоборний,

мить, миті, миттю — миг, частина секунди,

гуцули, бойки, лемки — гірські українські племена, що живуть у Карпатах,

жававий, жавава, жававе (прикметник) — швидкий, верткий,
Верховина, Буковина, Закарпаття — частини України в горах Карпатах,

Переяслав, Харків, Полтава — великі міста на Україні,

Кримські гори — на Криму над Чорним морем,

Одеса, в Одесі — найбільший морський порт України,

Поділля, Волинь, Полісся — частини України,

нетрі, нетрів, нетрям — джунглі, дебри, непрохідні хащі,
Канів, Канева, Каневу, в Каневі — місто над Дніпром, біля
Тарасової могили,
судно, судна, судну, множина: судна, суден — корабель,
шлях, шляху, на шляху — дорога,
Львів, Львова, Львову, Львовом, у Львові — головне місто
Галичини.

Завдання.

1. Показати на карті України всі згадані тут міста, гори, ріки.
2. Нарисувати в зошиті шлях на карті України, яким хлопці хотіли їхати.

Запитання.

Про що мріяли хлопці?

Якими здавалися їм моря, гори?

Звідки вони хотіли вирушати?

Чому вони вибрали країну гуцулів, бойків і лемків?

Чим є для них Волинь?

Чому цікаві їм нетрі й пущі Полісся?

Як задумують вони пошанувати пам'ять Тараса Шевченка?

Які частини України вони хочуть побачити?

Як вони прощаються з Україною?

Завдання додому.

1. Написати в зошитах про мрії хлопців, які повернулись із табору.
2. Що вони хотіли побачити в Україні та які побажання хотіли скласти ій?

4. ВЕРЕСЕНЬ НАСТАВ ...

Вересень належить до найкращих місяців в Америці: Багато тоді сонця, багато синього неба, на якому ні хмариночки. Кожному бажається побувати ще трохи серед природи, надихатись свіжим, цілющим повітрям, побавитись, погуляти...

А тим часом з вікон книгарень виглядають до школярів гарні книжечки, потрібні на початку нового шкіль-

ного року. Треба подумати про них. Це ж товариші нашого дитячого життя, повні змісту, образків, гарних віршів, оповідань. Аж кортить заглянути до середини, налюбуватись рівнесенькими рядками букв, прочитати гарні думки про наше сучасне й минуле!

Коби тільки трохи грошей здобути як нагороду за поміч у праці дідуся в городі! Василько каже, що в жовтні книжки до читання будуть дешевші, ніж тепер. Треба буде купити їх більше, бо вони цікавлять нас своїм змістом. У книгарнях випродаж з великою знижкою в ціні. Особливо „Син України” подобається мені, але на нього нема знижки. Книгарня дає завжди велику знижку на свої передруки, а цієї гарної книжки не передрукувала. Треба запитатись власника книгарні. Напишу листа до нього.

Пояснення.

Хмариничка, хмариночці — здрібнілій іменник від: хмара, що є жіночого роду,

цілющий, цілюща, цілюще (прикметник) — оздоровлюючий, лікувальний,

погуляти, погуляю, погуляєш (дієслово) — вільно побігати, кортіти, кортить мене, кортіло (неособово) — є охота на щось,

буква, букви, буквою, у множині: букви, букв — літера, іменник жіночого роду,

думки — речення; говоримо речення, що значать думки; пишемо букви,

сучасне, сучасного, сучасному, сучасним — те, що є тепер, теперішність,

минуле, минулого, минулому, минулим, у минулім — прикметниковий іменник, що означає минувшину; „сучасне” теж прикметниковий іменник,

гріш, гроша, грошеві, грошем, у множині: гроші, грошей, грішми, іменник чоловічого роду,

вересень, вересня, вересневі, вереснем — дев'ятий місяць; жовтень, жовтня, листопад, листопада, грудень — місяці після вакації, зразу осінні, далі зимові,

дешевий, дешева, дешеве (прикметник) — таний; дешевший,
дешевша, дешевше (вищий ступінь),
випродаж, випродажу, випродажем (іменник чоловічого ро-
ду),
власник, власникові, власником, у власникові (іменник чо-
ловічого роду).

Запитання.

Котрі місяці найкращі в Америці?

Чого тоді бажається кожному?

Де можна побачити новесенькі книжки?

Що гарного можна прочитати в книжці?

Коли продають по дешевших цінах книжки до читання?

Про яку книжку мріє школяр і чому?

Чому автори назвали її „Син України”?

Завдання додому.

1. Випиши іменники з цих речень і позначи їх три роди:
чоловічий, жіночий, середній.

5. ЛИСТ ДО ВЛАСНИКА КНИГАРНІ:

Філадельфія 20. вересня 1967.

До

Високоповажаного Пана

Томи О.

Книгаря в Нью Йорку, Н. Й.

Високоповажаний Пане!

Вибачте, що смію Вас турбувати. Кожного року Ви оголошуєте знижку на свої передруки книжок для молоді.

Запитую Вас, чи й цього року буде знижка цін, бо наша кляса задумує купити у Вас книжки для домашнього читання. Чи буде нове видання „Сина України”? Будь ласка, напишіть мені та пришліть каталог.

З глибокою пошаною:

Василь Нагірняк, уч. 4. кл.

Школи українознавства
у Філадельфії.

6. ПО ГРИБИ.

Восени якось пішли ми
По гриби у ліс за містом.
Ліс — як світ — широкий, несходимий,
В лісі пахло перепрілим листом.

Під ногами коливались
Килими золототкані,
А по них грибочки хизувались,
Гарні з виду, дуже пишно вбрані.

В них беретки не брунатні,
А червоні з крапочками ...
І такі ж вони принадні,
Що вхопив би обома руками!

Та казали нам ще з дому:
„Стережіться в лісі - світі
Тих, що в сяйві - вбранні золотому,
А в нутрі — отрутою налиті ...”

І ми пильно обминали
Все, що в одязі барвистім,
Грибів добрих кошики набрали —
Тих, що скромно крилися під листям.

Пояснення.

Несходимий, несходима, несходиме (прикметник) — ліс несходимий такий, що його не легко перейти,
коливатись — хитатись, колихатись, западатись,
перепрілій лист — листя, що впalo з дерев і почало гнити на купах,
килими золототкані — чудові полянки з моху, виглядають неначе килими,
хизуватись — пишатись.

На полянках гарно червоніли отруйні гриби, що не мали брунатних береток чи капелюжів, які накривають правдиві гриби. Червоні головки грибів з крапками то особливість моримух, отруйних грибів. Вони дуже принадні, але дуже небезпечні. І тому поет наводить остерогу батьків, щоб їх стерегтися, як усього, що пишно блищить. Часто в такому золотому вбранні находитися отрута. Тож діти пам'ятали батьківську остерогу й обминали моримухи, як усе зло в житті. Вони збиралі скромні гриби, але добрі, які крилися під листям, і назбирали їх повні кошики.

Запитання.

Де ростуть гриби?

Які є роди грибів?

Чим відрізняються отруйні гриби?

Чим вони хизуються (пишаються)?

Що мають отруйні гриби в своїм нутрі?

Чи діти можуть самі збирати гриби?

З чим порівнює поет грибів?

Перед чим він остерігає дітей?

Як виглядає ліс восени?

Завдання додому.

1. Описати прогулянку на гриби під опікою батька.
2. Виписати нові слова та означити їх. (Частини мови: іменник, займенник, дієслово, прислівник, прийменник.).

7. ОСІНЬ.

Летять листки пожовклі і зів'ялі,
Летять до ніг і сумно шелестять.
Затих гайок і верби кучеряві
Пташиним співом вже не гомонять.

А ниточки ясні, срібноволосі
Шепочуту тихо: осінь, осінь ...

Летять листки і скрізь так непривітно ...
Заснув ставок, і нивка вже не та,
Колишеться вітрець одноманітно,
І між стернею блудить самота.

А ниточки ясні, срібноволосі
Шепочуту тихо: осінь, осінь ...

Летять листки, замовкли птахів хори,
А сонце все біжить кудись, біжить.
Ах, літечко! Вернися до дітвори
Хоч на часок, годинку, хоч на мить.

А ниточки ясні, срібноволосі
Шепочуту тихо: осінь, осінь ...

Пояснення.

Кучеряви верби, бо їх листки немов кучері волосся,
срібноволосі ниточки літають у повітрі, немов сиве волосся;
це так зване бабине літо,

непривітно (прислівник на питання: як) — погано,
нивка, нивки, нивці (здрібнілій іменник від: нива) — мала нива,
поле,

між стернею блудить самота — по жнивах на полі ще стир-
чить стерня, гострі кінці била, нива вже без колосся, пуста, са-
мітна,

сонце біжить — це так тільки здається, бо земля обертається,
ниточки шепочуть — це так поетично сказано, ніби ниточки
шепочуть.

Запитання.

Що діється з листям дерев
весени?

Хто збирає листя і нащо?

Чому Івась збирав листки?

З яких дерев збирав він
листки?

Куди ходив Івась?

Як виглядає бабине літо?

Відповіді.

..... жовкне і спа... до
ніг.

Хlop.. роблять собі збір-
ки гарних листків.

..... збирав листки до
альбому.

Він збирав з дуба,
клена, липи.

..... ходив до лісу, де бу-
ли найкращі

Срібні літаєть у
повітрі.

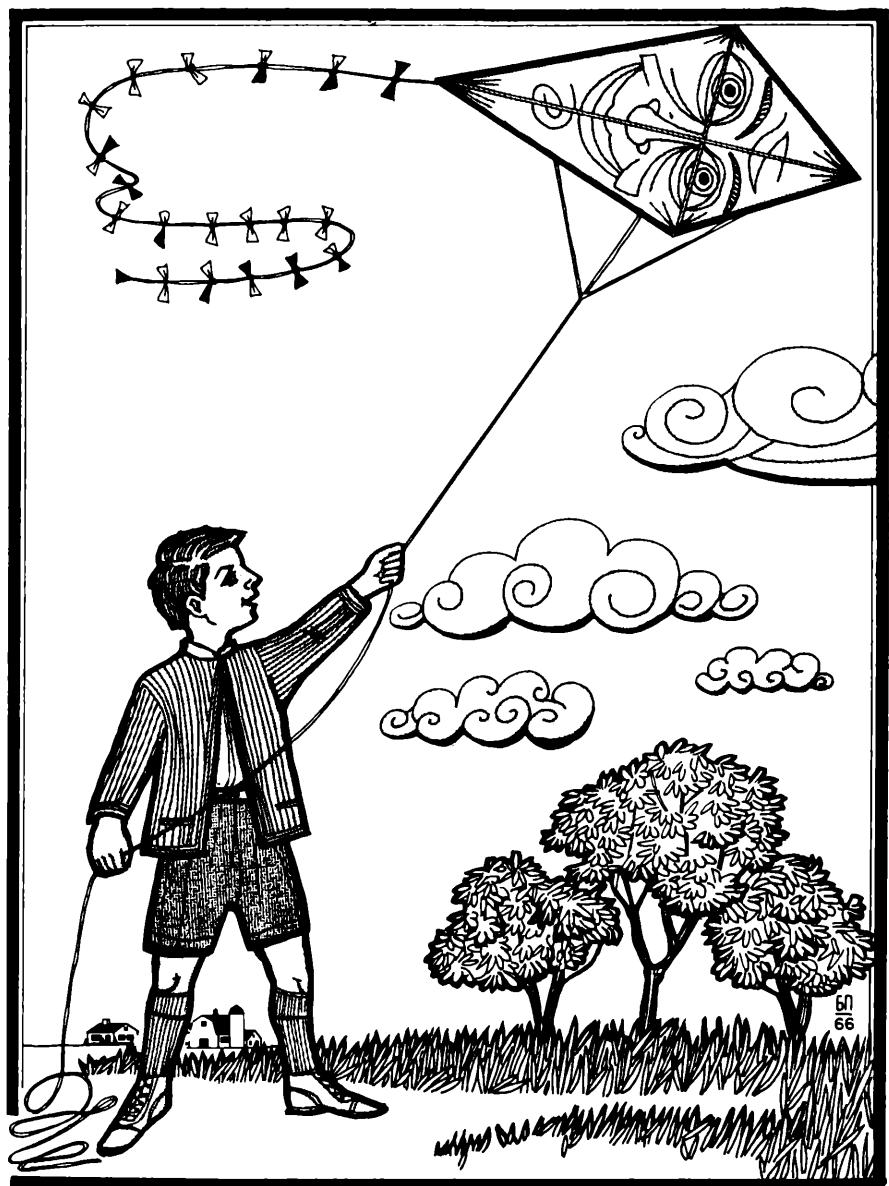
Завдання додому.

1. Вивчити вірш напам'ять. Написати, що додає осені смутку.

8. НАШ „ЗМІЙ”.

Як Івась укладав плян поїздки на Україну, Борис
став думати про „змія” з паперу. Він хотів випустити йо-
го в простори. Біда тільки, що він не мав грошей на ку-
пно відповідного моделю.

Але от трапилася йому нагода заробити трохи гро-
шій на власні потреби. А було воно так:

Коли Борис дармував, батько сказав йому:

— Борисе, чи не скотів би ти упорядкувати мою бібліотеку? Я не маю часу на це, тож можеш узятися до цієї справи. Я не хочу, щоб ти працював даром. Тому обіцюю тобі п'ять долярів нагороди, як тільки ти зробиш це доладу.

Борис промовив несміло:

— Та я зроблю це з приємністю.

Батько відповів:

— Я нагороджу твою працю. Знаю, що за отримані гроші ти можеш купити модель змія, про що ти завжди мрієш. Це буде корисне для тебе, а я буду мати упорядковану бібліотеку. Г'ятсот книжечок буде стояти рядочком у шафі, яку ти вибереш. Ти можеш узяти собі до помочі Андрія. Отже, беріться до роботи. Вона не є така тяжка, як здається. Мама поможе вам у тому. Вона це добре знає.

Борис порозумівся з Андрієм, і на другий день вони почали працю. Вибрали з шафи книжечки і склали їх в окремій кімнаті на долівці. Мама радила їм випрятати шафу, витерти добре порохи, а книжки поскладати за висотою. Потім треба було зробити окремий список і наліпити на книжечках бібліотечні листки. Ця робота тривала цілий тиждень. Хлопці були задоволені, що мають якесь заняття, коли ще не було правильного навчання в школі. При роботі постійно розмовляли про модель „zmія”.

Врешті прийшов кінець праці. Батько нагородив їх, і вони купили модель.

Праця над „zmієм” була дуже складна і вимагала багато терпеливості й точності. Врешті одного дня повіяв східній вітер, і хлопці вийшли на велику площа за парком. Там випустили свого „zmія”. Він піднімався вгору, а вітер ніс його на захід. Борис вимотував з клубка шнурок, Андрій тримав його в руці, щоб вітер несподі-

вано не порвав його. Так летів їх „змій”, а Зірка завидувала їм слави. Бож хлопці випустили першого „змія” цієї осени. За їх прикладом пішли інші товариши. Крім того, вони були вдоволені похвалою батька.

Пояснення.

Змій, змія, змієві, змієм; множина: змії, зміїв — назва хлоп’ячої іграшки,

поїздка, поїздці — подорож,

даром (на питання: як — прислівник),

модель, моделю, моделеві, моделем — зразок якоїсь речі, забавки,

клубок, клубка — звій шнурка,

бібліотека, бібліотеци — книгоzbірня; бібліотечка, бібліотечці — мала книгоzbірня.

Запитання.

Коли хлопці випускають змія?

Які є кошти на закупно моделю?

Хто помог Борисові купити модель?

Як Борис заробив на модель?

Як помогла їм мати?

Де випустили вони змія?

Завдання додому.

1. Допис до дитячого журналіка про випуск першого „змія”.
2. Вписати із словника п’ять прислівників на питання: як, коли.
3. Пояснити слово: модель.

9. ГОТУЙМОСЬ ДО „ЛИСТОПАДОВОГО СВЯТА” В ШКОЛІ!

Першого листопада буде в нашій школі велике свято. Це пам’ять, як наші хоробрі війська зайняли Львів,

Відповіді.

Хлопці змія під вітер.

Модель змія коштує кілька

Батько купити

Батько нагородив його за упорядкування

.... навчила їх праці в бібліотеці.

Вони змія на площі за парком.

відобравши його від поляків. До того часу, до першого листопада 1918. року Львів належав до Австро-Угорщини, в якій поляки панували.

Під проводом учителя відбулась клясна нарада, на якій постановлено дати кілька точок програми. Найліпшим нашим декляматором був Михайло Жук. Він узяв на себе вивчення вірша Романа Купчинського під заголовком „Листопад”. Кляса обіцяла приготувати інсценізацію Шевченкового вірша „Розрита Могила”.

Борис буде декоратором сцени, Андрій режисером під проводом самого вчителя. Маруся, Іванна, Оля, Зіна будуть приготовляти хор дівчат. Україну-Матір гратиме Оксана. Хлопці Денис і Юрій будуть грати ролі козаків.

Вже почалися проби. Наш учитель має головну промову до шкільних дітей. Я дуже цікавий знати, як то ми виконаємо наше завдання.

— Я гадаю, що добре, — каже Оля. — Зрештою, то покажеться на пробах. Коли б хлопці вивчили свої ролі, то дівчата напевно виконають усе за пляном.

— А я цікавлюсь декораціями Бориса. Певно, на головній стіні буде львівський ратуш, дім „Просвіти” в Ринку. Я вже це бачив, — каже Михайло, що завжди недоволений і все критикує.

— Побачимо все, — каже Михайло. А сам — то ѿ пальцем не кивне!

Пояснення.

Точка програми — це один виступ учнів на сцені.

Інсценізація, інсценізації, інсценізацію — якийсь твір, перероблений на театральну виставу, часто тільки скорочений уривок з нього,

декоратор сцени — дбає про відповідну обстанову її,

режисер, режисера — провідник гри на сцені,

грати ролю козаків — бути козаком на сцені.

Запитання.

З якої нагоди буде шкільне свято?

Що сталося тоді?

Чого навчила нас їх відвага?

Чому згадуємо це щороку?

Який плян святкування мали учні?

Хто відповідає за успішне приготування?

Чи всі однаково були за- взяті?

Відповіді.

Це на пам'ять першого

У Львові наші заняли всі станиці чужих владарів.

Від.... і запал перемагають усе.

Перший учити усіх молодих завзяття.

..... хотіли показатись, тому їх плян був докладно передуманий.

Школа!

Ні! Михайло тільки усе.

Завдання додому.

1. Написати в домашніх зошитах про приготування до свята.
2. Вибрати з цього оповідання малознані слова й записати.

10. ЛИСТОПАД.

Пожовкле листя, сіре небо,
Осінній вітер, листопад.
Ох, скільки споминів далеких
До нас вертається назад...!

Був час і вітряний і зимний,
І листя падало на шлях,
Та в душах нам світило сонце,
І квіти нам цвіли в серцях.

О незабутній листопаде!
Пройдуть літа, пройдуть віки,
А ти стоятимеш над нами,
Як тінь Господньої руки.

Пояснення.

Сірий, сіра, сіре (прикметник) — захмарений, далекий спомин — згадка про події в листопаді 1918. року, вітряний, вітряна, вітряне (прикметник); у листопаді бувають гострі вітри,

квіти цвіли в серцях — це гарний поетичний вислів: було радісно на серці,

тінь Господньої руки — з'ява Божої Волі у формі перемоги українців над чужинцями.

Запитання.

1. Чому автор тужить за подіями першого листопада 1918. року?

2. Чому листопад став незабутнім для всіх українців?

3. Що то за квіти цвіли в серцях і що то за сонце світило в українських душах?

Відповіді на ці питання написати в домашніх зошитах.

11. РОЗРИТА МОГИЛА.

Світе тихий, краю милий,

Моя Україно!

Защо тебе сплюндурували,

Защо, Мамо, гинеш?

Чи ти рано до схід сонця

Богу не молилась?

Чи ти діточок непевних

Звичаю не вчила?

,,Молилась я, турбувалась,

День і ніч не спала,

Моїх діток нерозумних

Звичаю навчала.

Виростали мої діти,

Мої добрі квіти,

Панувала і я колись

На широкім світі.

Пояснення.

Цей вірш написав Тарас Шевченко.

Світе тихий — такою кличкою формою звертається поет до України. Ці слова знані з Вечірні, що її співають вірні. Вони означають: рай.

Краю милив, моя Україно! — Поет називає Україну найкращими зверненнями, бо любить свою Батьківщину.

Сплюндувати — знищити; це німецьке слово, бо цариця Катерина була німецького походження; тому й німецька мова вживалася на її дворі. Поет питается Україну, чи вона сама завинила в своєму нещасті, чи виховувала своїх дітей у вірі і старих звичаях. На це питання дістас відповідь, що Україна день і ніч не спала, навчаючи своїх дітей та виглядаючи волю.

Запитання.

Як звертається Тарас Шевченко до України?

В якому положенні була Україна в поетових часах?

Чого сподівався поет?

В якому положенні були українці в Галичині?

Коли сталася тут зміна?

Хто переміг тут ворогів?

Відповіді.

Його звернення: Краю ...
....

..... була в неволі.

Поет боротьби за волю.

Вони були під Австрією, де поляки панували.

Першого 1918. була зміна.

Українське військо пе...
...їх.

12. ДІДУСЕВА МЕДАЛЯ.

I.

Кожного року, коли сердитий листопад стрясає з дерев останні листки, дідусь Ярема скажеться, що йому болить рана. Він прикладає руку до шраму на грудях і каже: „Ох, відзывається моя пам'ятка по війні! Влітку її не чуєш, а тільки надійде листопад, вже щемить...”

Одного листопадового вечора, коли дідусь згадав свою болючу пам'ятку, Тарасик підійшов до нього, обняв його коліна і спочутливо глянув у його очі.

— Дідусю, а чому вас болить у листопаді?

— Не знаю, дитино, — відповів дідусь. — Може тому, що осінь, а може тому, що в листопаді мене поранили...

— Де, дідусю?

— У Львові.

— А чому?

— Тоді постала вільна Українська Держава. Вороги розпочали з нею війну, а ми, українські вояки, обороняли її.

— Розкажіть, дідусю, як то було, — просив Тарасик. — Я хочу знати, бо мені дуже жаль і вас, і тих вояків.

— Ну, добре! Візьми собі крісло і присядь ближче.

II.

Попили спогади, і вже дідусь не той, що був: стрункіше сидить, жвавіше говорить, ніби помолодшав. А очі дивляться кудись далеко, далеко, і там щось бачать і до чогось усміхаються...

— Вже багато років минуло, як скінчилася перша світова війна. Я тоді був молодий хлопець і служив у Львові при австрійськім війську. Українці над Дніпром творили тоді вже свою державу, а на західних землях України ще трималася Австрія. Я жив у великім військовім будинку. Там жили також німецькі, чеські й мадярські вояки; але було там трохи українців, і між ними один старшина.

От, одної неділі покликав він до себе мене і ще кількох вояків-українців, зачинив щільно двері, щоб ніхто не підслухав і сказав півголосно: „Земляки мої милі! Австрійська держава вже довго не втримається. На її місці тут, у Галичині, де проживають українці, має постati наша вільна Українська Держава”.

Ми дуже зраділи. Старшина додав, що вояки-українці мусять бути на поготівлі. Як прийде наказ від Укра-

їнської Національної Ради, вони роззброять австрійське військо і займуть у Львові та в усій Галичині урядові будинки. Голосно про це не вільно говорити, щоб не дізналися чужинці й вороги. Але своїм треба про це „шепнути на вухо . . .”

— Ну, і що, дідусю? — аж загорівся від нетерплячки Тарасик. — Що було далі?

— За день вже всі українці знали в касарні, що мають робити.

III.

Настала ніч під перше листопада. Цієї ночі не забуду до смерті. Старшина поставив мене на стійці коло головної брами касарні. Інші наші хлопці стерегли склад зі зброєю. Місто спало, всюди панувала тиша...

По півночі на закруті вулиці замаячіли якісь тіні. До брами підійшов нечутно відділ війська з міста.

— Хто йде? — запитав я. — „Свобода”! — відповів стиха той, що був попереду. То була умовлена кличка. Я знав це від нашого старшини. Я відчинив браму і вояки ввійшли в касарню. До них зараз пристали вояки-українці. Вони розійшлися по кімнатах і розбудили чехів і мадярів.

— Вставайте! Нема вже Австрії! Кінець війні! — сказав їм наш старшина. — Український народ перебирає владу, а ви спокійно поїдете додому.

Вони теж зраділи і без спротиву віддали нам зброю. Кожний хотів чимскоршe їхати додому. За Австрією ніхто не плакав.

Дідусь знову всміхнувся і заплющив очі, ніби чогось шукав у своїй пам'яті.

— Вже все? — допитувався Тарасик. — А ваша рана?

— Будь терпеливий! — сказав дідусь. — Тієї самої ночі старшина вислав мене і ще двох вояків до головної

команди, до сотника Дмитра Вітовського із звітом. Ми пішли темними вулицями до міста. Під ногами шелестіло листя, відголос наших кроків відбивався від сонних камениць. Врешті ми вже в Народному Домі. З усіх сторін приходять такі, як ми, післанці; вони розповідають, що сталося на різних місцях міста: австрійське військо роззброєно, урядові будинки в руках українців. Ми скинули з шапок австрійські відзнаки і почепили українські синьо-жовті стрічки. Тепер ми вже були вояки рідної української армії...

— А люди в місті нічого не знали? — допитувався Тарасик.

— Не знали! Як українці прокинулись, то на високій вежі міського ратуша вже був синьо-жовтий прапор.

— Славно, славно! — заплескав у долоні Тарасик, схопившися за крісла і почав танцювати перед дідусем якийсь чудовий танок перемоги.

Та нараз посумнів він: — але вас поранили!

— То було пізніше, коли розгорілася війна з поляками за Львів і Галичину.

— Ой, бідний дідусю, дуже то боліло?

— Ще й тепер часом болить, Тарасику. Але це почесна рана. Я її одержав за наш Рідний Край! Це моя медаля!

Пояснення.

Медаля, медалі, медалею; у множині: медалі, медаль — відзначения,

сердитий, сердита, сердите (прикметник) — лихий, злий, дошкіульний,

болить мені, болить йому, боліло мені — мені було болісно, шрам, шраму — ранка, знак від рани, щеміти, щемить, щеміло, щеміла рана — скиглити, докучати, скитання, скитанням — примусова мандрівка з місця на місце, змінливий осідок,

спочутливо (прислівник: як) — спочуваючи до чийогось горя,

попили спогади — згадувалося давнє,
стрункіше (прислівник: як) від: струнко, вищий ступінь, —
більше прямо,
касарня, касарні, касарнею — військова домівка,
щільно (прислівник: як) — тісно, дуже близько,
бути на поготівлі — бути готовим до виступу, до небезпеки,
на варті — на стійці,
кличка, кличці — умовлений знак чи слово.

Запитання.

Коли дідусь найбільше від-
чував рану?

Чому саме тоді вона від-
звивалась?

Про що розказував він уну-
кові?

Коли був той пам'ятний
листопад?

Відповіді.

Д..... відчував рану в
.....

Він одержав її за У.....
... говорив про лис..... у
Львові.

... листопад був у 1918. ро-
ці по війні.

Чому вояки порозумівалися кличками?
Хто не повинен був знати про поготівля?
Чи вдався той переворот?
Хто був тоді провідником перевороту?

Завдання додому.

1. Опис першого листопада у Львові.

13. НАШ ЛЬВІВ.

Наш рідний Львів, наш славний Львів,
Це город галицьких князів —
Він у листопадовім зриві
Засвідчував чуття правдиві.

На пісні бойової звук
Вхопили зброю сотні рук:
„Не буде кривди більш, не буде!” —
Кричали молодечі груди.

Знялися гордо догори
Свободи вільні прaporи,
І сонце золотої Волі
Нам рани гоїло і болі.

Кайдани впали навісні,
Дзвеніли радісні пісні,
І Воля нам зійшла ласкава.
Героям слава! Львову слава!

Пояснення.

Галицькі князі княжили в Галичі над Дністром від найдавніших часів. Від половини XIII. сторіччя, коли Данило заклав столицю у Львові, князі перенеслись туди;

листопадовий зрив був уночі з 31. жовтня на 1. листопада 1918. р.

Він засвідчував чуття правдиві — свідчив про любов до Батьківщини у вояків, які взялися відбудувати давню славу Галицько-Волинської Держави.

Бойова пісня — „Ой, у полі червона калина”,
прапор, прапора, прапором; у множині: прaporи, прaporів — бойові знаки,

сонце золотої Волі — велич звільненого народу від панської і польської сваволі. Воля немов золото для українців, кайдани, кайдан — пута неволі, навісний, навісна, навісне (прикметник) — прикрий, дошкульний, ласкова Воля зійшла — українці стали вільними від Австрії і поляків.

Завдання додому.

1. Вивчити цей вірш напам'ять, зберігаючи його ритм.

14. ЛЕСЕВА ОСТАННЯ СТІЙКА.

I.

Пізній вечір 21. листопада 1918. року у Львові. Саме минає третій тиждень боїв з поляками за цей наш пра-старий княжий город.

Снігова хуртовина гуляє по вулицях, майданах та дахах домів. Хоч вуличні ліхтарі не світять, проте від снігу видно, неначе вдень. Усюди тихо. Тиша панує в окопах, що тягнуться зикзаками вулиць, поміж мурами камениць, почерез барикади з усякого каміння, через площі і парки, де безлисті дерева простягли до неба чорне галуззя. На них тут і там біліє сніг.

Пануєтиша, бо це вже третій день українського перемир'я з поляками. Однаке вона не віщує нічого доброго. Видно, що ворог не спочиває, але перекидає крадькома свої відділи поза українські становища, на горішній Личаків. Їого мета ясна: оточити українські збройні сили з усіх сторін, щоб захопити їх у полон.

В таку пору при вході до міського ратушу стоїть стійковий УСС — Лесь, затягнувши стрілецьку шапку (мазепинку) на вуха, в легкому плащику, впустивши кінці надто довгих штанів у чоботи, з крісом-рушицею в руці.

Застромлені за пояс ручні гранати доповнюють його озброєння. Він проходить час-від-часу здовж мурів ратушу й повертається на своє місце при вході. Там лежать два камінні гривасті леви, герб Львова. Вони теж немов на варті перед ратушем, де звисає блакитно-жовтий прапор...

Лесь зупинився біля левів і слідкує навколо ...

II.

Коли Українські Січові Стрільці (Усусуси) їхали поспішно з Буковини, щоб визволити Львів від польської навали, по дорозі приєднався до них Лесь. Він здавна чув про УСС-ів, про гуцульську сотню та її славні бої. Тому він, 15-річний легінь (хлопець) забажав стати УСС-ом. Стрільці заопікувалися Лесем, одягли його у вояцький однострій і призначили для помочі в кухні.

Але Лесь не з таких. Він кухонного діла не любив і просив дати йому кріс, як це справжньому воякові годиться. Недарма на його крисані (капелюсі), поза уплітками „червачків” пишалося горде перо орла, здобуте власноручно. Лесь став справжнім вояком.

Після приїзду у Львів, він ходив з друзями на стежі і зручно вистрілював ворожі застави.

Цієї ночі, стоячи на стійці біля ратушу, Лесь завважив, що в місті діється щось надзвичайне. Не чути крісових пострілів, цокоту скорострілів, гуку гарматних стрілень і розриву ручних гранат. Панує неприємнатиша.

Згодом він чує, як вулицею оподалік нього проходить кілька відділів. Опісля йде їх більше. До нього наближається підстаршина одного з відділів і каже:

— Нині наші залишають Львів і займають нові становища за містом. Ходи з нами!

Лесь не слухає його. Як же ж? Він на стійці. А стійка — свята справа, відповідальна. І Лесина стійка не будь-де, а при міськім ратуші!

— Без наказу моого команданта стійки не кину!

І Лесь залишається на стійці. Він дивиться за другим стійковим, що повинен бути на протилежному боці ратушу. Однаке не бачить його. Так він залишається на стійці сам-самісінький.

Сніг падає щораз більше, насипається йому за ковнір і вкриває мазепинку та плащ білою плахтою, так, що Лесь уже схожий на снігову статую, таку, як ліплять із снігу хлопці на селі для розваги.

Лесь тримає зціпленими з холоду руками кріс. Йому дошкулює мороз і пронизливий вітер.

А думками він лине в своє рідне село Космач. „Що в ньому тепер у дома?” Певно, дедьо сплять на лаві, вкриті ліжником, сестриця Анничка в теплій коморі теж спить, а в стайні, що при хаті, сплять овечки й корова Калина. Всім там тепло.

Тільки полонини, де зимують вівчарі, вкриті снігом. Вітри там лютують по зворах поміж камінням, смереками й кедриною. Такі там білі сніги тепер, як ось тут цієї ночі у Львові.

Лесь стоїть на стійці дві години, а зміна не приходить. Він стоїть ще дві години, та й ще дві години. Тремтячи з холоду, він змагається із снігом, що заліплює йому очі. З Личакова чує розриви ручних гранат. Клекотять скоростріли. Лесь отямлюється в своїх сонних мріях. Пильно роздивляється кругом себе.

Раптом бачить, що до нього наближаються поляки. Він чує їх голоси. На шапках видніє причеплена біла „ворона” з бляхи. Вона роззвялила свій хижакський дзьоб і злющо дивиться на Леся.

— Щез-би! — прошепотів Лесь. Йому пригадався волохатий чортище, що скоче на полонині поміж зворами й намагається вхопити з отари овечку. Потім він перекидається в смереку, що росте без кінця вгору.

— Так, це він! Польський „щез-би”!

Поляки, що наближаються до ратушу, не завважують Леся, що стоїть при вході обліплений снігом. Ко-ли ж завважили його, вже було запізно. Лесь вихопив з-за пояса ручну гранату, відбезпечив запальник і кинув. Граната розірвалася...

При вході до львівського ратушу лежить її останній український оборонець, стійковий УСС — Лесь. На його побитому обличчі видно вдоволення. Він виконав во-яцьку службу. І певно він чув тоді голос трембіт з рідних полонин, що трембітали на прощання небіжчиків „горен”. Його вояцьку душу несли в небеса на своїх крилах янголи. Такі, як їх розмальовано в дерев’яній церковці в Космачі.

Пояснення.

Хуртовина гуляє по вулицях, майданах — поетичний вислів про бурю, вітер із снігом,

челюсть, челюсти, челюстю — отвір у пекарській печі,
окопи, окопів — рови для охорони людей, вояків під час бою,
зикзак, зикзака — закрут, кривулька,

барикада, барикади — тимчасовий мур з різних речей для перепон у наступі,

перемир’я, у перемир’ї — умова для бійців про перестанок у бою, що його використали поляки,

віщувати — заповідати,
горішній Личаків — східнє передмістя Львова,
полон, полону — військова неволя,
мазепинка, у мазепинці — військова шапка за зразком з часів Івана Мазепи,

Буковина, Буковини — південно-західна частина України; звідти приїхав Вітовський з УСС-ами до Львова,

приєднатися — прилучитися,
оподалік — (прислівник на питання: де) — недалеко,
скожий на статую — подібний до статуї,
розвага, розвазі — забава,
зціплений — задеревілий,
линути, думка лине — летіти,
дєдьо, дєдя — тато,

вітри лютують по зворах — дмуть по дебрах, яругах,
кедрина, кедрини — шпилькове дерево,
ручна граната — вибухова зброя, що її вояки носили за
поясом,
польська ворона — українці так глузували з польського
орла,
трембітати, сурмити на трембітах на знак смерти гуцула.

Запитання.

Чому Лесь рвався до вій-
ська?

Де стояв він на стійці 21.
листопада 1918. р.?

Що сталося тієї ночі з вій-
ськом?

Чи знов про це Лесь?

Як довго він виконував
стійку?

Куди він линув думками?

Що він згадував?

Що він побачив накінці?

Хто йому привидівся?

Як Лесь обороняв ратуш?

Що сталося з ним?

Завдання додому.

1. Написати відповіді.
2. Написати коротко про цю подію.
3. Виписати нові військові слова в домашньому зшитку.

15. МОЯ ЛЮБОВ ДО УКРАЇНИ.

Вона така гарна, сяє так
Святою, чистою красою,
І на лиці яріє знак
Любови, щирості, спокою.

Вона така гарна, а проте
Так нещаслива, стілько лиха
Знесла, що квилить лихо те
В її кождіській пісні стиха.

Її пізнавши, чи ж я міг
Не полюбити її сердечно,
Не відректися власних втіх,
Щоб їй віддатись доконечно?

А полюбивши, чи ж би міг
Я величню її подобу
Згубити з серця, мимо всіх
Терпінь і горя аж до гробу?

І чи ж перечить ця любов
Тій другій і святій любові
До всіх, що ллють свій піт і кров,
До всіх, котрих гнетуть окови?

Ні, хто не любить всіх братів
Як сонце Боже, всіх зарівно,
Той щиро полюбити не вмів
Тебе, кохана Україно!

Пояснення.

Сяти і сяяти: сяю, сяєш, сяє; сяємо, сяєте, сяють — ясніти, близкотіти, блищати,

яріти, ярію, ярієш, яріє; яріють — червоніють, мигтіти, блискати,

квилити, квилю, квилиш; квилять — плакати, стогнати, доконечно (прислівник: як) — назавжди, до кінця життя, подоба, подоби — вид.

Найбільший поет Західної України, Іван Франко написав цей вірш у 1880. році. Тут виявив він свою любов до України і до всіх поневолених, яких гнетуть окови.

Запитання.

1. Де жив і творив свої найкращі твори Іван Франко?
2. Чому Франко відрікся власних утіх для України?
3. Яка була його любов?
4. Як зобразив він Україну?

16. ГЕРБ І ПРАПОР.

Юрко, ідучи із школи, подумав собі, що варто б піти сьогодні на прохід. Сонечко так гарно світить. Всі хідники в місті зовсім сухі.

Прийшовши додому, Юрко попросив тата піти з ним. Того дня тато починав працю ввечері; він радо погодився йти з Юрком.

Ідучи вулицею, вони побачили коло одного великого дому прапор на щоглі.

— Чому тут висить прапор? — запитав Юрко.

— Це державна школа, — каже тато, — а всі урядові будинки прикрашені державними прапорами.

— Яке значення має прапор? — запитав хлопець.

— Кожна держава на світі, — каже тато, — має свої прапори і свої герби. Це є державні знаки. Коли, наприклад, на кораблі, що серед моря, побачать здале-

ка прапор на щоглі, то вже всі знають, до якої держави належить цей корабель. Прапорами прикрашують часто місця, де виступають високі державні урядовці, які представляють свою державу. В Об'єднаних Націях є прапори всіх держав, що до них належать.

Якщо взяти в руки гроші якоїнебудь держави, то там ми побачимо часто герб цієї держави. Цей герб бачимо також на печатках і будинках державних установ. По гербі, як і по прапорі пізнаємо державу. Тому кожний народ шанує свій прапор і свій герб.

Наша Батьківщина Україна має також свій герб і свій прапор.

— Я знаю, — каже Юрко, — нашим гербом є тризуб.

— Так! — відповів тато. — Цей знак дуже давній. Ще наш князь Володимир Великий витискав цей герб на своїх грошах, тисяча літ тому назад. В новіші часи його також вміщували на наших грошах.

— А наш прапор, — каже Юрко, — має синій і жовтий колір. Я бачив його в пластовій домівці.

— Так, Юрку, це правда, — відповів тато. — Наш прапор нагадує нам Україну. Синій колір такий гарний, як чисте весняне небо, а жовтий такий, як дозрілий ланьшинеці, що її так багато на наших землях улітку.

Кожний українець береже і шанує свої державні знaki.

Запитання.

Що побачив Юрко під час проходу?

Коло якого будинку поміщено прапор?

Як тато пояснив синові значення прапора?

Про які ще державні знаки розказував тато Юркові?

Де можна бачити державні герби?

Як громадяни шанують свої державні знаки?

Які державні знаки маємо ми, українці?

Який наш прапор і герб?

17. ЗИМА.

Зимові спорти й забави.

Зимою найбільше тішаться діти. Дехто дістав лещата від Св. Отця Миколая; декому батько й мати подарували ковзи за добрі успіхи в школі.

Отже, як тільки надворі багато снігу, діти розкошують після навчання. Малі й великі вдягають костюми, великі черевики з лещатами і давай гуляти по снігу. Дехто притяг свої саночки і спускається з горба. Приємно дивитись на ці скоки, з'їзди, перегони, що всім побільшують здоров'я, розгривають кров, випростовують м'язи, витворюють тепло.

Здоров'я рине річкою в поширені легені, рум'янці виходять на личко кожного змагуна. Тільки одного треба до цих фізичних вправ: обрежності, щоб не зломити руки або ноги, щоб не провалитись в якийсь рів, пропасть, чи яму, щоб не наїхати на другого спортсмена і не спричинити нещастя.

Хто має ковзи, шукає відповідного льоду, щоб наїздитись досхочу. Санкування на альпійських санках належить до гарних спортів. Можна його виконувати та-кож на простих саночках, як можна ковзатись на дешевеньких ковзах, чи навіть на кістці. Але найліпше придбати собі правдиві альпійки, бо вони дають спроможність збірно спускатись з високого горба, тільки треба вміти добре керувати.

Пояснення.

Лещата, лещат (нарти), поруч: лещети, лещет, рине річкою — пливе, тече, змагун, змагуна, — спортсмен, що змагається за першість, конкурент, альпійки, альпійок — санки, що їх уживають спортсмені в Альпах.

Запитання.

Яким спортом займаєшся?

Яка користь із спорту для здоров'я?

Хто з вас учиться пливати? Який стиль пливання найбільше тобі подобається?

Хто вже вміє їздити на велосипеді, на колесах? Чи то легко?

Хто вміє керувати човном? Якого весла ти вживаєш?

Хто з вас брав участь у змаганнях та з яким вислідом?

Завдання додому.

1. Описати одну із зимових забав.

2. Виписати нові слова в домашньому словнику.

18. СНІЖИНКИ.

Мов пушинки,	Первоцвіти,
Порошинки,	Де лілеї,
На покрівлі,	Орхідеї
На будівлі,	В світосаяйнім кольориті
Ніжно падають сніжинки,	Пишно, ніжно
Так легенько	Розвивались,
В'ються, б'ються	Дивовижно
В сніговій молочній млі,	Розцвітались
Мов не хочуть	Під відчиненим вікном,
[доторкнулись,	Там сніжинки,
Мов бояться пригорнувшись	Порошинки
До замерзлої землі.	Обгорнули всі билинки
Там, де квіти,	Сріблом витканим рядном.

Пояснення.

Поет бачить перші сніжинки, що мов пушинки-порошинки злітають з неба, але так, щоб не доторкнулись замерзлої землі. Вони в'ються в сніговій млі-мряці. Сумно на душі поета, бо вони заморозять квіти під його вікном: чудові орхідеї, лілеї, первоцвіти будуть у льоду. Настане справжня зима, сніг покриє усе білим рядном (полотном).

Завдання додому.

1. Вивчити напам'ять цей віршник.
2. Записати в зошиті нові слова: покрівлі (дахи), витися (літати), дивовижно (надзвичайно).

19. ДИВИЛОСЯ СОНЦЕ.

Дивилося сонце на срібній віти,
Всміхалось до них... і вони не могли
Усмішки блискучого сонця стерпіти
І танути в млості якісь почали. .
І срібло розтало. І бачили віти,
Як капали слізози по одній із них
Як сонце сміялось і сяло в блакиті.
О, сонце! Нащо ти всміхалось до них?!

Пояснення.

Віти (галузки) покриті льодом, немов сріблом. Коли сонце пригріло, лід розстав, вода стала капати, наче слізози. Поет гнівається на сонце, бо воно позбавило природу краси. Срібні віти зробилися правдивими сірими галузками.

У млості — у безсиллі,
усмішка блискучого сонця — соняшне блискуче проміння.

Завдання додому.

1. Вивчити цей вірш напам'ять.
2. Написати про перші дні зими.

20. ВПРАВИ В ПИСАННІ СЛІВ.

(1. частина.)

Альбом	вогник
багатий на кольори	Волинь, Волині, Волинню
берегти кого	в'язи, в'язів
болить у мене, мені	гілля
браття	горобець
важко (прислівник: як)	гума
Верховина	декляматор
вечеріс, вечеріло	досоччу (прислівник)

дзьобик	пляшечка
дніпрові пороги	полум'я
доріжка, доріжці	порожній, порожня, порожнє
заняття	поруччя
зілля	приятелювати з ким
знімок, знімка	різьбар, різьбаря
їсти, їм, їси, їсть; їмо, їдять	рілля
колона війська	рябий
крізь (прийменник)	світ
лікування	сміятися
лягти, ляжу, ліг, лягла	тутешній, тутешня, тутешнє
мед	тхір, тхора
на (прийменник)	цвях
навхрест (прислівник)	частувати чим
надворі (прислівник)	чуття
насильу (прислівник)	шепіт, шепоту
одчайдушний	шкіра
оружжя	шкірити зуби
отруювати	ялинка.

21. НА СВЯТИЙ ВЕЧІР.

Смеркається. Ослизлий
[день
Між мурами конає;
В печі червоний блис огонь
А в сінях вітер грає.

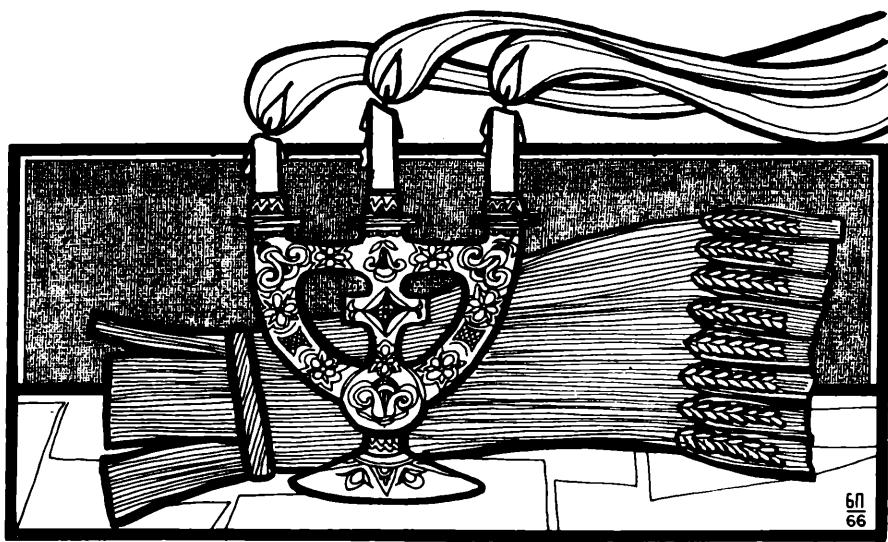
Той тихий і сумний настрій
Несе мене світами,
І я лечу на крилах мрій
До батька й до мами.

Сніжок паде, як срібний
[пух,
Мороз малює квіти;
Накритий стіл, в куті дідух,
Пустують в сіні діти.

Найшли собі свистун-горіх
І свищуть в перегони;
Ляштиць в ушах дитячий
[сміх,
З дзвінниці дзвоняТЬ
[дзвони.

Гей, кілько то минуло літ!
А я так добре чую
Кожухів шелест, скрип
[чобіт
І щиру пісню тую.

Далекий світ, великий час,
Пливуть літа рікою,
А я все пам'ятаю вас,
Як йдете з колядою.

Ще й нині чую, як Юрко
Співає „Бог Предвічний”,
Як сопраном пищить

[Фед'ко,
Баском реве Зарічний.

Скрипливий, наболілий
[спів,

Такий, як хлопські груди,
Та хто його раз зрозумів,
До смерті не забуде.

Ще й нині бачу, як Федір
„Вінчоване” голосить,
Втворились двері

[нарозвір
І батько в хату просить.

І починається річна
У пан-отця гостина,

Ціле село єднається,
Немов одна родина.

Далекий світ, великий час,
Пливуть літа рікою,
Гей, що чувати там у вас?
Чи йдете з колядою?

Чи ще живий Федір, Юрко,
І мій сусід Зарічний?
Чи й нині, як колись давно
Співають „Бог Пред-
[вічний?”

Чи й нині мерехтять зірки
Над хатою старою?
Гей, Краю мій, не знаєш ти,
Як тужу за тобою!

Пояснення.

Ослизлий, ослизла, ослизле (прикметник) — дощевий, мокрий,

день конає — це поетичний вислів, що значить: день кінчиться,

настрій, настрою, настроєм — переживання смутку чи радості,

лечу на крилах мрій — літаю думками високо, поетичний вислів,

мороз малює квіти — на вікнах видно пару у формі дивних квітів,

дідух, дідуха — опікун родини в релігії наших давніх предків,

дзвони дзвоняте на Вечірню,

„вінчоване” — побажання,

мерехтять зірки — блимають, блищають.

Запитання.

Що згадує поет на чужині?

Куди переноситься він у думках?

Що згадує він?

Хто то приходив до отця з колядою?

Чому поет пам'ятас той на болілій спів?

Чим цікавиться поет?

Що виявляє поет накінці?

Відповіді.

.... згадує Свят-Вечір.

Він думками до рідного дому.

Він старі звичаї на Свят-Вечір.

Ціле село до отця з колядою.

То співали с.....

Він, чи живуть ще ті давні сусіди.

Він свою тугу за рідним краєм.

Завдання додому.

1. Написати короткий зміст цього спомину.

2. Виписати слова з життя села.

22. ПРИВІТАННЯ З ЗИМОЮ.

Зима:

Я холодна є Зима,
В мене милости нема,
Я на людський біль німа,
Не благайте, — все дарма!

Хлопчик:

Ми хлоп'ята...

Дівчинка:

І дівчата...

Обоє:

...Взулись в теплі чоботята,
Теплі взяли кожушки,
Закрутились у хустки,
Вийшли Зиму зустрічати.

Зима:

Ей, глядіть! Я землю всю
Білим снігом притрушу.

Дівчинка:

Снігом нас не налякати!
В нас для снігу є санчата.
Гей, з гори, з гори з'їж-
[джати]
Будем, хлопці і дівчата!

Зима:

Дід Мороз усі квітки
Заморозив на кістки.

В личко вміє він щипнути,
Бо в Мороза серце лютє.

Хлопчик:

Наші личка теж і в лютъ
Все рум'янцями цвітуть.

Зима:

Я сердита, я весь світ
Закую в холодний лід.

Дівчинка:

На ставку, на ковзанах
Я полину, мов той птах.

Хлопчик:

На ховзькому там льоду
Всю забудемо біду.

Зима:

Я пошлю великий вітер,
Зажену вас в хату, діти!

Хлопчик:

Не злякає вітер твій,
Невидючий буревій.
Він, хоч холодом і тне,
В хату нас не зажене,
Бо їзда, і біг, і рух
Гріють краще, ніж кожух.

Зима:

Бачу, що програла я —
Замала снага моя:
Замирімся краще, діти,
Хочу з вами в згоді жити!
Я обсиплю вас зірками,

Срібляними сніжинками,
Задзвоню я вам дзвінками,
Небом блиски розіллю,
І гуляти буду з вами,
Бо відважних я люблю.

Пояснення.

Зима в найбільшому ході, але діти її не бояться. Вони тепло одягнені в кожушки й чобітки, мають санчата й ковзани. Отже, буде рух на снігу, на льоду, а він загріє дітей. Переможена зима замирюється з ними і обіцює обсипати їх зірками й сніжинками.

Милість, милости — ласка, доброта,
благати, благаю, благаєш, благає; благают — просити,
зустрічати кого — вітати, виходити напроти кого,
притрусити, притрушу, притрусиш, притрусять — посипати,
налякати, налякаю, налякаш, налякає, налякають — настрашити,

Дід Мороз заморозив квітки на кістки — мороз робить великі шкоди в квітнику, бо нищить усю красу квіток,
лють, люті, люттю — злість, гнів,
рум'янець, рум'янця, рум'янцем — червона барва, рум'янця-ми цвісти — червоніти; від щипання морозу личка червоні,
закувати, закую, закуєш, закус, закують, закував, закувала — затиснути,
ковзани, ковзанів — лижви, на яких діти ковзаються по льоду,

невсидючий буревій — невпинний вітер, заметіль,
тяти, тну, тиеш, тиуть — різати, краяти,
біг, бігу, біgom — скорий хід,
снага, снаги, сназі — можність, здібність,
гуляти, гуляю, гуляєш, гуляє, гуляють — бавитися.

Запитання.

З ким розмовляє Зима?

Чим Зима лякає дітей?

Як бороняться діти від холоду?

Відповіді.

Зима з Хлопчиком і Дівчинкою.

..... дітей снігом, морозом, вітром.

..... одягають кожушки, хустки.

Що задумують діти?	задумують ковзатись
i спускатись на санках.
Де вони будуть ковзатись?	Вони будуть на
льоду.
Що спричинить їх рух?	Від руху будуть мати
на личках і
Чому Зима програла?	Діти були відвада... . Їх не
.....
Що вона обіцяла дітям?	Зима об..... обсипати їх
сніжинками, немов зірками,

Завдання додому.

Цю сценку треба відограти після приготування. З-поміж дітей вибираємо акторів і вчимо їх грати ролі Зими, Хлопчика, Дівчинки... Під час морозу вони одягнутться в кожушки й чобітки, візьмуть ковзі, лещата, санки. Одна дівчина може бути за Зиму, один учень за Діда Мороза, один за Вітер. Найважніше те, щоб діти вивчили добре ролі і виконували різні рухи на сцені. Цього треба їх навчити.

23. ЛИСТ ДО ТОВАРИША З ІНШОГО МІСТА.

Дорогий Друже!

Маю для Тебе добру вістку. В нашій класі буде маленька сценка. Я вже тепер не простий собі хлопець Івась, але артист. Граю ролю Діда Мороза. (Вітра, Хлопця.) Приїдь сюди конечно, побачиш, як це нам удасться. Вистава буде під час зимових вакацій, 3. січня наступного року. Будемо дуже радіти. Всі Тебе поздоровляють. Передай поклін Твоїй Матері.

Прощаю!

Твій друг Іван Козачок.

Філадельфія, в грудні 1966.

24. КОЛЯДА.

Во Вифлеємі нині новина,
Пречиста Діва зродила Сина.
В яслах сповитий поміж бидляти
Спочив на сіні Бог необнятний. (2 рази)

Вже херувими славу співають,
Ангельські хори Пана вітають.
Пастир убогий несе, що може,
Щоб обдарити Дитяtko Божe. (2 рази)

А ясна зоря світу голосить:
Месія радість, щастя приносить.
До Вифлеєму спішіть всі нині,
Бога вітайте в біdnій Дитині. (2 рази)

За світлом зірки десь аж зі Сходу
Йдуть три владики княжого роду,

Золото, дари, кадило, міро
Враз з серцем щирим несуть в офіру. (2 рази)

Глянь оком щирим, о Божий Сину,
На нашу землю, на Україну.
Зішли їй з неба дар превеликий:
Тебе славити во вічні віки. (2 рази)

25. ДО ВИФЛЕЄМУ.

До Вифлеєму, ген аж зо Сходу,
Йшли три владики княжого роду,
А що дороги добре не знали,
То в подорожніх шляху питали.

Стояв у полі замок великий,
Там зупинились всі три владики,
Бо в королівській палаті — може,
Прийшло на землю Дитятко Боже.

Як не в палаті, злотом багатій,
То може в княжій, препишній хаті
Сповнилась світу дивна новина,
Діва Марія родила Сина.

А як не в хаті князя-вельможі
Прийшло на землю Дитятко Боже,
То там, де люди вчені, непрості,
Ісус маленький зійшов у гості ...

Та надаремне Бога шукати,
Де пишні замки, княжі палати,
Ось в біdnій стайні худібка дише,
Там Діва-Мати Сина колише.

Там, де ягнятка, де люди прості,
Прийшов Ісусик радо у гості,
І там, де серця правда єдина,
Шукайте, діти, Божого Сина!

Пояснення.

Владика, Владики, Владиці, Владикою; Владик — пан, вельможа,

питати шляху — шукати дороги, допитуватися про дорогу,
зупинитися, зупинюся, зупинишся — затриматися,
замок, замку і замка, замком, у замку — панський будинок
із середніх віків,

палата, палати, палатою — палац, двір,
князь-вельможа, князя-вельможі — великий князь,
худібка дише — коровка, віл, оселogrівають Дитя своїм віддихом,
правда єдина — одна правда.

Запитання.

Чого йшли три царі зо
Сходу?

Де вони зупинились?

Кого ще питали вони про
Ісуса?

Чому Ісусик зійшов до бід-
них людей?

Відповіді.

Три йшли зо Сходу з
поклоном для Ісуса.

.... зупинились коло ве-
ликого

Три питали про Ісуса
мудреців.

.... зійшов до бідних, бо
вони живуть по правді.

Завдання додому.

1. Навчіться співати одну нову коляду.
2. Запишіть її.

26. ТАЄМНИЦЯ КАРПАТСЬКОЇ ЯЛИЦІ.

У верхів'ях дерев зашумів холодний вітер. Він зро-
дився десь ген високо, на самих верхах гір і, немов роз-
бурхані хвилі на безмежному океані, гнав у доли. Зри-
вав гілля, гудів, свистів і кидався у провалля.

Між ялицями, що густо вкривали узбіччя гори, ішов тривожний шум ш-ш-ш-ш. Вони неначе журилися своєю долею. Зима холодна й довга. А ось на середині малої полянки, що вкрилась маленькими ялинками, росла стара ялиця. Пень її обріс мохом і виглядав, як борода старого діда, а чатиння ніби посивіле.

У старої ялиці цей шум був наче шепті старенької бабусі:

— Слухайте, мої діти!

— Слухаємо, — відповіли тихенько малі ялинки.

— Я вже стара і не знаю, чи переживу цю зиму. Тому хочу переказати вам мою таємницю. Там у землі, між моїм корінням, де кінці галуззя дотикаються землі, — є могила. На ній нема хреста, ні іншого знака, бо ті, що похоронили свого друга, зарівняли землю, притоптали ногами й присипали чатинням. Тільки на моїй корі викарбували маленького хрестика, але його вже не видно. Живиця залила. От там, де видно таку кульку. Чи бачите?

— Бачимо, — понісся шепті довкола.

— Тут недалеко був великий бій... Перед боєм, на цій полянці, де ви так буйно ростете, зібрались повстанці — члени Української Повстанської Армії (УПА). При моєму пні збудували вівтар і прикрасили його зеленим чатинням. Священик відправив Службу Божу, а потім покропив усіх свяченою водою і промовив притишеним голосом. Я його добре чула.

„Дорогі вояки Української Землі! Благословлю вас на велике діло. Ідемо в бій за волю України. Вороги підходять. Вже досить близько. Вони хочуть поневолити нашу Батьківщину. Вони хочуть збезчестити наше ім'я. Ми мусимо боронити нашу землю, як боронили її наші батьки й діди. Хоч у нас нема великих гармат, ні сталевих танків, але наші груди твердіші, ніж усі панцери, бо

в них б'ються наші серця. Ідіть з Богом і вертайтеся як переможці!"

— І вони пішли. Бій був там, де сонце кидає своє червоне проміння перед заходом. Гули там громи, щось страшно тріщало, було чути крики і стогін людей. Страшно було, дуже страшно... Коли стемніло, блискали страшні блискавки. Дерева валились на землю. А вони там були і не злякались. Були обірвані, обпалені, позав'язувані білими платками з червоними плямами. Над ранком усе притихло. Вони вернулись і принесли одного друга та поклали його коло вівтаря. Він був ще молодий. Я його бачила. Він не рухався. Тоді два вояки почали копати яму, а коли скінчили, поклали в неї цього юнака. Всі стали на коліна і молились, потім кидали грудки землі на гріб. Як насипали могилу, зарівняли її і накрили чатинням. Старшина дав наказ до відходу. Цей у могилі остався сам, як його батько підо Львовом у 1918. році.

— Я берегла сон цього юнака. Берегла могилу від холодних вітрів та від палких променів сонця. Берегла від злих людей. Тепер передаю її вам. Бережіть і опікуйтесь нею так, як я нею опікувалася. При нагоді перекажіть це українським дітям. Чи ви все чули і чи все зрозуміли? Ш-ш-ш-ш...

— Все чули і все зрозуміли... Все виконаємо, бабусю, — відповіли молоді ялинки.

Вітер сильно загудів. У лісі затріщало поломане гілля. Верхи дерев гнулись на всі боки. Небо зовсім потемніло. Густі хмари важкими клубами налягли на верхи гір. А ялиці шуміли безперестанно: ш-ш-ш-ш.

Пояснення.

Верхів'я, верхів'ям — вершки дерев,
верх, верха й верху; на верху і на версі — шпиль, найвище
піднесення гори,

провалля, проваллям, у проваллі — долина серед гір,
полянка, полянки, полянці — між лісами рівнина з травою,
чатиння, чатинням — шпильки і гілки із шпильками на деревах (ялиць, сосон),
живиця, живиці, живицею — рідина, сік сосни,
благословити, благословлю, благословиш — бажати добра,
вітати з добром,
переможець, переможця, переможцеві, переможцем — той,
що переміг,
гудіти, гуду, гудеш, гуде, гудуть — гомоніти, звучати,
всякнути, всякну, всякнеш, всякнуть — влитися,
чорнозем, чорнозему — найурожайніша земля на Україні.

Запитання.

В якій околиці відбувається ця подія?

Хто воював у Карпатах?

Кого обороняла УПА?

Що розповідала стара ялиця ялинкам?

Хто був похований під її коріннями?

Яку проповідь говорив священик на похороні?

Чому гріб повстанця мав бути таємницею?

Чому ялиця передала цю таємницю ялинкам?

Диктат на основі цього оповідання. Виписати нові слова в зошиті. Нарисувати верхи Карпат, де УПА билася з ворогами.

Відповіді.

Це було в К.....
У Карпатах повстанці з УПА.

УПА обороняла У.....
від ворогів.

Стара розповідала про бій УПА.
.... УПА був похований під ялицею.

Св..... бажав благословення.

27. СІЧНЕВИЙ ВІТЕР.

Віяв ніччу вітер,
Сніг вікно замів.
Чують в хаті діти:
Вітер зі степів!

За морями діти
Чують волі дзвін:
Голосив по світу
Нашу правду він.

Бачать діти в далі,
Наче крізь туман,
Як колись збирались
Люди на майдан.

Чують, як лунала
Вістка всім нова:
Це Універсалу
Радісні слова,

Що буде віднині
Воля нам усім

В вільній Україні —
Від Карпат по Дін.

Правда це, чи мрії?
— Чуєш? — Дзвони б'ють
В Києві, в Софії,
Чи між нами тут?

Це лунає вічно
В серці молодім
В 22-ге січня
Давній волі дзвін.

Пояснення.

Універсал — проголошення Української Центральної Ради з 22. січня 1918. року, що Україна стає самостійною, ні від кого незалежною, вільною Державою Українського Народу. Це було на Софійській площі в Києві. Того самого дня рік пізніше, а саме 1919. року проголошено злуку всіх земель України в одну соборну державу, Українську Народну Республіку.

Дзвін волі лунав на всю Україну.

28. ДЕНЬ СЛАВИ.

Пам'ятний і славний день 22. січня 1918 року. Тоді столиця України Київ наповнилась радісним і щасливим гомоном: у церквах дзвонили дзвони, а на великій площі зібралися тисячі народу. Грали оркестри, маршували колони українського війська, маяли прапори. Сповнилася давня мрія українського народу: впала московська царська влада і Україна проголосила свою самостійність та незалежність ні від кого.

А через рік, у той же самий день, 22. січня 1919. року на цій же площі Св. Софії в Києві проголошено злуку всіх українських земель в одну спільну, соборну державу. Тоді об'єдналися разом Західна Україна із Наддніпр

рянс'кою Україною, щоб спільними силами в одній державі обороняти свою волю від ворогів, росіян і поляків, щоб міцнів і розвивався український народ, щоб мав свою владу, своє військо, свої гроші, свої школи, свій суд. День 22. січня 1919 р., — це один з найкращих і найсвітліших днів в історії України. І хоч вороги таки знову перемогли і поневолили український народ, пам'ять про великі і щасливі дні волі ніколи не загине. Тому кожного року ми святкуємо урочисто пам'ятний день 22. січня. Святкують цей день також і українські діти, бо вони всім серцем люблять далеку, але рідну землю своїх батьків і дідів, славну Україну.

Запитання.

Чому українські діти повинні шанувати важливі події з історії?

Що було в нашій історії найважливіше?

Яка була наша влада?

Що то значить демократія і де її визнають?

29. НА ПРОВЕСНІ.

Провесна для птахів і звірів.

Найсильніші і найвідважніші птахи не летять за море з України, але перебувають і взимку вдома, на своїй землі.

З-поміж звірів ведмідь, зайці, вивірки, лисиці, вовки перебувають зиму в норах серед листя. Від холоду бережуть їх хутра. На провесні вони виходять із своїх барлогів та починають наново своє життя.

Наші бузьки перелітають на зиму аж у вирій, тобто теплі країни, Єгипет і інші частини північної Африки. Таких птахів, як вони, не побачиш у північній Америці.

Запитання.

1. Як переживають зиму різні звірі в Україні?

2. Котрі птахи відлітають у вирій?

30. ПРО ЛЕСЮ УКРАЇНКУ.

Поруч Тараса Шевченка та Івана Франка найбільшою українською поеткою була Леся Українка. Це було приbrane ім'я Лариси Косач-Квітки. Вона народилася 25. лютого 1871. року в Звягелі на Волині. Вона росла серед чудової природи в селі Колодяжному. Там пізнала їй полюбила народні пісні, казки, перекази. Під їх впливом Леся цікавилася світом фантазії і не раз бігала в ліс над річку, щоб побачити мавку або русалку.

Леся дістала дуже добру освіту, вивчила кілька мов, історію України і всього світу, літературу, читала багато книжок своїх і чужих авторів.

Від дитинства мучили її сухоти, через які вона мусіла лежати в ліжку половину свого короткого життя і виїздити на лікування в теплі краї.

Дуже вчасно Леся виявила свої письменницькі здібності, бо перший свій вірш написала вже на дванадцятому році життя. Це був вірш „Ні долі, ні волі у мене нема”, присвячений тітці, що її вивезли на Сибір за любов і діяльність для України.

Великий вплив на неї мала її мати Ольга Косач. Леся писала поезії, оповідання, твори для дітей. Найкрасіший її твір — то „Лісова пісня”, основана на оповіданнях селян про лісову мавку та про фантастичний світ, у якому вона живе разом із простими людьми з Полісся. Леся померла в 1913. році.

Завдання додому. Вивчити життєпис Лесі Українки за такими точками:

1. Яке було справжнє ім'я та прізвище Лесі Українки?
2. Де вона народилася?
3. Куди переїхали її батьки?
4. Чим вона цікавилася у дитинстві?
5. Що її найбільше займало?

6. Коли почалась у неї тяжка недуга сухот або туберкульозі?
7. Які твори написала Леся Українка?
8. Коли вона померла?

31. НАДІЯ.

Вірш Лесі Українки.

Ні долі, ні волі у мене нема.
Зосталася тільки надія одна:
Надія вернутись ще раз на Вкраїну,
Поглянути ще на рідну країну,
Поглянути ще раз на синій Дніпро, —

Там жити, чи вмерти, мені все одно;
Поглянути ще раз на степ, могилки,
Востаннє згадати палкії гадки ...
Ні долі, ні волі у мене нема,
Зосталася тільки надія одна.

32. ПРОТИ НАДІЇ СПОДІВАЮСЬ ...

(Уривок).

Гетьте, думи, ви хмари осінні!
Тож тепер є весна золота!
Чи то так у жалю, в голосінні
Проминуть молодії літа?

Ні! Я хочу крізь сльози сміятись,
Серед лиха співати пісні,
Без надії таки сподіватись,
Жити хочу! Геть, думи сумні!

Пояснення.

Леся сумна. Ніби осінні хмари, тяжкі думки наповнюють її душу. Бож вона хвора. Але вона відганяє їх від себе. Вона хоче забути за смуток і безнадійність. Вона хоче жити. Крізь сльози сміятись — це такий поетичний вислів про завзяття й силу Лесі.

33. ШЕВЧЕНКОВА МОГИЛА.

Як тільки на дніпрових горах біля Канева розцвіли перші весняні квіти, діти сплели з них вінок і понесли на Тарасову могилу.

Здавалося, що то не з бронзи вилита постать поета, а сам живий поет. Він дивиться в задумі на малих гостей і дякує їм ласкавим поглядом за відвідини, за квіти. Коли діти відспівали Шевченків „Заповіт”, учитель Василь Степанович розповів їм багато цікавого про могилу Шевченка.

— Ви всі знаєте, що 10. травня 1861. року тут поховано поета. Але могила, яку тоді насипали над домовою, не була така, як тепер. Вона мала вигляд чотирокутника з камінним підмурівком. У головах могили стояв стрункий дерев'яний хрест. Щойно пізніше люди насипали високу, круглу могилу.

— А мій батько ще пам'ятає, як на могилі стояв залізний хрест, — сказав Омелько.

— Так, — підтверджив учитель, — новий хрест поставили приблизно 75 років тому. На хресті була таблиця з позолоченим опуклим рисунком голови поета.

— А що сталося з хрестом? — запитали діти.

— Його знято в 1931. році і на тому місці поставлено камінний стовп. У 1939. році поставлено цей пам'ятник, що його тут бачите. Він показує Шевченка в глибокій задумі. Тоді вимуровано також ці сходи з поруччям і терасою. На якийсь час розкрито навіть льох, де стоїть домовина. Над нею зводиться цегляне склепіння.

— Хто туди заглядав? — гуртом запитали діти.

— Я сам був тут тоді, коли головний інженер установи, що робить і встановлює пам'ятники, вибирав на могилі місце під пам'ятник, — розповідав учитель. — Для цього він мусів знати, де саме стоїть домовина, щоб не привалити останків покійника важким цементовим

фундаментом. Розламали склепіння і побачили темний льох, а в ньому велику дерев'яну домовину, обковану чотирма залізними обручами. Один чоловік спустився із свічкою в руці в льох і все докладно оглянув.

— І що ж далі? — гарячкувались діти.

— На дерев'яній домовині лежала ткана сріблом стрічка, складена навхрест, а на ній мідяний хрестик. Під хрестиком була табличка з таким приблизно написом: „Тут спочиває співець України, Тарас Шевченко”, а нижче: „1814-1861”. Крізь отвір крихкої дошки просвічувала друга, металева домовина. У льоху той чоловік залишив пляшку з запискою, хто й коли поставив пам'ятник. Опісля інженер визначив місце під пам'ятник, пильнуючи, щоб його вага не налягала на склепіння.

Діти подякували вчителеві за цікаву розповідь і ще хвилину постояли мовчки перед могилою. Вони молилися за душу славного поета України і за те, щоб скоро сповнилися його віщі слова: „Встане Україна!”

Пояснення.

Домовина — труна.

тераса — площа із сходами вгору,

льох, льоху, в льоху — підземний хід, потаємник.

Завдання додому.

1. Описати Шевченкову могилу.

2. Виписати нові слова з поясненнями.

34. ШЕВЧЕНКОВІ МРІЇ.

Шевченко мріяв не тільки про українські садки, але також про життя козаків, гайдамаків, борців за волю України. Ось уривок з його поеми „Гайдамаки”:

Пишними рядами
Виступають отамани,
Сотники, гетьмани —

Всі в золоті.
У мою хатину
Прийшли, сіли коло мене,
І про Україну розмовляють,
Розказують, як Січ будували,
Як козаки на байдаках
Пороги минали,
Як гуляли по синьому,
Грілися в Скутарі,
Та як люльки закутивши
В Польщі на пожарі,
В Україну верталися,
Як бенкетували...
Отамани на бенкеті,
Неначе на раді,
Походжають, розмовляють...

Вельможна громада не втерпіла,
Ударила старими ногами,
І я дивлюсь, поглядаю,
Сміюся слізами —
Дивлюся, сміюся, дрібні утираю;
Я не одинокий, є з ким в світі жити!
У моїй хатині, як в степу безкраїм,
Козацтво гуляє, байрак гомонить;
У моїй хатині синє море грає,
Могила сумує, тополя шумить,
Тихесенько „Гриця” дівчина співає —
Я не одинокий, є з ким вік дожить!

Пояснення.

У цих мріях козаки з часів Гетьманщини одягнені в коштовні, золотом оздоблені кунтуші. Вони розказують, як Січ будували, як ходили на турків, поляків, москалів, як бенкетували та радили з усею громадою. Поетові здається, що в його хатині оживає все життя України. Тоді покидає його смуток, бо є з ким жити.

35. „ГАМАЛІЯ”.

Поема Тараса Шевченка.

(Уривок).

В „Гамалії” Шевченко пише про визволення козацьких невільників. Вони сидять у вежі в Скутарі та линуть думками в Січ. Їх спів, наче молитва до Бога:

„Ой, нема, нема ні вітру, ні хвилі
Із нашої України!
Чи там раду радять, як на турка stati?
Не чуємо на чужині.

Ой, повій, повій, вітрε, через морε
Та з Великого Лугу,
Суши наші сльози, заглуши кайдани,
Розвій нашу тугу!

Ой, Боже, наш Боже, хоч і не за нами,
Неси ти їх з України:
Почуємо славу, козацькую славу,
Почуємо та й загинем!”

Отак у Скутарі козаки співали.

А після наїзду прославляють отамана:

Наш отаман Гамалія,
Отаман завзятий,
Зібрав хлопців та й поїхав
По морю гуляти,
Слави добувати,
Із турецької неволі
Братів визволяти.

БП
66

Ой, приїхав Гамалія
Аж у ту Скутару,
Сидять брати запорожці,
Дожидають кари.

Ой, як крикнув Гамалія:
Брати, будем жити,
Будем жити, вино пити,
Яничара бити.
А курені килимами
Оксамитом крити!

Вилітали запорожці
На лан жито жати;
Жито жали, в копи клали,
Гуртом заспівали:

„Слава тобі, Гамаліє,
На весь світ великий,
На всю Україну,
Що не дав ти товариству
Згинуть на чужині!”

36. І ДОСІ СНИТЬСЯ...

В цьому вірші Шевченко говорить про щасливе життя родини.

І досі сниться під горою,
Між вербами та над водою
Біленька хаточка; сидить,
Неначе ѹ досі сивий дід
Коло хатиночки і бавить
Хорошеє та кучеряве
Своє маленькеє внуча.

І досі сниться: вийшла з хати
Веселая, сміючись, мати,
Цілує діда й дитя,
Аж тричі весело цілує,
Прийма на руки і годує,
І спать несе. А дід сидить
І усміхається, і стиха
Промовить нишком: — „Де ж те лихо,
Печалі тії, вороги?”
І нищечком старий читає
Перехрестившись, „Отче наш”.

Крізь верби сонечко сіяє
І тихо гасне. День погас,
І все почило. Сивий в хату
Й собі пішов опочивати.

Пояснення.

Немов у сні, Шевченко бачить біленьку хаточку, дідуся, матір і внучатко. Мати годує його і кладе спати. Дід звертається до Бога із щирою молитвою і вдячністю за Божу опіку над його родиною.

Хорошес — хороше, гарне (старе закінчення),
прийма на руки — приймає, бере на руки; так говорили в рідному селі Тараса,
все почило — всі поклалися на нічліг спати,
читає нищечком „Отче наш” — молиться тиженько,
день тихо гасне — поетичний вислів, кінчиться, вечеріє,
дід пішов опочивати — дід пішов у хату, щоб кластися до сну,
печалі — болі.

Запитання.

Що тут зобразив поет?
Чому Шевченко тужив за такими гарними картинами?
Які особи з'являлися йому постійно і чому?
Чим освітлений той чудовий вечір?
Чому дід не бачив лиха на землі?

Завдання додому.

Бивчити цей вірш напам'ять.

37. ПОВТОРЕННЯ СЛОВНИЦТВА.

(2. частина.)

Аrena	гордий з чого
басейн	горе тобі! (вигук)
брести, бреду	горщик
брилка, брилці	господарський
брова	готуватися до чого
бронза	грабіжник
бурунчак	грати на скрипичку і скрипці
варта	грядка, грядці
ввижатися кому	гуцульський зразок
вечірній	гуща
вештатися	газдиня
взір, взору	дармувати
взятися до роботи	декоратор
вивірка	делікатний
вивчити ролю	денце
викорчувати	десятка
вила, вил	дешевенький
віднині (прислівник)	дзвін, дзвони
відомо мені	дикий
відповідальна справа	дії, дій
відправляти Службу Божу	дізнатися
вілла	діра
вітряний	діставати
віщувати	діяльність
внучка, внучати	добувати слави
водій	докоряти кому
вої, воїв (вояки)	докотитись до чого
воротар, воротаря	доладно (прислівник)
Воскресна Утрена	домовина
встановлювати пам'ятники	допадати
встромити	дорослий
вуж	доручити
герб	друг; друзі
геть! (вигук)	дружинник
гнести, гнету	европеєць
гнівно (прислівник: як)	єпископ

жвавий	іконостас
жорстокіший (вищий ступінь)	індичка
жуک, жука	інколи
жупан	кадило
за (прийменник)	кадильниця
завзятий	келія
загартуватись	керівництво
заглушити	китиця
загніздитися	кілець, кільця
займати місця	клекотіти
заквітчаний	кліщі
залишитись	клюв
замести, замету	ковзатись
запальник	ковтати
запирати віддих	кождіський
заспокоюватись	кожух
Західна Україна	колючка
зачудуватися	колояда
зацікавлення	корисний
зберігати	корок, корка
збиточник	крадъкома (прислівник)
звинно (прислівник)	край перелазу, біля...
звити гніздо	краплина
звичка, звичці	крата
зводити склепіння	криниця
згодом, потім	кружляти
здібності	кружок
земляк	крутити
зерно	курити люльку
зикзак	кусень, кусня
зів'ялий	кучерявий
злісно	кущик
злобно	ланцюжок
злодій	ластівка
злющо	лаяти
змагатися	линуті
значок	листковий ліс
зразок	лихो
зростити (виховати)	лісовик
зручний	лопатка
зціплений	лютувати

льох	подобатись
мабуть	подразнений
майбутність	пожар
майструвати	поживитись чим
маловідомий	помітити
миска, у мисці	поринати
мить	порода
місце, на місці	поспіти
монета	постать
мрія	посудина
набрати сил	потвора
наголовок	похоронити
над (прийменник)	почесний
надаремне	пояс
наймит	пригортати
наказ	прокинутися
нанести яєць ·	промошувати дорогу
настрій	пронизливий
невимовно (прислівник)	раніше (вищий ступінь від ра-
недоступний	но)
неземний	рибалка, рибалці
непереможний	ридати
нетерплячка	різноманітний
ноші	рінь, рінню
обережний	розвага
обрій	розгублений
обруч	розрив
окутаний	саме тоді
оподалік (прислівник)	санкування
останки	саночки
отрута	свячене
пасочка	скрізь (прислівник)
пащека	совісно
перемир'я	спідниця
писаночка	стурбований
писклятко	трішки (прислівник)
пишний	угледіти
підземелля	фантастичний
підрахувати	червонавий
платок, платка	чортище
Плащаниця	шатро

шпак
шпарка
шрам
штукар

штучний вогонь
шуліка
щедрота
яскраво
ясочка.

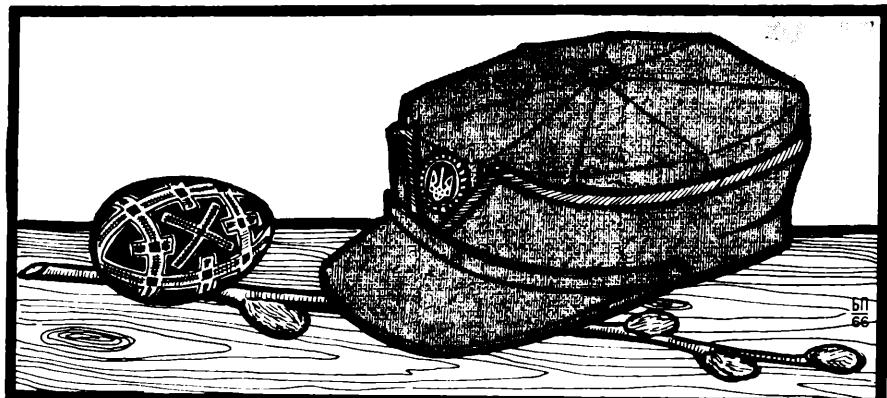
38. СТРІЛЕЦЬКА ПИСАНКА.

У нашому мешканні висить на стіні хрест з Розп'ятим Ісусом, а під ним малесенький кошичок з писанкою. Наша бабуся називає її стрілецькою писанкою. Хочете знати, чому вона так називає її? Розкажу вам так, як чув від бабусі.

Більш, як п'ятдесят років тому, на українських землях, що були під владою Австрії, шаліла світова війна. Моїй бабусі було тоді десять років. Вона проживала на селі разом із своєю мамою, братами й сестрами.

На лихо, війна докотилася і до її села. Російське військо, що воювало тоді з Австрією, зайняло бабусине село. За горою були окопи австрійського війська. Цілу зиму стояла бойова лінія на одному місці, але не раз спалахували бої, свистіли кулі, розривалися гранати, часом горіли будинки, а бідні люди мусіли безперestанно ховатись по льохах та ямах.

Настала провесна. Село почало готуватись до Великодня. Хоч війна була близько, господині пекли пасоч-

ки, а дівчата писали писанки. Несподівано у Велику П'ятницю на полях за селом розгорівся страшний бій. Ще ніколи так люто не ревіли гармати, ніколи так сердито не тріскотіли скоростріли... Гук бою ставав усе ближчий і голосніший. Уночі москалі почали відступати. Вдосвіта сміливим наступом захопили село Українські Січові Стрільці. Вони, хоч і боролися по стороні Австрії, мріяли тільки про те, як би здобути волю рідному народові. Велика була радість селян, коли вони побачили наших славних вояків. Зараз запросили стрільців до себе на Свята.

— Любі діти! — сказала бабина мама. — У нас на постою є п'ять усусусів. Треба їх гарно привітати з Великоднем. Я приготувила для них пасочки й ковбасу, а ви обдаруйте їх писанками. Кожному стрільцеві по одній пасочці й писаночці. Добре?

Діти з радістю прийняли цю пораду і з запалом взялися писати писанки. Моя бабуся була тоді найменша між дітьми, тож їй припало приготувати писанку для наймолодшого стрільця, Петра. Цього стрільчика діти дуже любили, мов рідного брата. Він був білявий і синьоокий, як ми, лагідно всміхався, любив жартувати і навіть похвалився, що знає гарні казки. Розкаже їх завтра, на Великдень.

Стрільці раділи, що зустрічатимуть Великдень у селі на постою, а не в бою. Усі готувалися йти вдосвіта до церкви, де військовий священик із стрілецької сотні мав відправити Богослуження.

Та не так склалося, як бажалося... Російське військо, що відступило недалеко, одержало підкріплення і рушило протинаступом на село. Увечері під Великдень перед війська проголошено тривогу. Стрільці дістали наказ негайно рушати в бій.

— Не журіться, — говорили до стурбованих людей. — Ми відіб'ємо ворога і завтра вернемося до вас на Свята.

— Дай то, Боже, — відповіли люди. — Ми будемо чекати на вас із свяченім. Бабуня, її брати й сестри з жалем прощалися із своїми п'ятьма стрільцями.

— Завтра вертайтеся до нас на свячене! Не забудьте! — нагадували їм.

Цілу ніч клекотів бій десь за лісом, а на світанку все затихло. Незабаром прийшла вістка, що ворога відбито і він тікає на схід. Коли кінчилася Воскресна Утрена, сотня УСС-ів уже верталася в село на заслужений відпочинок. Вернулися й ті стрільці, що були на постю в бабусиній хаті. Вернулися, але не всі. Тільки чотири.

— А де ж п'ятий, де ж наймолодший, Петро? — запитала бабуня. Вона не мала кому подарувати своєї писанки.

— Він уже не прийде... — відповіли стрільці. — Петро упав від ворожої кулі, коли здобував московського скоростріла.

Діти заплакали, а тоді стрілець-десяtnик поклав палець на губи і сказав:

— Не плачте, дітки! Петро поліг славною смертю. Він герой!

Діти притихли. Вони ще не розуміли, чому герой по смерті не люблять сліз.

— Матусю, кому ж я тепер подарую свою писанку? — запитала моя бабуся.

— Нікому її не дамо! — відповіла бабусина мама. — Вона залишиться в нас, її будемо зберігати в нашому роді. Вона буде нагадувати нам Петра й усіх стрільців, що згинули славно смертю в бою за рідний край.

І так Петрова писанка стала „стрілецькою писанкою”.

Минуло більше, ніж двадцять років. Прийшла друга світова війна, ще страшніша й жорстокіша, ніж перша. Вона вигнала мою бабусю з рідного дому в далекий світ. Не багато речей могла взяти бабуся з собою, та „Розп'яття” і „стрілецької писанки” вона не залишила. І нині стрілецька писанка лежить у нашему мешканні в маленькому кошичку під Розп'ятим Ісусом та пригадує нам, бабусиним унукам, славних героїв України, що віддали своє молоде життя за те, щоб на їх рідну землю прийшов Великдень Волі.

Пояснення.

Писанка, писанці, писанкою — великовідне розмальоване яйце, окопи, окопів — стрілецькі рови, в яких ховалися вояки перед кулями,

бойова лінія — землянки, оточені дротяними перешкодами, гранати, гранат — вибухові кулі, що їх викидають гарматами; малі гранати, причеплені до вояцьких поясів, вибухають після відbezпечення пальника,

пасочка, пасочці — здрібнілій іменник — мала булка на Великдень,

сердито (прислівник: як) — гнівно,

скоростріл, скоростріла — машина до скорого вистрілювання куль,

постій, постою, постосві, постосем, на постой, в множині: постої — мешкання для вояків під час походу та війни,

підкріплення, підкріпленням — поміч,

тривога, тривозі — сигнал небезпеки, алярм,

свячене, свяченого, свяченим — посвячені іства: сир, масло, яйця, ковбаса, шинка, сіль, паця,

Воскресна Утреня, Воскресної Утрені, Воскресною Утренею — рання великовідня Богослужба,

упав від ворожої кулі — згинув на полі бою,

поліг славною смертю — смерть на полі бою вважалася славною,

жорстокий, жорстока, жорстоке (прикметник) — злющий, кривавий; жорстокіший, вищий ступінь прикметника.

Запитання.

Коли відбувалася ця подія?

Скільки літ було тоді бабусі?

Кому писали діти писанки?

Де були вояки на постою?

Де були російські вояки?

Чому взимі не було воєнних дій?

Що сталося у Велику П'ятницю?

Хто відбив його?

Хто згинув під час наступу на скоростріл?

Чому діти плакали за ним?

Хто написав юному писанку?

Чому десятник стрільців не дозволив дітям плакати?

Що зробила бабуся з тією писанкою?

Завдання додому.

1. Учні виповнюють крапки відповідними буквами.
2. Учні напишуть коротке оповідання про цю подію.
3. Як треба виявляти тепер свою любов до України, за яку згинули тисячі українських вояків?

Відповіді.

То було за світової війни.

Б..... було тоді літ.

Діти писали стрільцям-усусусам.

..... були на постою в

..... вояки були в око... за горою.

Мороз і сніг спинює дії.

Тоді новий наступ ворога.

Українські відбили його.

..... Петро згинув у бою.

.... любили його й жалували його.

..... написала для нього перед Великоднем.

Бо стрілець поліг як

..... заховала її на пам'ятку.

39. НАПРАВДУ ВОСКРЕС!

Починався ранок. Далеко на небі виринало сонце. В Оливному гаї за містом будились пташки з нічного сну. Спочатку поодиноко лунали їх голоси, а згодом за-

гомонів цілий пташиний хор. Радісним співом вони зустрічали новий день.

І тільки всього, бо ніхто не проснувся ще. Навіть місто Єрусалим, окутане досвітнім спокоєм, дрімало. А з другої сторони міста, де скалисті горби, ще більша тиша. Бо там гроби покійників, і ніхто зранку туди не заходить.

Тільки біля одного гробу вояки сидять і напів-сонними голосами розмовляють.

— Тите, як ще довго нам тут сидіти?

— Нічого, Марку, ще трохи і зміна приайде. Але на віщо пильнувати?

— Це так первосвященик хотів. Тут лежить Ісус з Назореї... Він казав, що третього дня встане з гробу. Та священики думають, що його учні можуть забрати тіло, а тоді казатимуть, що воскрес...

— Ну, і дивні ці люди. Тож Ісус такий самий, як ми всі.

— О, ні, так не говори, Марку. Я сам бачив, як Ісус викликав із гробу одного чоловіка, що вже три дні там лежав. І я таки не розумію мешканців міста, чому вони казали його розп'яти. А ще хіба не пригадуєш, як Ісус оздоровив слугу нашого сотника? Таки правда мусить бути, що він не з цього світу...

— Е, що ти говориш! Хіба ж ти не бачив, як він умер на хресті, як і ті два другі, що висіли побіч?

Та вояк ще добре не вимовив останнього слова, як над гробом стала велика ясність, хоч сонце ще не вишло на небо. Вояки перелякалися і прислонили очі руками, бо ясність була яскрава. І серед тієї дивної ясності з'явився янгол у сріблисто-блій одежі. Він підійшов до гробу і відсунув камінь, що ним був завалений вхід. Потім сів на нього. І в ту ж мить із гробу розлилося золоте сяєво, і по променях його вийшла постать в сніжно-блій одежі, просвітлена неземною красою й ніжні-

стю. Тільки на руках і ногах червоніла кров, мов найцінніші рубіни.

— Він направду воскрес! — ледве чутно промовив вояк. Він направду посланий від Бога!

І пташки, здавалось, почули ті тихі, але великі слова подиву і віри в Божу всемогучість. Вони почали ще голосніше щебетати. А світле сонце викотилось на краєчок неба і перші свої промені послало назустріч Воскреслому. А воротар, відчиняючи браму Єрусалиму, побачив вояків, що з дивним поспіхом ішли до міста. Він запитав їх, що сталося.

— Він воскрес! — почув дивну відповідь.

— Хто?

— Ісус! Ми були біля гробу і бачили: Він направду воскрес!

Пояснення.

В Оливному гаю — був похований Ісус, згодом (прислівник: коли) — пізніше, зустрічати, зустрічаю, зустрічаєш — вітати, досвітній, досвітня, досвітнє (прикметник: який, яка, яке) — ранній,

скалистий, скалиста, скалистє (прикметник) — із скал, каменистий, покійник, покійника — померлий, небіжчик, воротар, воротаря, воротареві, воротарем — сторож воріт.

Запитання.

Який був ранок перед Воскресенням?

Про що розмовляли вояки при Божому гробі?

Що сталося, як Ісус воскрес?

Що сказали вояки воротареві?

Що означають слова: Він направду воскрес?

Завдання додому.

1. Дати відповіді на поставлені питання.
2. Написати коротко про Воскресення Ісуса.
3. Виписати в зошиті нові слова.

40. ВЕЛИКДЕНЬ.

Ішла Ганнуся у церкву ранком,
В синій хустині писаночки.
Їй усміхалося небо світанком,
Сонце гляділо поміж хмарки.

А мати доні так говорила,
Коли спішили ранком у храм:
— Воскрес сьогодні Христос з могили,
Тому весняна радість всім нам.

Ще й мати доні так говорила:
— Прийде хвилина волі для нас,
Встануть герої давні з могили,
Настане щастя, радости час...

А в церкві свічі рядком горіли,
Перед престолом розцвів розмай.
Може то й свічі ясні молились
За Україну, Ганнусин край?

Може й квіти так, як Ганнуся,
Просьбу шептали в ранок чудес:
— За Україну, Боже, молюся,
Щоби воскресла, як Ти воскрес!

Пояснення.

Небо усміхалось їй світанком — поетичний вислів, що значить: небо було ясне,
храм, храму (іменник) — церква,
прийде хвилина волі для нас — настане воля для України,
розцвів розмай — чудесне зілля,
щоб Україна воскресла — щоб настала воля.

Завдання додому.

Дати відповіді в домашньому зошиті:

1. Коли йшла мати з Ганнусею до церкви?
2. Про що вони говорили?
3. Чого сподівалися вони?
4. З чим порівняла мати Великдень?
5. Що означає воскресення?

41. ВЕСНЯНІ ГРИ.

Весняні гри починаються на Великдень хороводом (танком дівчат), що зветься „Кривий танець”. Дівчата, побравшись за руки, бігають між трьома кілками в землі, або там, де тягне їх провідниця, і співають:

Кривого танцю йдемо,
Кінця йому не знайдемо;
То вгору, то в долину,
То в ружу, то в калину.

А ми кривому танцю
Не виведемо кінцю,
Бо його треба вести,
Як віночок плести.

При цьому виконують різні закрути. Також співають, щоб огірки розвивалися:

Ой, вийтесь, огірочки,
А в зелені пуп'яночки,
Грай, жуче, грай, небоже,
Най ти Пан Біг допоможе...

Рухів уживають на похороні Зими, що її називають „Кострубом”:

— Чи не виділи де мого Коструба?
— Вже повезли на цвінтар.

Хор:

— Слава Тобі, Христе Царю,
Що мій Коструб на цвінтарю.
Лежи, лежи, як колода,
Я молода, як ягода.
Ой, мене для тебе шкода!..

42. ЖУЧОК.

(Гагілка.)

Ходить жучок по ялині,
А жучиха по дубині,
Грай, жучку, грай, небоже,
Най ти Пан Біг допоможе! (2 рази).

На жучкові опанчина,
Бо наш жучок ще дитина.
Грай, жучку, грай, небоже,
Най ти Пан Біг допоможе! (2 рази).

На жучкові черевички,
Бо наш жучок невеличкий.
Грай, жучку, грай, небоже,
Най ти Пан Біг допоможе! (2 рази).

На жучкові жупан ясний,
Бо наш жучок дуже красний.
Грай, жучку, грай, небоже,
Най ти Пан Біг допоможе! (2 рази).

Пояснення.

Гагілка або гайвка — стародавня гра із співом. Діти стають поруч, сплітають руки, ніби сидження, по яких ходить найменший хлопець, підтримуваний старшими. Коли він переступить одне сидження, діти парами переходять наперед, щоб була нова черга.

43. ОПІКУН ГУЦУЛЬЩИНИ.

Що Св. Юрій опікун Гуцульщини, знають усі верховинці. Він їздить на білому коні, що його подарував Юрієві сам Господь. На коні сріблом ковані кантари (упряж на голову), із шовку поводи, а стремена золоті. В одній руці Св. Юрія золотий меч, у другій гострий спис. Кінь його не знає перешкод; ні гора, ні скала, ні ріка, ані густий ліс не можуть його спинити.

Ото ж одного разу Святий Юрій їхав понад Черемош у високі гори. Всюди, де їхав, добрі люди гостили його й коня. Доїхав до потоку Бистреця, де був присілок Жаб'я. Тут зайшли йому дорогу гуцульські газди. Вони почали оповідати про своє велике нещастя.

Оце в густому лісі між скалами під Кедроватим живе страшний змій. Люди просяять Святого Юрія, щоб рятував їх від страшного змія. Вислухав їх Св. Юрій і казав запровадити себе до яскині змія. Це була справді страшна потвора. Голова величезна, очі, як два горіючі кружки, пащека така, що може нею схопити й проковтнути вола; а ніг у нього двадцять пар, що закінчені гострими пазурями; він покритий панцером, тобто твердою лускою.

„О, не легка буде боротьба з ним”, — подумав Св. Юрій. Помолившись, узяв в одну руку меч, а в другу спис і розпочав бій із змієм. Але, як змій відчинив пащеку, щоб всадити в неї Св. Юрія, він упхав у неї глибоко свого списка й тоді почав рубати панцер. Рубав мечем, аж відрубав змієві голову. Тоді крикнув до трьох

гуцулів, щоб скоріш прибігли до нього. Вони не могли повірити своїм очам. Змій забитий! Голова окремо, ту-луб окремо й чути погану сірку. Гуцули припали до колін Святого Юрія, а один з них побіг у село з доброю вісткою. Зійшлися люди і просили Юрія, щоб став їх опікуном. Він не зараз дав свою згоду, але аж тоді, як Господь Бог дозволив.

Від того часу донині Св. Юрій опікується Гуцульщиною.

Пояснення.

Верховинці — мешканці Верховини в Карпатах.

Господь, Господа, Господеві і Господу, Господом — Пан Бог, під Кедроватим — під верхом з такою назвою,

поводи, поводів — множинний іменник; віжки, шнуркова упряж на коня, ліци,

Черемош, Черемошу — ріка в Карпатах,
газда, газди — хазяй, господар, мешканець Карпат,
тулуб, тулуба, торс, стовб, частина тіла,
панцер, панцера — охорона грудей,
потвора, потвори — звір,
пащека, пащеці — велика паща.

Завдання додому.

1. Напишіть коротке оповідання про Св. Юрія, що є опікуном гуцулів і пластунів.

44. ВЕСНА ЙДЕ!

Ой, не сійтесь сніги, ой, не сійтесь рясні,
Не губіть ви останньої слави;
Гріє здалека землю усмішка весни,
Пробиваються проліски, трави.

Не злякатъ вам нікого, холодні сніги,
Бо розтопить вас сонце блискуче,

60
66

І нечуваний сміх залунає вкруги.
Як тікати ви будете в кручі.

Ой, не сійтесь, сніги, ой не сійтесь рясні,
Згиньте в темній безодні навіки!
Хоча і пізно, а все ж діждемось ми весни, —
Свята волі, і світла, і втіхи.

Пояснення.

Поет оспівує в цьому вірші пробудження весни. Ще сніги сипляться на землю, а вже з-під снігу пробиваються перші квіти й трави.

Як для природи, так і для України весна — то свято волі, світла й утіхи. Як природа, так і Україна пробудиться з тяжко-го сну і зірве кайдани неволі.

Рясні, густі сніги — часом ранньою весною, коли сонце вже гріє, сіються останні сніги. Вони не мають уже сили, щоб заморозити надовго землю,

усмішка весни — поетичний вислів; сонце, що розтоплює холодні льоди, а з води настають повені, що розливаються по берегах і затоплюють людські оселі та збіжжя,

бездня, безодні, безоднею — дуже глибока яма, що до її dna тяжко добрatisя; тому така яма ніби не має dna, без dna, безодня,

свято волі — свято воскресення України; поетичний вислів, проліски, пролісків — рослини, квітки, що в одинні називаються: той пролісок, проліска, що цвіте під лісом.

Весняні місяці: березень, квітень, травень. Їх назви походять від розвою природи: цвітуть дерева й квіти, росте трава.

Запитання.

Як виглядають весняні повені?

Кому вони загрожують?

Як рятуються люди, що живуть над водами?

З чим порівнює поет весняну бурю?

Яку надію виявляє поет?

Завдання додому.

1. Написати відповіді на подані питання.

2. Вивчити вірш.

45. „ПАН ВУЖ”.

Це діялось в одній з осель українських поселенців у Бразилії. Кожна родина, що поселявалась у безлюдних частинах тієї країни, діставала великий кусень землі, порослої лісом. Його треба було викорчувати або випалити, щоб придбати трохи ріллі та площу під хату й господарські будинки.

Праця не була легка, але сокира й пила промощували поволі поселенцям дорогу до життя в бразилійському пралісі. Там жило багато диких звірів. Траплялося, що вони підходили до осель і приглядалися до поселенців, неначе хотіли дізнатися, хто то проганяє їх усе далі й далі в глибину пралісу.

Але найбільшою небезпекою для поселенців були вужі й гадюки, що спричиняли багато шкоди людям і домашнім тваринам. Тому батьки попереджали дітей, щоб не відходили далеко від хати й не заходили до пралісу. Та проте діти не завжди слухали батьків.

Одній українській родині припало місце для поселення під самим пралісом. Нові господарські будинки межували з лісовою гущавиною. Коли батько працював у лісі, чи в полі, малий Михась залишався з матір'ю на господарстві. Поснідавши, Михась вибігав з хати і бавився на подвір'ї. Але згодом припало йому до вподоби місце на самому узліссі. Тут він завів собі городчик, майстрував, ставив малі хатки, інколи навіть забував про те, що вже пора їсти, і мати мусіла голосно кликати.

Михась мав таку звичку: одержавши молоко і хліб на снідання, виходив за хату, під ліс і там усе те споживав. Потім спокійно продовжував свою забаву. Так, принаймні, здавалося мамі...

Хоч ніхто не бачив у поведінці Михася нічого злого, мати часто казала йому, щоб він ані на крок не виходив поза огорожу.

Раз його батько закінчив раніше роботу, ніж звичайно. Власне вертався додому якраз у той час, коли Михась біг з горщиком молока і хлібом поза будівлі. Зашківаний тим батько пішов собі за ним і побачив на узлісці, як з дерева зсунувся величезний вуж і поповз до Михася . . .

Батько від страху закаменів. Він знов, що вужі цієї породи можуть задушити навіть молоду корову, бо така в них сила. Отямившись, він побіг у хату за рушницею, хоч не був уже певний, чи побачить ще Михася в живих. Але вибігши з хати, побачив сина з порожнім горщиком. Він біг весело через подвір'я.

Батько й мати зраділи невимовно, пригортали сина й випитували, чи вуж не зробив йому чого злого. Михась зрозумів, що його таємницю розкрили, і зразу не знов, що казати. Потім розповів, що до нього щодня приходить у гості „Пан Вуж”, п’є разом з ним молоко, а після того спокійно мандрує собі в ліс. Часом вони обидва бавляться. Коли ж, бува, Михась запіznиться, то „Пан Вуж” уже чекає на нього під лісом.

Михасів батько розповів це керівникові експедиції, що саме тоді досліджувала життя маловідомих звірів бразилійського лісу. Вона мала також за завдання ловити дикі тварини живими й доставляти їх до зоологічного саду. Керівник експедиції доручив далі виносити молоко вужеві. Це робила вже Михасева мати. Одного дня пощастило робітникам зловити вужа живим. Керівник дуже дякував батькові Михася, що помог йому здобути незвичайноговужа.

„Пан Вуж” тепер в одному із звіринців вигрівається на сонці. Він поглядає крізь скляну шибу на дітей, що його залюбки відвідують, і мабуть, згадує українського хлопчика Михася, що частував його кожного дня смачним, теплим молоком.

І Михась не забув про свого дивного приятеля з лісу. Однак, Михась знає, що не всі вужі приятелюють з дітьми. Диких звірів, гадюк і вужів треба завжди оберігатися, бо вони можуть заподіяти людині велику шкоду.

Пояснення.

Бразилія, Бразилії, Бразилією — держава в південній Америці,

поселенець, поселенця, поселенцеві, поселенцем — імігрант, новий мешканець,

викорчувати, викорчую, викорчуєш — вичистити від корчів, вирубати кущі,

господарські будинки: хата, комора, стайня, хлів, возівня, стодола,

сокира й пила — інструменти, прилади до рубання й різання дерев,

промошувати, промощую, промошуєш, промошують — прорізувати дорогу,

пралис, пралісу — дуже старий, споконвічний ліс,

оселя, оселі, оселею — колонія, оседок,

гадюка, гадюці — гадина,

межувати, межуєш, межус, межують — сусідувати,

гущавина, гущавини, гущавиною — густий ліс,

звичка, звичці — звичай, поведінка, спосіб життя,

інколи (прислівник) — деколи,

порода, породи, породою — гатунок, рід,

отямитися, отямлюся, отямышся; отямляться — опам'ятатися,

повзати, повзаю — посуватися на кінчинах,

оберігатися, оберігаюся — пильнуватися, берегтися.

Запитання.

Де відбувалася ця подія?

Хто там поселився?

Чим займалися ці поселенці?

Нащо вони корчували ліс?

Відповіді.

Ця відбувалася в ..

..... Там українські поселенці.

.. займалися корчуванням лісу.
..... праліс, щоб мати землю.

З яких членів складалася переселенча родина?

Яку звичку мав син?

Хто йому помагав у сніданні?

Що сталося, як це відкрило?

Що треба знати дітям про вужів?

В родині були: батько, мати, син.

... виносив молока під ліс і там пив його.

Йому помагав „Пан Вуж”, який пив теж молоко.

Експедиція зловила живцем і дала до звіринця, де він гріється.

.... небезпечні.

Завдання додому.

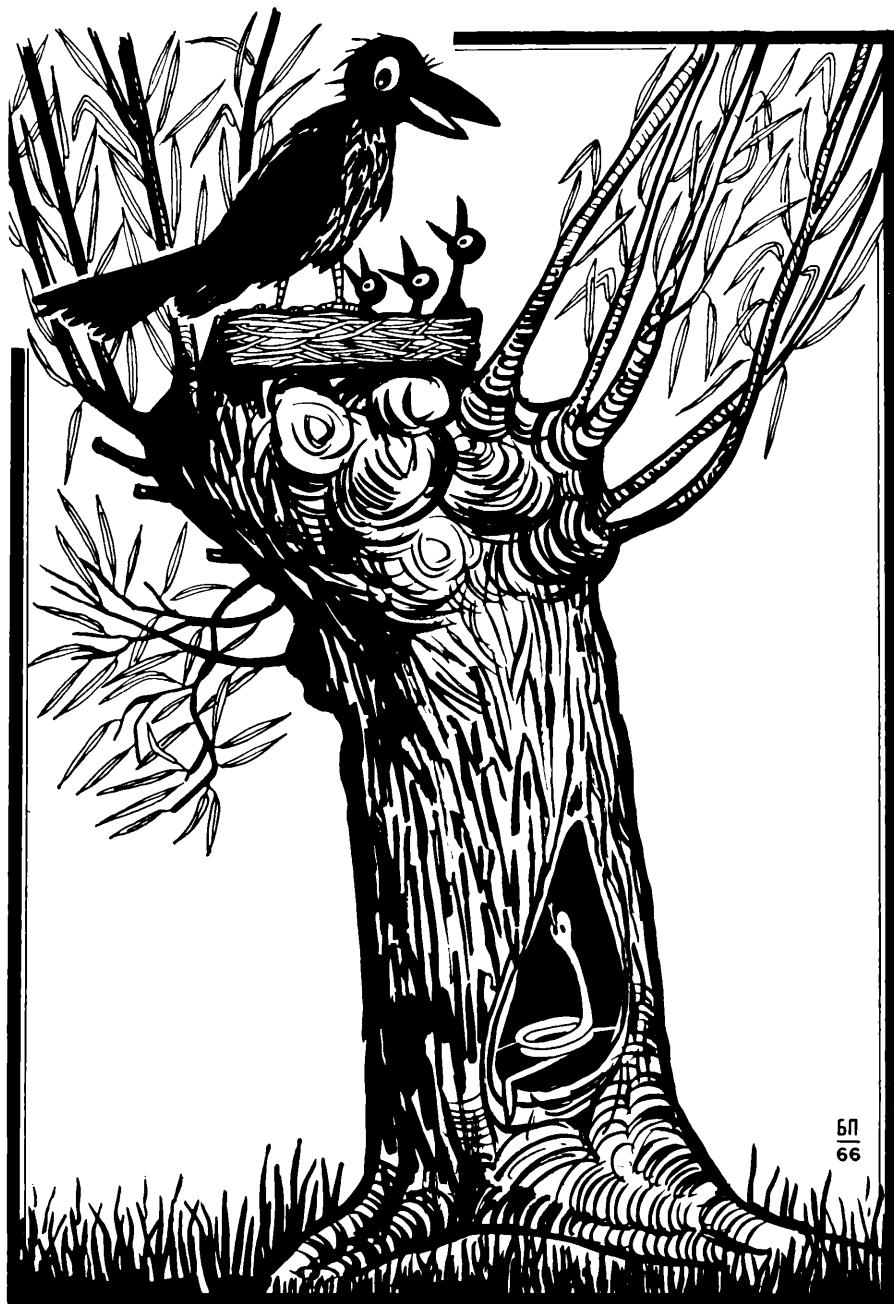
Написати коротке оповідання про цю подію.

46. ВОРОНА І ГАДЮКА.

На вербі над річкою звила собі гніздо ворона. Не сподіваючись ніякого лиха, нанесла яєць і висиділа воронят. Коли вони виклювались, ворона полетіла шукати для них поживи.

Та в дірі тієї верби загніздилася була чорна гадюка. Вона тільки того й ждала, щоб ворона вивела молодих. Як тільки стара ворона вилетіла з гнізда, гадюка вхопила одно вороня і понесла собі на обід. Повернулась ворона з поля, бачить, однієї воронки нема. Покракала, покракала, а далі перестала, бо що мала робити? А на другий день глядить: уже й другого вороняти нема. Не минув тиждень, а воронята всі пощезали. За другим разом сталося таке саме лихо. Як тільки воронята виклювались і мати полетіла для них шукати поживи, гадюка день-у-день вилазила на вербу і брала собі одно вороня за другим.

Та ось підгляділа ворона, хто її ворог тяжкий. Побачила гадюку, коли вона брала її останнє вороня. То-то крику було на все поле! Та що з того?! Хоч ворона,

стоячи біля входу до гадючиної нори, надривала горло, лаючи та проклинаючи погану розбійницю, гадюка в норі хрупала собі її писклятко і почувала себе безпечною. Вона знала, що ворона не може їй нічого зробити. Поміркувала й сама ворона, що крик і плач ні до чого не доведуть. Тож пішла до куми лисички порадитись.

— Ой, кумонько, — мовила ворона, — порадь мені, що маю робити з поганою сусідкою, чорною гадюкою? Живе в тій самій вербі, що й я, та на моє лихо. Два рази вже я висиділа діточок, і обидва рази ота злодійка повитягала мені їх з гнізда і пожерла. А я ніяк не можу дістати її в тій норі.

Подумала лисичка, похитала головою, хвостиком помахала та й каже:

— Тут, кумонько, силою нічого не зробиш, тут треба пуститися на хитрощі.

— Та я те й сама бачу, — мовила ворона, — коли бо собі ніякої хитrosti придумати не можу.

— Я тобі, кумо, ось що скажу. Ось тут до ріки часто царська дочка приходить купатися. Підстережи ти її, а коли царівна положить на березі золотий ланцюжок або іншу блискучу річ, то ти вхопи ту річ і лети з нею, але так, щоб царські слуги тебе бачили. Вони будуть кричати і бігти за тобою, а ти лети просто до верби і вкинь ту річ у гадючину криївку, а сама лети геть. Побачиш тоді, що з того буде.

Послухала ворона лисичної ради. Як тільки царівна прийшла купатися і роздяглася на березі та положила на піску свій блискучий золотий ланцюжок, ворона прилетіла та й хап його у клюв. А далі стала тікати. Побачили царські слуги, кинулися з криком на ворону, а та простісінько до своєї верби, кинула ланцюжок у гадючину нору, а сама сіла на іншому дереві поблизу і дивиться, що з того буде.

Прибігли слуги до верби. Вони бачили, що ворона з ланцюжком спускалася недалеко від землі, а потім підлетіла вже без ланцюжка. Значить, десь тут його впустила! Почали шукати, аж далі один, у гледівши дупло, за зирнув до нього і побачив, що ланцюжок блищить усередині. Зараз вони розкопали нору, аж бачать, в норі, звившись у клубок, лежить величезна чорна гадюка. Не питали слуги, що гадюка в крадіжці зовсім не винна, витягли її з нори і вбили, а ланцюжок забрали. Тоді ворона дуже врадувалася, побачивши смерть свого ворога, і з того часу жила собі спокійно.

Пояснення.

Верба, верби, вербою — дерево, що росте звичайно над водою, звила собі гніздо — зробила гніздо, виклювалися — вилізли з яєць, пожива, поживи — їжа, дупло, дупла — діра в дереві, загніздитися, загніжджуся, загніздишся — поселитися, зробити собі гніздо, вивести молодих — вигодувати писклят, вповзти, вповзу, вповзеш — влізти, опритися — прибрati пір'я, пощезати — зникнути, нести яйця — курка несе яйця, висиджувати яйця — квочка (курка) висиджує, вигріває яйця, кумонька, кумоньки, кумоньці — хресна мама, пуститися на хитроці — перехитрити, хитрість, хитrosti, хитрістю — підступ, клюв, клюва — дзьоб, давай тікати — нумо тікати, гледіти, гледжу, гледиш, гледяТЬ — побачити, крадіжка, крадіжці — крадіж, злодійство.

Запитання.

Про кого розказує Іван Франко розказує про Франко в казці?

Відповіді.

.....

Якої кривди зазнала ворона від гадюки?

Хто дав вороні добру пораду?

Як ворона виконала пораду?

Куди вона його впустила?

Що зробили царські служби?

Як називаємо лисицю?

..... пожирала її воронят.

Лисичка радила їй пуститися на хи.....

..... викрала ланцюжок у царівни на купелі.

..... впустила його в гадючину нору.

..... розкопали нору, вбили гадюку, ланцюжок віддали царівні.

Л.... називаємо хитрою.

Завдання додому.

1. Написати зміст цієї казки.
2. Виповнити крапки буквами.

47. ЯК ЛИС МИКИТА ОБМАНУВ ВЕДМЕДЯ?

(Уривок з другої пісні „Лиса Микити“.)

— Вуйку, — крикнув
[Лис Микита —

Правда, шпарка знаменита,
Знав Охрім, де мед ховати!
А Ведмедя геть здушило,
Стогне, сапа мій Бурмило,
Але дуб трима й трима,
Шарпнув вуйко зо три

[рази,
Затріщали лапи й в'язи,
Але вирвати дарма!

— Вуйку, — каже Лис, —
[як чую,

Дуже вам медок смакує,
Та, мабуть, вас тне бджола!
Їжте ж, тільки мірку майте,

Бо як об'їстеся — знайте:
Буде шкода немала!

Та Ведмедю не до меду,
Крутить задом, а спереду
Держить дуб його
[в кліщах ...

То шарпне він, то смикне
[він,
А тоді як зареве він, —
Аж почули в небесах.

Лис на сміх його здіймає:
— Бач, як вуйко мій

[співає!
Вуйку, що воно за спів?
Та сидіть же, вуйку, тихо:

БП
66

В хаті світло — буде лиxo!
Хтось Охріма розбудив!

А Охрім посеред ночі
Чує: щось реве, скречоче...
У кватирку вигляда...
Що за чудо? При колоді
Щось чорніє... Може

[злодій?]

Чи грабіжник? От біда!
Вибіг з хати — дивне діло:
У колоді пан Бурмило!
Закричав тоді Охрім:
— Гей сюди, сусіди любі!
Ось Ведмідь зловився

[в дубі!]

Гей, Ведмедя ми провчім!

У! Кипить в селі тривога!
Наче ті вовки з барлога,
Позривались мужики,
В чім хто був, в тім вибігає,
Що попало, те й хапає
Він як зброю до руки.

Як прискочить до
[Бурмила —
В того ціп, у того вила,
В баби кочерга в руках,
А Охрім несе сокиру.
І взялись до звіра широ:
Луп-луп-луп та трах-тарах!
Біль додав Ведмедю сили:

Як шарпнеться наш
[Бурмило,
Шкуру всю з чола зідрав,
Вирвав лапи так же само,
Але шкуру з пазурями
Дуб, немов своє, забрав.

— Вирвавсь! Вирвавсь!
[— закричали.
Люди геть повідбігали.
А Бурмило трух-трух-трух!

В ліс густий утік
[швиденько,
Ліг та стогне так тихенько,
Мов би з нього перло дух.
Аж тут суне Лис Микита:
— Ну, дядюню, — каже,
[— сита
Вже душа? А добрий мед?
Смачно ви поласували?
Хочете, щоб частвуали
Вас так само й наперед.

Пояснення.

Цю казку про Лиса Микиту написав Іван Франко.

Ласувати чим (медом) — смакувати собі (мед),
шпарка, шпарки, шпарці — щілинка, дірка,
сапа — сапає, сопе,
в'язи, в'язів — шия,
тне бджола — кусає,
дарма (прислівник) — надаремне,
мати міру — бути поміркованим,
у кватирку — у віконце.

Запитання.

Де живуть ведмеди?

Чим вони люблять ласувати?

Як то Лис Микита хотів помститися на Ведмедеві?

Як люди карали Ведмедя?

Відповіді.

живуть у Карпатах.

..... ласувати медом.

Він намовив його і... м.. з колоди.

.... били його до крові.

Завдання додому.

Опишіть коротко пригоду Ведмедя.

48. АМЕРИКАНСЬКИЙ ПТАШОК „РОБІН”.

Розмова.

Учень А: Тихше, пст! Не бачиш там цього птаха з червоною плямою на підгорлі?

Учень Б: Де, де? Той, що так дрібненько бігає?

А: Еге! То робін, американський пташок. Він живиться комахами і хробачками. Тому він так бігає за ними по травичці. Бачиш, який він смішненький! О, о, тепер він змінив свій біг. Видно почув наш шелест і боїться бігти в наш бік.

Б: Гадаєш, що він тебе боїться? Де там! Мав би боатися таких мізерних хлопців?

А: Цікаво знати, де він ховає тих робаків. Він ловить їх багато і певно складає їх для своїх писклят. А може сам споживає їх на обід? Як ти гадаєш?

Б: В кожному разі він гарний і запопадний. А може то самичка, мати писклят? В природі так є, що мати дуже добра для своїх малят.

А: Твоя правда! Навіть ведмедиця оберігає своїх ведмедят і за них готова згинути. Нагадай собі опис Івана Франка в повісті „Захар Беркут”, що її ми читали обидва. Пам'ятаєш, я мав таке питання при іспиті.

Б: Пам'ятаю, як тебе хвалили за відповідь. Але вернімся до американського дрозда або робіна. Природописці називають його дроздом. Він подібний до нього своїми ловами на комах, слімаків. Він живиться також ягодами, овочами вишень і черешень. Комахи роблять шкоду фармерам у садах. Отже, там завжди багато робінів або дроздів, що вичищують сади від шкідливих комах.

А: Ми забалакались, а наш пташок уже побіг кудись.

Б: Не журися! Він є тут кожного дня. Видзьобує всі наші ягоди.

Завдання додому.

1. Написати листа до товариша про „робіна” або дрозда на основі цієї розмови.

49. МОЛИТВА ЗА МАМУ.

Є в мене найкраща на світі матуся,
За неї до Тебе, Пречиста, молюся.

Молюся устами, молюся серденком
До Тебе, Небесна Ісусова Ненько.

Благаю у Тебе щирими словами
Опіки та ласки для любої мами.

Пошли їй не скарби, а щастя і долю,
Щоб дні їй минали без смутку, без болю.

Рятуй від недуги матусеньку милу,
Даруй їй здоров'я, рукам подай силу.

Щоб вивела діток у світ та їй у люди,
Щоб ними раділа, пишалась усюди.

За це я складаю в молитві долоні
До Тебе, Царице, на соняшнім троні.

Запитання.

Чого просить дитина для
мами у Божої Неньки?

Чого потрібно мамі до пра-
ці над дітьми?

Чим можуть бути діти для
мами?

Як дякує дитина Божій
Матері за всі ласки?

Відповіді.

Д..... про.... долі, ща-
стя, здоров'я мамі.

..... потрібно Божої опіки.

..... можуть бути її гордо-
щами.

..... молиться щиро.

Завдання додому.

1. Вивчити напам'ять цю молитву за маму.

50. ПОШАНА ДЛЯ НАШОЇ МАМИ НА ЧУЖИНІ.

На чужині є гарний звичай пошани для мами. До цього дня ми приготовляємося наперед. Маруся вишиває вже давно платочек (хустину) для мами. Іванка вивчила цей віршик і придбала з ощадностей українську посудину на квітки. Нестор подарує мамі приладдя до чесання, що його придбав ще взимі за гроші, які заробив, відгортаючи сніг на вулицях.

Але найбільша наша жура — то відвідини мами, які складає кожного року нашій бабусі. Мама вибирається автом до Філадельфії, а ми не знаємо точно, коли це буде. Звичайно мама їде там на кілька днів, а тато теж їде з нею за водієм. Отже, може з нашого секретного приготування несподіванки вийде пшик. Треба молитись, щоб нам пощастило привітати маму вдома.

51. НЕЗАБУТНЯ ПОДОРОЖ.

З „Денника Ромця”.

Дня 6. червня.

Їдемо до цирку. Великий синій автобус аж сопе, так йому важко везти пів сотні непосидючих хлопців.

Лесько дуже посумнів, бо йому трохи „недобре”, а інші хлопці гаморять, ніби це вже справжні вакації. Дорога недалека. Ще один закрут, ще одна вулиця влево, і ми на місці.

Величезні полотняні шатра (у стократ більші, ніж у таборі) розтягнулися півколом, мов парасолі. Гамір, метушня, багато людей, легко загубились. Дівчата оглядають жирафу в цирковому звіринці. Вона простягає маленьку голову на довгій, гнучкій шиї. Хлопцям більше подобаються тигри. Вони гнівно б'ють лапами, злі-

сно скалять зуби, неспокійно кидаються до крат, аж страшно на них дивитися.

Дві вчительки весь час метушаться коло нас, підраховують: один, два, сорок дев'ять, а де ж ще один, п'ятдесятій? Починається рахування спочатку і знову виходить, що когось нема. Це Ярко, отой вітрогон, що всюди мусить бути і все бачити, пропав, як під землю провалився.

Займаємо призначені місця, але настрій наш попсований. Я такий схильований, що ледве сиджу на кріслі. Починається програма.

Ось по середині арени, в тонкій залізній клітці рухаються леви. Вони люті, подразнені, весь час гарчать на наставника, а він вимахує нагайкою, мов іграшкою, і нічого не боїться.

Діти трусяться, дехто замикає очі.

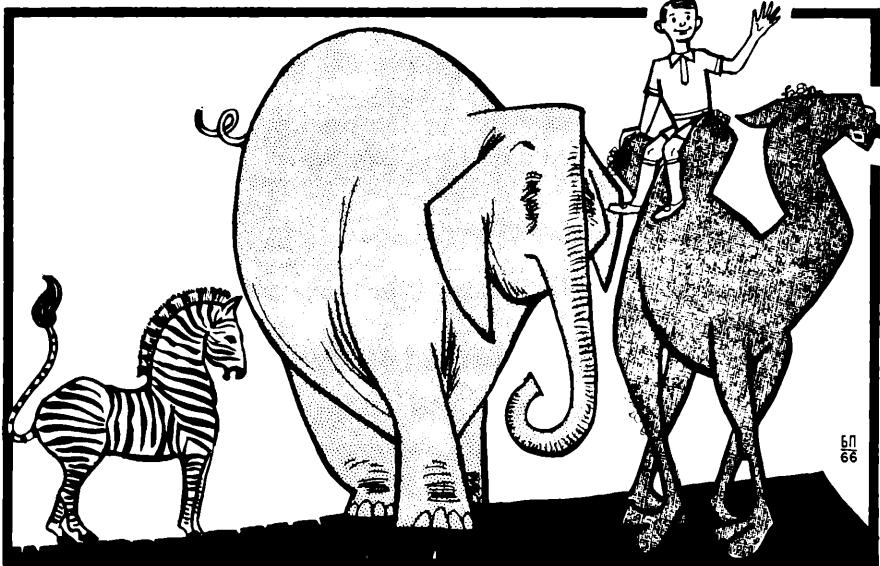
Тим, що сидять на крайніх стільцях, пощастило, бо на другій арені пописуються білі ведмеди. На них дивиться не страшно. Ведмедики колишуться на гойдалках, куряте люльки, танцюють, перевертаються, мов м'ячики.

Чути сміх і радісні вигуки дітей.

Програма в цирку міняється швидко й справно. Я бачив зручних штукарів, які ковтали полум'я, витягали з рота звинно десятки хустинок, ходили по площині, набитій цвяхами. Ми всі сміялися до сліз з веселих блазнів-карликів, що вешталися по арені, смішно переодягнені. Я бачив одчайдушні вправи на трапеціях, високо під склепінням шатер, і серце мое тріпалося пташкою, а в грудях запирало віддих. Саме закінчувалася програма, як учителька шукала загубленого Ярка, і сіла на порожнє місце біля мене.

— Заспокійтесь, — сказала півголосом. — Ярко віднайшовся.

А ось найцікавіша картина в цирку: хоровід усіх виконавців програми, людей і звірів. Перед нами прохо-

дять трійками білі расові коні. Їдуть заквітчані вози з гавайськими дівчатами, зелені сіножаті з польовими квітками, метеликами й робітниками в полі. За ними пе-ресуваються в модерних автках магараджі, проходять лі-ниви, добрячі ведмеді, крокують поважно слони. Почи-нається дефіляда величезних, ласкавих верблюдів. Їх ба-гато, десять, а може й більше. На їхніх хребтах вигідні ноші-сідала, а в них сидять яскраво повбираючи хлопці й дівчата.

Нагло виривається з-поміж нас радісний оклик: — Ярко! Ярко! — І десятки рук простягаються до хлопця. А він, той вітрогон, що відстав від громади і потрапив до циркового бюра загублених дітей, сидів на хребті першого верблюда і розгубленим поглядом шукав то-варишів.

О! Це була незабутня подорож!

Пояснення.

Скалити зуби — робити грізну міну, скрегочучи зубами,
метушня, метушнею — заколот, рух,
звіринець, звіринця, звіринцем — звіринний табір,
гнучкий, гнучка, гнучке (прикметник) — рухливий, звин-
ний,
мені щастить, мені щастило — маю щастя, можу щось зро-
біти,
схвильований, схвильована, схвильоване (прикметник) —
зденервований,
ковтати полум'я — брати до уст вогонь, ніби ликати,
штукар, штукаря, штукареві, штукарем, у множині: штука-
рі — той, що робить штуки,
одчайдушний, одчайдушна, одчайдушне (прикметник) — смі-
ливий до ризика,
серце тріпалося пташкою — було неспокійне (поетично),
під склепінням — під верхом шатра,
в грудях запирало віддих — було тяжко дихати зі страху,
хоровід, хороводу — похід,
сіножатъ, сіножаті, сіножаттю — нива, оболоння,
магараджа, магараджі — магнат з Індії,
вітрогон, вітрогона — непосидючий хлопець.

Запитання.

Яку користь мають учні з
відвідин цирку?
Що роблять штукари?
Що найбільше подобається
учням?
Що подобається тобі, Ан-
дрію?
Коли ти, Іване, найбільше
схвильований?
Чому Ярко загубився?

Чому товариші вітали йо-
го з радістю?
Що то є хоровід у цирку?

Відповіді.

.... бачать там звірів і
штукарів.
..... показують свої
вміlostі.
..... подобаються найбіль-
ше блазни (клавни).
.... подобається танок ко-
ней.
Найбільше мене
линвоскок.
.... загубився, бо він був
вітрогон.
..... любили
..... показує глядачам
акторів.

Хто помістив Ярка в хороводі?

Що записав собі в деннику Ромцьо?

Директор цирку
Ярка на в хороводі.
..... записав своє схильовання.

Завдання додому.

1. Що ти записуєш у своєму деннику?
2. Опиши свій денник.

52. НА ПОЛЮВАННІ В АВСТРАЛІЇ.

Грицька ми знали ще з малку. Він і тоді, чи в хаті, чи в садочку, завжди бавився своєю зброєю. Коли ввечері йшов спати, його дерев'яна рушниця ставала в куточок, а шаблі, списи й луки були розвішенні на стініколо його ліжка.

Мати часто посміхалась, дивлячись на скучення тієї зброї, а іноді гнівалась, що в хату наносить різного палічя. Але Грицько, насупившись, відповідав:

— І що то, Мамо, за козак, що зброї не має?

А потім, мов жартуючи, додавав:

— Що Ви думаете, як нападуть вороги, то горшками та мисками будемо боронитись, чи що?

І мати усміхнувшись, заспокоювалась.

Але Гриць не раз просив татуся купити йому справжню рушницю. Але то було давніше, а тепер він уже кінчає четверту клясу! Грицько не раз ходив із старшим братом на полювання, то на диких качок, то на зайців. Часто стріляв у ціль, а раз убив був кілька ворон. Але сьогодні, коли він прийшов із школи і показав свідоцтво, де рівненькими рядочками стояли дуже добре оцінки, тато позволив йому взяти рушницю.

— Іди, — сказав батько лагіdnіше, — може якого горобця в саду злякаєш.

Проте старшому синові доручив наглядати за ним. Грицько, схопивши новеньку рушницю, ніби на крилах полетів у садок. А день був соняшний і гарний. У долині, за вербами плила річка, а ген за садом починається великий ліс. Розповідали, що в ньому водяться дики кози та інші звірі. З-над лісу часто налітали великі птиці, як шуліки й орли, та кружляли над хутором, де жив Грицько.

Ідучи садком з рушницею, наш хлопчина мріяв про диких кіз та про вовків. У садку на той час ходила індичка з малими індичатами. Ось Грицько бачить, що індичка нагло підняла голову догори, перехилила її та почала неспокійно розглядатись. Потім киркнула кілька разів. Індичата скоро поховались у траву. Гриць і собі поглянув угору, але зразу нічого не помітив. Відійшовши в холодок під дерево, знову став придивлятися. Справді, високо вгорі літав шуліка (ястріб). Хижак кружляв угорі і помалу знижувався над річкою, ховаючись попід дерева. Хлопець і собі підходив до річки. Нагло шуліка стрілою полетів униз. З-за верболозу понісся крик качок, що пливали в річці. Гриць кинувся туди. Він добігав до верболозу, як схопився шуліка і швидко почав підійматись угору, тримаючи щось у пазурях. Хлопчик, вибравши зручну мить, прицілився і вистрілив. Хижак здригнувся, мов з переляку, частіше замахав крилами, ніби зупинився, загойдався і почав падати, махуючи все крилами.

Грицько стояв і не вірив своїм очам: хижий птах справді падав. Він рушився тільки тоді, коли побачив, що хижак випустив щось з пазурів. Воно, впавши додолу, закрутилось на місці. Грицько підбіг ближче і тоді мав другу несподіванку: то був тхір. Він ще сунувся по землі, шкірив зуби і сичав. Кількома ударами Грицько покінчив з тхором і кинувся до шуліки, який бив крилами об землю і намагався втекти. Шуліка був поранений і не міг летіти. За кілька хвилин з великою радістю

зближався Грицько до своєї хати. Він ніс тхора і величного хижого птаха.

Прийшовши додому, він почав роздумувати, як це сталося. Тоді й здогадався, що тхір підкрадався до качок, бо і він хотів ними поживитись, але качки, побачивши шуліку, кинулись у воду, а тхір попав у пазурі шуліки.

Пояснення.

Змалку — з дитинства, від дитинства,
іноді (прислівник) — деколи,
паліччя, палічям — палки, патики,
насупившись — надувшись (дієприслівник),
стріляти у ціль — у якийсь знак,
оцінки на свідоцтві — ступені, марки,
шуліка, шуліці — степовий орел, польовик, яструб,
киркнути — видати з горла звук: кр, кр,
помітити, помічу, помітиш — доглянути, побачити, спостерегти,
хижак, хижака — дикий птах,
верболіз, верболозу — гайок з верб над річкою,
пазур, пазуря, пазуреві, пазурем — кіготь, що дряпає,
тхір, тхора — драпіжний звірок,
шкірити зуби — показувати зуби.

Запитання.

Чому батько подарував синові малу рушницю?

Яка то була рушниця?

Що сполював Грицько із тієї рушниці?

Як це сталося?

Чи Грицько поцілив шуліку?

Як Грицько покінчив з обома?

Відповіді.

Це б... нагорода за добре свідоцтво.

То р..... на горобці.
..... сполював шуліку і тхора.

Шу.... ніс у пазурях тхора, що його зловив у гайку.

Так! З його рушниці
.. був ранений.
..... убив обох хижаків
ударами рушниці.

Завдання додому.

1. Опис Грицькового полювання.

53. СПІВАНОЧКИ МОЇ МИЛІ...

Наближаються вакації. Діти поїдуть на село, фарму або в табір. Всюди зустрінуть їх добрі люди, що будуть приглядатися до їхньої поведінки. Цих нових знайомих можна легко приєднати собі українською піснею. Треба тільки самому вивчити зміст, слова й мелодію пісні. Пісня може бути маршова, жартівлива, патріотична, поважна, козацька, стрілецька, побожна. Ось приклади:

Ой, за гаєм, гаєм,
Гаєм зелененьким,
Там орала дівчинонька
Воликом чорненьким.

Орала, орала,
Не вміла гукати,
Та й найняла козаченька
На скрипочку грати.

Козаченько грає,
Бровами моргає . . .
Лиха ж його мати знає,
На що він моргає:

Чи на мої воли,
Та чи на корови,
Чи на моє личко,
Чи на чорні брови?

Залитання.

На чім полягає тут жарт?
Хто виступає в цій пісні?
Від кого ти навчився співати цю пісню?

Гей, там на горі Січ іде.

Гей, там на горі Січ іде,
Гей, малиновий стяг несе,
Гей, там на горі наше славне товариство
Гей, машерує: раз, два, три.

Гей, попереду кошовий,
Гей, як той орел степовий,
Гей, як той орел, наше славне товариство
Гей, машерує: раз, два, три.

Ой, видно село . . .

Ой, видно село, широке село під горою.
Ой, там ідуть Стрільці, Січовії Стрільці до бою.
Попереду ідуть самі отамани.
Хто охоту має, хай йде з нами.
Ха-ха, ха-ха, ха-ха-ха
Хто охоту має, хай йде з нами.

Ой, видно село, широке село під горою,
Ой, там ідуть Стрільці, Січовії Стрільці до бою.
А хто піде з нами, буде славу мати.
Ми йдем за Україну воювати.
Ха-ха, ха-ха, ха-ха-ха
Йдем за Україну воювати.

У горах Карпатах . . .

У горах Карпатах хотів би я жить,
З гори на долину хотів би сходить.
Там пташки співають весело все, у-ха-ха,
Там голос сопілки чути щодня.

У горах Карпатах там гуцул живе,
Він гарну гуцулку за руку веде.
Там пташки співають весело все, у-ха-ха,
А голос сопілки там чути щодня.

Пісня про Почаївську Божу Матір.

Ой, зійшла зоря вечеровая,
Над Почаєвом стала,
Виступало турецькеє військо,
Як та чорная хмара.

Турки з татарами брами облягали,
Манастир воювати,
Мати Божа Почайвськая
Буде нас рятувати.

Отець Залізо з келії вийшов,
У сльозах умліває,
Ой, рятуй, рятуй, Божая Мати,
Манастир загибає.

Ой, вийшла, вийшла Божая Мати,
Ой, на хресті стала,
Кулі вертала, турків вбивала,
Манастир рятувала.

Пояснення.

Почаїв на Волині. Там є славна чудотворна ікона Божої Матері в монастирі. Туди побожні люди ходили на прощу кожного року так, як у Печерську Лавру в Києві, як у монастир у Зарванці.

Ця пісня називається „кант” і має свою давню історію. Її співали лірники на прощі. Вона оповідає про чудотворну поміч Богоматері під час облоги монастиря турками.

Завдання додому.

1. Зміст канта про Почайвську Божу Матір.

54. КОЛИСЬ ВЕСНОЮ НА ВОЛИНІ . . .

Надворі будилася весна. Над берегами річик розливалися широко весняні води. На дорозі, що вела через село Колодяжне, стояли тут і там великі болота. Декуди показувалася несміло зелена травичка.

Стежкою поміж хатами бігло біляве дівчатко. На ньому по-волинському була вишивана сорочка, свитка і спідниця. Бігло воно, уважно виминаючи болото, і все

щось стиха собі підспіувало. Добігло до останньої хати, за якою починається вже ліс, густий та дрімучий. Тут під хатою сиділа старенька бабуся; вона перебирала якесь зілля.

— І куди це ти, дитинко, йдеш? — спитала бабуся. Дівчатко спинилося, усміхнулось:

— До лісу, бабусю.

— До лісу? А хіба ж ти лісовика чи русалки не боїшся?

— Чого мені боятися? Ось я читала в книжечці про Вілу-мавку. То вона зовсім не страшна.

— У книжечці, кажеш? Хіба ти читати вмієш?

— Вмію. А хіба що? Всі ж уміють!

— Дивна ти, дівчинко! — зачудувалася бабуся. — Убрана, як усі люди в селі, і по-нашому говориш, а от і читати вмієш. Хто тебе навчив?

— Матуся. Вона й мене, і брата Михайлика навчила, і книжечки нам спроваджує. Татко хотів нас у школу віддати, а матуся в чужу, московську школу посылати нас не хотіла.

— То кажеш, і мати твоя читати вміє? А чия ти будеш? Щось я тебе ні під церквою, ні на вигоні між дівчата не бачила.

— Бо я лише недавно із Звягеля приїхала. Я Косачівна, а звуть мене Леся, он там із двору, знаєте, з-за гаю.

— То ти панова донечка! — здивувалася старенька.

— А я і не знала, що з панночкою говорю... Бо як же тут пізнати? I одягнена, як усі дівчата, і говориш, як усі. Я думала, що всі пани, прости Боже, лише по-московському балакають.

— Може, інші й по-чужому розмовляють, а нам чого своєї рідної мови соромитися? Ми всі вдома лише по-своєму говоримо, і матуся, і Михайлик, і вся родина.

Аж тут у дівчини стали слези в очах. Трохи, трохи не розплакалася.

— Чого ти так посумніла нараз, дитино? Отака веселенька була, мов пташка ..

— Бо тіточку росіяни в Сибір вивезли за те, що по-нашому говорила й була українка. Я її так любила.

І знов оченята в Лесі зайшли сльозами, і губи вона прикусила. Жаль стало старенькій:

— Бог милостив, дитино! Із Сибіру люди вертаються! А ось коли тіточку засудили, то тобі хіба не страшно по-нашому говорити і вдягатися, та ще, як кажеш, і книжки читати?

Тут Леся мов вогонь спалахнула:

— Ой, ні, бабусю! Нізащо в світі мови не покину! Я читала книжечку про відважного лицаря, що його вже з коня скинули, до землі списом прибили, а він ще говорив: „Убий, не здамся”! То писали деінде, як то перших християн посылали на муки, вогнем палили, диким зві-

рам кидали, а вони своєї віри таки не зрадили. Так і ми свого ніколи не покинемо!

— Що ж, дитино, бачу, ти мудра, на книжках учена та ще й завзята вдалася! Але в ліс не йди! Тепер весна, таке там у лісі твориться, що й не здумаєш. Небезпечно тепер людині туди заходити!

І в Лесі очі новим вогником загорілися.

— Що там таке твориться? Розкажіть, бабусю! — почала просити.

— О, багато, багато чого! Ліс білі зимові шати скидає, у весняні, зелені одягається. А з ним і цар його, лісовик. А він такий: ти з ним добра, то й він з тобою добрий. Та як розгнівається за щонебудь, — горе тобі! З озера, що на поляні, водяник виглядає, а з ним і донечка його, русалка. Вона дуже любить затягати у воду рибалок молодих! А до неї заходить той, що греблі рве. Хорони, Боже, щоб він цього року знов такої потопи не вчинив, як торішньої весни. А із старої верби виходить мавка. Там вона всю зиму спала. Приходить до неї перелесник, а він такий меткий, такий палкий, як вогонь. Коли його розгнівиш, він зараз хату спалити може! А потерчата понад болотом вогники палять, людей у трясвиння заманюють. Треба, доню, добре знати, яке зілля з собою носити, щоб у біду не попасти: чи мак-відюк, чи терлич, чи полин.

— А ви, бабусю, маєте таке зілля? Як же вам його не мати, коли ви так близько лісу живете?! Багато отут довкруги вас на призьбі того зілля! Дайте ж мені, ріденька, щоб я теж у лісі хоч русалку, хоч мавку побачила! Так дуже я їх побачити хотіла б!

Довго, довго просила вона, аж поки бабуся не всміхнулася ласково, не вибрала з усього зілля маленького пучечка. Дунула на нього тричі, перехрестила, щось пошептала і подала Лесі. Дівчинка подякувала, вклонила-

ся, заткала пучечок за пояс і побігла в ліс. Не знати, чи побачила вона в лісі мавку, чи ні.

Та, мабуть, вона таки бачила мавку, бо багато ро-ків пізніше, як уже виросла, написала про неї в „Лісовій пісні”. І як чудово написала! І про лицарів писала, і про перших християн, і про всіх, що за правду з неправдою боролися.

Бо маленька Леся — то була велика письменниця Леся Українка.

Пояснення.

Колодяжне — село на Волині, де жили Косачі, батько й ма-ти Лесі Українки,

світка, світці — сукняний плащ,

лісовик — божок лісу; водяник — божок води; русалка, мав-ка — богині поля, лісу у вірі поліщуків,

віла-мавка — то богиня у фантації сербів,

Звягель, Звягеля, Звягелеві, Звягелем — місто на Волині, зване Новгородом Волинським,

потопа, потопи, потопою — весняна повінь, повіддя,

мак-відюк, терлич, полин — зілля, що відганяє всякі біду, за вірою поліщуків,

призьба, призьби, призьбою — лава, вмурювана в стіну, на якій сідають старі господарі,

пучечок, пучечка — в'язка, жмуток.

Запитання.

З ким розмовляла Леся?

Чого вона бігла до лісу?

Що вона довідалась від ба-бусі про духів?

Що написала вона про них пізніше?

Що Леся говорила про рід-ну мову?

Чому треба любити рідну мову?

За ким тужила Леся?

Відповіді.

... розмовляла з

... Вона хотіла бачити

Вона, що духи лихі.

..... „Лісову піс-ню”.

..... м... повинна бути всім дорога.

..... мова показує, що ми українці.

.... тужила за тіткою, за-сланою в Сибір.

За що її заслано?

Нащо треба було Лесі зілля?

Як бабуся чарувала?

Скільки того зілля подарувала Лесі?

Що зробила з ним Леся?

Хто була мати Лесі?

Чого навчилася Леся від матері?

Її за те, що любила свій народ і не стидалася своєї української мови.

..... хотіла побачити лісових дужів при помочі зілля.

..... шептала щось над зіллям.

Вона дала їй тільки п... зілля.

..... заткала пучечок ... за пояс.

..... Лесі була письменниця Олена Пчілка.

..... навчилася любити Україну, її мову і звичаї.

55. ВЕЧІРНЯ ГОДИНА.

(Уривок.)

Ой, чи так красно в якій країні,
Як тут на нашій рідній Волині!
Ніч обгорнула біленькі хати,
Немов маленьких діточок мати,
Вітрець весняний тихенько дише,
Немов діток тих до сну колише.

Посянення.

Це Леся Українка написала так гарно про свою рідну країну, Волинь.

З ким порівняла вона ніч?

Чому ніч і вітрець були подібні до матері?

56. КНЯГИНЯ ОЛЬГА ВІТАЄ СВОЇХ ГОСТЕЙ.

Два вітрильники заякорились у київській пристані Почайні. Молоденькі боярівни виходили по дерев'яному помості і в товаристві батьків та служанок сідали на високі повози.

Молодим дівчатам аж голова пішла ходором від руху в порті. Човни, байдаки, вітрильники, купці, дружинники, воєводи з мечами при поясах, жінки в багатих уборах, та інші подорожні.

Гостей забрала боярня Предслава і повела їх до гарного, колонами прикрашеного будинку в глибині старого саду. Дівчата були уважні. Їх ждала гостина у володарки, славної великої княгині Ольги. Уважне око боярині Предслави все доглянуло: одяг, зачіску, поведінку.

— Милостива володарка запросила вас побути якийсь час тут, у її теремах, можливо, що котрусь із вас вибере до свого почту . . . сказала їм Предслава. При вході до палати стояв сам дворецький Мстислав, а далі гридні в шоломах.

Володарка сиділа на престолі. Це була ще молода жінка, в білій сукні з тонкого шовку, золототканими обшивками і в плащі. У білих, золотом обшитих сукнях входили боярівни, у низькім поклоні хилились перед княгинею. Аж ось залунав ласкавий голос володарки:

— Вітаю вас, любі гості. Покликали ми вас до Києва і дозволяємо жити в наших палатах, щоб ви багато потрібного побачили і щоб училися. Бо хоч ви ще й молоді, та проте пам'ятайте: держава потребує вашого серця й розуму? Тож будьте пильні в усьому, але також радісні у вашій праці та забаві.

Потім увійшов високий лицар у блискучій зброй. Це був воєвода Претич. Віддавши низький поклон, він сказав:

— Ласкова володарко! Посли здалекої німецької землі ждуть дозволу стати перед тобою.

— Хай увійдуть! — сказала Ольга.

Два посли в чорних плащах підійшли до престолу і схилились, як годилося, у двірському поклоні. Один з них промовив:

— Славна володарко Руської Землі! Прийми ласка-
во поклін від нашого володаря Оттона. Він високо ці-
нить приязнь княгині, а це його письмо.

Княгиня відповіла:

— Дякуємо володареві. Відповідь передам до ва-
ших рук, а тепер будьте миими гістьми у нашему Києві.

Так закінчився прийом у Золотій палаті.

Пояснення.

Вітрильник, вітрильника — корабель з вітрилами, що плив
при допомозі вітру,

заякоритись — кинути на дно ріки якір, залізний гак, що
тримає корабель на місці,

пристань, пристані, пристанню, в множині: пристані, при-
станей,

У Києві була пристань на ріці Почайні, що вливається в
Дніпро,

поміст, помосту — з вітрильника був прокладений поміст, по
якому сходили подорожні,

голова пішла ходором — закрутілося в голові,

боярівна, боярівни, боярівні, боярівною; в множині: боярів-
ни, боярівен,

воєвода, воєводи, воєводі, воєводу, воєводою — начальник
війська, тисяцький,

боярин, боярина; в множині: бояри, бояр — член княжого
почту, пан,

колона, колони — стовп для підпори стелі,

гостина, гостини — прийняття, бенкет,

бояриня, бояриною — дружина боярина,

Руська Земля — так звалась у старину Україна.

Запитання.

Де заякорились два вітрильники?

Хто приплів на них у Київ?

Чому голови боярівен пішли ходором?

Куди поїхали боярівни з пристані?

Хто привітав їх у княжій палаті?

Як виглядала княгиня Ольга?

Як вона була одягнена?
Що сказала княгиня боярівnam?
Як відбулось вітання чужих послів?

Завдання додому.

1. Виписати нові слова в домашньому зошиті.

57. НА ДВОРІ КНЯЗЯ ЯРОСЛАВА МУДРОГО.

До Києва приїздили часто посли з далеких країв з дарами й привітами від своїх володарів. Вони подивляли княжий двір. Ярослав показував чужинцям багатство Руської Землі (України) та її могутність. Тому влаштовував пишні прийняття для гостей.

Послам приділяли окремі гостинні кімнати. На другий день після приїзду приймав їх гостинно. Заля, де був бенкет, була простора, прикрашена малюнками, а на вікнах були дорогоцінні вітражі. Довкола стін стояли лави, прикрашені м'якими покрівцями. Поміст був застелений дорогоцінними килимами. На підвищенню місці стояв княжий престіл. То було крісло з різьбленого дерева, оббите золотою бляхою, з поруччями з двох боків. Над ним висіли прикраси з цвітистого сукна.

Князь входив до залі в червоному плащі з багряниці, прикрашеному перлами, золотими бляшками й дорогим камінням. На голові мав золоту корону, в руці булаву із самоцвітами, рубінами й діамантами. За князем ішли його сини, бояри і дружинники.

Посли схилялися низько перед князем, складали різні дари й вітали князя від своїх володарів. Одного разу посли від французького короля Генриха просили Ярослава, щоб видав за нього свою дочку Анну. Князь дав їм відповідь за кілька днів і влаштував для них великий бенкет та ігрища. Потім поблагословив Анну Євангелієм, яке досі находитися у Франції.

Пояснення.

Привіт — поздоровлення,
володар, володаря, володареві, володарем — князь, король,
палата, палати — розкішний двір, гарний будинок,
поміст, помосту — підлога,
багряниця, багряниці — дорога червона матерія,
самоцвіт, самоцвіту — рубін, смарагд, дорогоцінний камінь.

Запитання.

Як відбувалося прийняття
послів у Ярослава?

Що хотів князь показати
чужим послам?

Як виглядав двір князя?

Як був одягнений Яро-
слав?

Де сидів князь під час
прийняття послів?

Який то був престіл?

Які були забави з того
приводу?

Хто одружився з Анною?

Відповіді.

Князь улаштовував
у їх шану.

..... хотів показати пиш-
ноту України.

Княжа палата була гарно
..... килимами, золотом.

..... мав багряницю з
перлами.

..... сидів на княжому
престолі.

То було різьблене крісло,
оббите бляхою.

Князь ігрища і
б.....

Французький король Ген-
рих з Анною Яро-
славною.

58. ТРИ СЕСТРИ — ТРИ КНЯЖНИ.

У високому замку над Дніпром жили три дочки Ярослава. Вони називалися: Єлісавета, Анастасія, Анна. В пишних палатах росли, по чудових садах бавились, в княжій школі вчились. Всі їх любили і гарно називали: найстаршу Єлісавету звали розумною, бо книги залюбки читала. Анастасії дали ім'я хороброї, бо кидала списом на ловах, Анні дали ім'я милостивої, бо всім давала поміч.

БП
66

Із сестрами ріс город Київ. Чотириста церков золотом сяло на його горах, а між ними перлина дорогоцінна, Свята Софія. Вся з алябастру, мармуру, золотом-сріблом прикрашена. Шумів старинний город велелюдними вулицями, просторими базарами.

І молились сестри гаряче, щоб щастя-долю мати. І прийшлося їм з родиною розставатись, у незнані краї мандрувати. І бачив батько великий біль у своїх дочок. Тоді сказав їм таке:

— Дочки мої, князівни українські. В далекі краї виrushаєте. Та не про себе тільки дбайте! А честь і славу державі нашій здобувайте! Щасливі будьте!

Князівни жили душою із своїм народом. І донині їх постаті на стіні Святої Софії сяють у великій красі.

Пояснення.

Пишний, пишна, пишне (прикметник) — гарний, величній, залюбки (прислівник) — радо, з охотою,
хоробрий, хоробра, хоробре (прикметник) — сміливий, відважній,
милостивий, милостива, милостиве (прикметник) — ласкавий, добрій,
велелюдний, велелюдна, велелюдне (прикметник) — багатолюдний, рухливий,
город, города, городові, городом — столиця, головне місто, укріплене місто,
Свята Софія — катедра Святої Софії, збудована за Ярослава Мудрого,
алябастер, алябастр — білий камінь, порода мармуру, сяти, сяю, сяєш, сяють — блищати.

Запитання.

Де жили три сестри-княжни?

Як називалися княжни?

Чим визначалась Слісавета?

Як називали люди Анастасію?

Чому люди дали їй таку назву?

Яке ім'я дали люди Анні?

З якого каменю була катедра Св. Софії?

Хто посвятив їх?

Що сказав їм на прощанні Ярослав?

Завдання додому.

1. Виписати нові слова.

Відповіді.

Три-к..... жили в замку над Дніпром.

Є....., А....., А..

Вона була

Л... називали її

А..... кидала списом, мов лицар.

.... дали ім'я милостивої, бо всім помагала..

Ця катедра з а.....

Іх володарі з чужини.

Я..... казав дбати про Руську Землю.

59. ВИШИВАНІ КВІТИ.

Було це давним-давно на нашій славній Україні. Жили в городі Чернігові брат із сестрою. Брат називався Яромир, а сестра Доброслава.

Яромир був лицар, тисяцький у княжому війську. Коли виїздив, бувало, із двору в степ на білому коні, в блискучій зброй, попереду війська свого, то здавалося, що сонце ясніше світить і буйна трава степова до ніг йому стелиться.

На вулицях города всі з пошаною вступалися Яромирові з дороги, бо знали, що як тільки виїде в чисте поле, як тільки махне мечем, то горе буде поганим половцям. Не було лицаря над нього. А найбільше боялись його половці у степах.

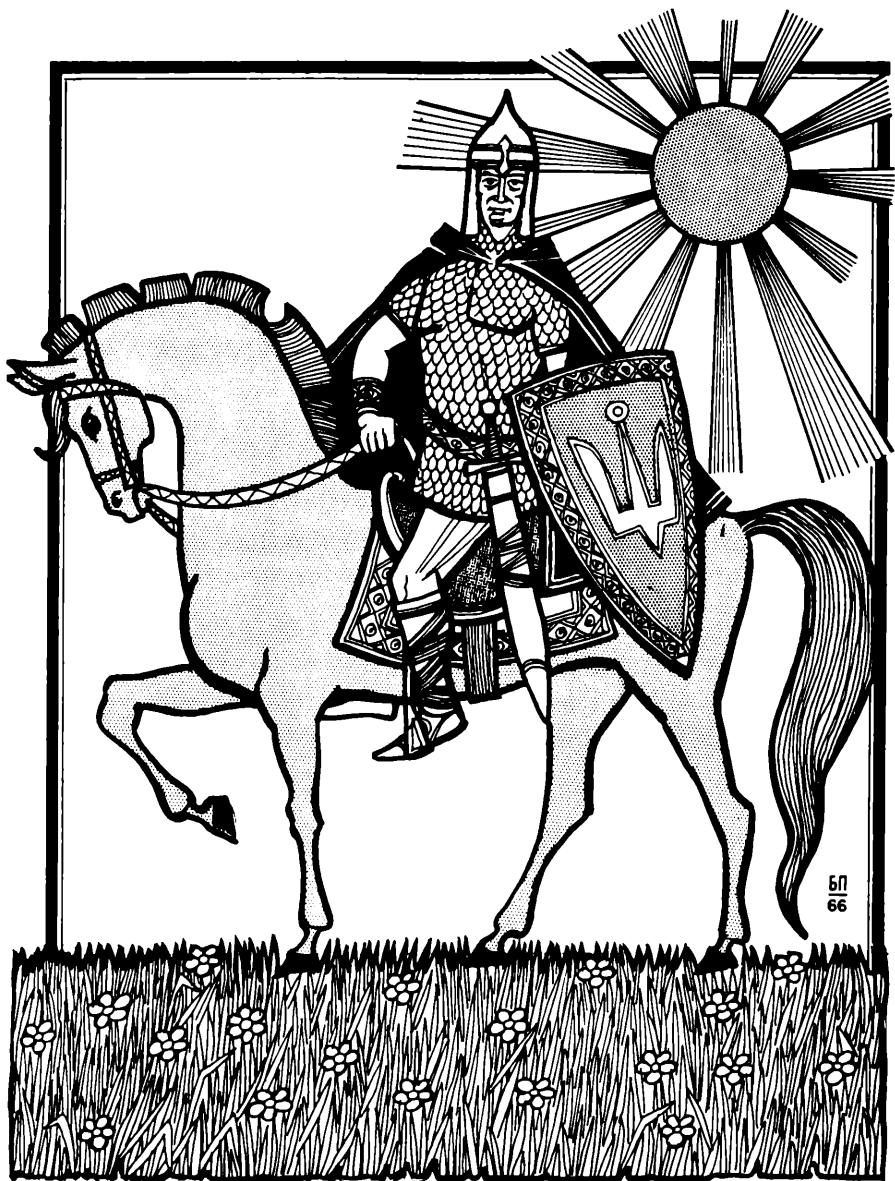
Та ось вирушив великий князь київський на лютих половців. Пішов з ним також Яромир із своїми дружинниками.

Пройшло багато днів, повертаються княжі вої і ка-
жуть Доброславі:

— Із сумною вісткою прислав нас до тебе князь київський. Узяв лицаря Яромира живцем хан поло-
вецький у неволю. Повіз його в далекий степ поло-
вецький. Даремне старалися ми його догнати . . .

І заплакала Доброслава. А ранком, коли ще челядь спала, пішла у світ шукати свого брата.

Ще весело їй ішлося, поки проходила українськими селами. Тут люди радо її гостили, на ніч приймали, та ще показували, куди їй у степи поло-вецькі мандрувати. Ще не було їй важко, як вийшла у степи українські. Трава там така буйна-буйна, а квітів барвистих так багато, аж за очі беруть. А понад степом різної птиці зграї, і всі летять на схід. Пішла за ними й Доброслава, бо знала, що туди дорога до половців. Вийшла у степи поло-вецькі, а там уся трава жовта, зів'яла, сонцем спалена.

БП
66

Ні квітів, ні пташок не видно. А сонце пече і важко йти. Та не приставала Доброслава, а все спішила, щоб якнайшвидше до Яромира дістатися.

Довго вона блукала степом, уже з утоми та голоду ледве могла порушатися, аж ось стоять у степу гостро-кінчасті половецькі шатра. Підійшла вона ближче і стрінула сторожу половецьку. Посміхнулися злобно половці і повели її до свого хана.

А хан і справді держав Яромира у себе, замкненого в наметі. Щоразу питав його:

— Чи хочеш, лицарю руський, Яромире, мені на службу стати, разом зо мною русичів воювати? Дам тобі, чого лиш забажаєш, ще й за сина свого тебе прийму.

А Яромир відповідав:

— Не мила мені твоя служба, хане. Я — руський лицар, а русичі вірні до смерті своєму князеві та землі своїй. Не буду я задля твоїх багатств наші звичаї прадавні ламати.

І розлютився тоді хан дуже, казав замкнути Яромира в окремому шатрі, куди ні один промінчик сонця не заходив, і наказав його самою водою і сухим хлібом корити. І мучився Яромир, чорнів та охлявав з кожним днем гірше. Вже здавалося, що він навіть кроку поступити не зможе. А все таки, коли хан питав його знову, чи готов він князя свого зрадити, Яромир відповідав: „Ні!”

Коли хан побачив Доброславу, задумав їй з помсти великого болю завдати. Він сказав:

— Є у нас лицар Яромир, та не хоче він ні бачити, ні знати сестри. Він уже до половців пристав і давно забув про Русь і про свого князя. І ти, дівчино, поклонися мені, тоді він, може, із тобою говорити захоче.

І запалало личко Доброслави гнівом, і сказала вона:

— Може і поклонився вам мій брат, коли ви його чи то голодом, чи мукою приборкали. Та я вам не поклонюся ніколи!

І мов вітер степовий, вибігла вона з ханового шатра і помчалась у степ. А там упала на землю, гарячу від степового сонця, і гірко-гірко заридала, що відцурався її брат Яромир і землі рідної, і сестри своєї.

А потім встала й пішла, куди ноги понесли. І зайшла знов у степ український. Там почула знову, як співали хором пташки, побачила квіти барвисті, паучі. І подумала: „Як мій брат міг відцуратися такої краси? От, як би я могла ѹому хоч трохи тих квіток передати!”

Тоді почала зривати квіти, сіла й заходилася плести з них сорочку для брата. Що білі квіти — то полотно, а що сині, червоні, — то дивні взори на плечиках повимережувала. Скінчила вона робити сорочку, завинула її в ніжне павутиння, щоб дорогою не понищiti, і пішла знов у степи половецькі.

Підійшла до табору половецького і стала сторожів благати:

— Занесіть цю сорочку лицареві Яромирові, що у вас перебуває! Довго, довго не хотіли половці вволити її волю, а вкінці один з них змилосердився і сказав:

— Давай сюди, дівчино. Занесу я її твоєму братові, коли так дуже просиш.

Приніс сорочку, квітами українськими мережану, до шатра Яромира, кинув її ѹому, а сам швидко пішов, щоб, бува, хто не підглянув. Одягнув Яромир на себе ту сорочку. І дивне диво! Той, що не мав сили ворохнутися, нараз знову набрав її. Тепер туга за рідною землею не давала ѹому на місці встояти.

Нічкою невидною викрався Яромир з намету і буйним вихром погнав у степ, де знайшов сестру Доброславу. Розказав їй, як то квіти українські ѹому силу й відвагу дали. Тоді пішли обое на Україну.

З того часу всі українки залюбки вишивають квіти барвисті. Їх сила дивна.

Пояснення.

Чернігів, Чернігова, Чернігову, Черніговом — старовинне місто на північ від Києва,
тисяцький, тисяцького, тисяцькому, тисяцьким, у тисяцькім — воєвода,
город, городу — укріплене місто,
половчин, половчина; у множині: половці, половців — кочовики з Азії,
хан, хана — князь, половецький володар,
за очі бере — манить, притягає зір,
намет, намету — шатро,
Русь, Руси, Руссю — стара назва України,
русиці, русичів — старі українці з княжих часів, руські бійці,
охлявати, охляваю — ослабати, тратити сили,
завдати кому болю — зробити кому приkrість,
приборкати, приборкаю, приборкаєш — пригнобити, придушити,
відцуратися, відцураюся, відцураєшся — покинути кого, не призначавшися до кого,
мережати, мережаю, мережаєш — вишивати.

Запитання.

Коли відбувалася ця подія?

Хто то був Яромир?

Що сталося з ним в бою з половцями?

Чому хан не хотів випустити його з неволі?

Хто старався звільнити його з полону?

Чим вона спонукала брата до повороту?

Як це вплинуло на Яромира?

Завдання додому.

1. Написати коротке оповідання про чудодійний вплив вишиванки.

Відповіді.

Ця відбувалася в часи половецьких

..... був лицар з України-Руси, а ще й тисяцький.

... попав у полон.

... хотів приєднати собі його.

Його Доброслава старалася його.

.... дала йому ви..... сорочку.

Яро... утік з намету в степ і там знайшов

60. КНЯЗЬ ВОЛОДИМИР МОНОМАХ.

Князь Володимир Мономах був уже змалку харобрий. Він їздив ще малим хлопцем на коні, стріляв з лука, ходив на лови і брав участь у воєнних походах. Тому звик до холоду й голоду, до трудів і небезпек.

Як став князем, жив скромно, не дбав про вигоди, але про добро народу. Вставав раненько, перед сходом сонця. „Нехай не застане вас сонце в постелі!” — казав своїм синам. Після сніданку сідав перед княжою палатою і слухав скарги покривдженіх людей. Він завжди опікувався вдовами й сиротами, заступався за бідних селян і ніколи не позволяв своїм людям переїздити через засіяне поле, або робити комунебудь шкоду в його дворі:

Радо приймав гостей і чужинців, простих і визначних. „Гість, — казав князь, — ширить славу про господаря, добру або лиху”.

Все своє життя він чогось учився. Не соромився допитуватися, коли не знов або не розумів чого. У кожній справі радився з боярами. Ні в якому ділі не покладався на слуг і урядовців. Сам доглядав усього.

На війні сам пильнував, чи вояки мають усе потрібне, сам розставляв сторожу і лягав спати не раз у зброй, з мечем при боці. Улюбленою його розвагою були лови. Ніхто не мав так багато пригод на ловах, як він. Половав на диких кабанів, оленів, лосів, турів, рисів і ведмедів. Часто ловив диких коней у степу. Два рази брав його тур на роги, а лось топтав його ногами; дикий кабан вирвав у нього меч з поясом, ведмідь укусив у ногу, рись скочив йому на плече і перевернув його разом з кием.

Володимир Мономах любив відбувати подорожі в далекі околиці України-Руси і перевіряв там працю своїх урядовців. Був то славний лицар і завзятий вояк.

Запитання.

Як жив князь Володимир Мономах у молодому віці?
Про що дбав він передусім?
Як володів князь?
Які мав ловецькі пригоди?

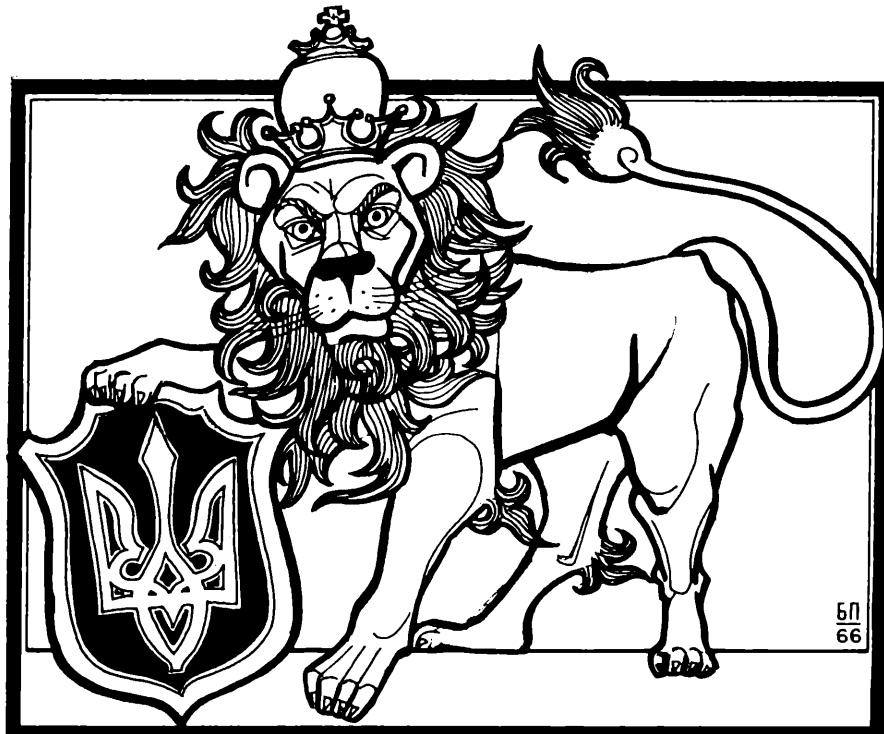
Завдання додому.

1. Написати короткі відповіді.
2. Виписати нові слова.

61. ЛЕВ НА СТОРОЖІ.

Хто не чув про город,
Город стародавний,
Хто не чув про місто,
Княже місто Львів?

Це ж його Данило,
Князь і лицар славний,
Заснував на славу,
Мурами обвів.

На горбі високім
Збудував твердиню,
Під горбом — палати,
Храми і двори.
Мов той лев дивився
Львів у далеч синю,
Краю вірний сторож
Кожної пори.

Хоч віки минали,
Львів усе пишався,
Мов розкішна квітка
Українських нив,

В долі і в недолі
З Києвом братався
І в роки неволі
Він про волю снив.

Хоч не раз в обличчя
Дмуть вітри ворожі
І гуде над містом
Бурі дикий спів,
Все стояти буде
Левом на сторожі
Стародавнє місто,
Український Львів.

Пояснення.

Твердиня, твердині, твердинею — укріплення, фортифікація, храм, храму — церква, свята місце, далеч, далечі, далеччю — віддала, розкішний, розкішна, розкішне (прикметник) — гарний, чудовий, пишний, брататися, братати, брататися, братати, брататися — жити, як з братом, снити, сню, сниш, снить — мати сни, мріяти про щось, стояти на сторожі — пильнувати, левом стояти — бути сильним, немов лев.

Запитання.

Де є город Львів?
Хто заснував це княже місто?
Чому Данило назвав його так?
Чим укріпив його Данило?

Де збудував твердиню?
Що було у Львові під горою?
З ким братався Львів?

Відповіді.

Львів с в Галичині.
Це заснував князь
назвав його від імені свого сина Лева.
укріпив його
Він твердиню на горі.
були палати, храми і двори.
братався з К.

Про що Львів мріяв у неволі?

Чим є Львів для України?

Львів про

Львів є волі.

Завдання додому.

1. Вишукати на карті України обидва городи: Київ і Львів та написати, де вони находяться.

62. ОСНОВИНИ ХОЛМУ.

В Галичині й на Волині стояло багато старих городів, але вони були знищенні довголітніми війнами з сусідами. Вали розсипалися, рови заросли кущами й травою. Данило відновляв старі укріплення і казав шукати нових місць на твердині. Одного разу Данило був у червенській землі на ловах. У погоні за звіром загнався далеко в ліси й вийшов на велику поляну, серед якої стояв горб, вкритий деревами. Князеві подобалося то місце. Він об'їхав його кругом і рішив збудувати тут город.

— Як називається це місце? — питався в місцевих людей.

— Називають його просто „холм” (горб) — відповіли селяни.

Данило задумався і сказав:

— Поставлю тут город і нехай йому буде на ім’я Холм.

З наказу князя зрубано на горі ліс, викорчувано пні і приготовлено місце на город. Будівничі вимірювали довжину й ширину города, висипали вали, покопали рови. Посеред площи поставили невеликий, але кріпкий замок із грубих дубових пнів.

Побіч замку стояла висока вежа, збудована з дерева на каміннім підмурівку. Побілено її до самого верху вапном так, що здалеку світилася ясно. На замковому подвір’ї викопано криницю, щоб під час облоги город мав досить води.

Як понеслася вістка, що засновано новий город, до Холму почали сходитися люди з більших і дальших околиць. Під охороною замку було безпечноше мешкати, як деінде. Ішли сюди всякі майстри: ковалі, теслі, столярі, будівники. Довкола городу будовано все нові двори й хати. Данило радів, що Холм так гарно росте і широко опікувався молодим городом, укріплював його щораз сильніше і прикрашував. В місті побудував кілька величніх церков, а на сточищах гори завів прегарний сад.

Пояснення.

Вал, валу, валові, валом — насип з глини, каменю, що оточує старе місто. За валом була завжди ріка або став; над рікою був зводний міст,

червенська земля — над кордоном Польщі; червенські городи: Чермно (Червен), Белз, Перемишль,

пень, пня, пневі, пнем — стовп,

вежа, вежі, вежею — високий стрункий будинок,

криница, криниці, криницею — студня з водою,

облога, облоги, облозі — окруження твердині ворожим військом,

сточище, сточища, сточищем — спад.

Завдання додому.

Опис заснування Холму.

63. УКРАЇНСЬКІ РІКИ.

Засіяло сонце,
Щез холодний лід,
І всі ріки вільно
Вже пливуть у світ.
Покидає Тиса
Свій гористий край,
І пливе на південь
В голубий Дунай.
З бистрим Черемошем

Мчить прозорий Прут.
Не страшний нам простір,
Ні мандрівки труд.
В дальню синю Вислу
Крізь зелений луг
Сян пливе сріблистий
І спокійний Буг.
І Дністер поважний,

Сяну рідний брат,
В наше рідне море
Котиться з Карпат.
Золотим Поділлям
Мирно, без тривог,
Мов господар чесний
Тихо в'ється Бог.

І Дніпро могутній
Пута з льоду рве,
Гордо та велично
Степом він пливе.
З ним повільна Прип'ять
І ясна Десна . . .
Заквітчає рясно
Береги весна.
Мимо шахт спокійно
Дін пливе з Дінцем,

Наче рідний батько
З сином-молодцем.

І Кубань з кавказьких
Кам'яних воріт
Котить жовті води,
Нам несе привіт.
Ці прекрасні ріки
Сяють нам у млі,
Мов ласкаві очі
Рідної землі.
Це про них співали
Козаки пісні
У ярмі турецькім
Ген на чужині.

Не забути, рідні,
Вас ніде по вік,
Тихі, ясні води
Українських рік.

Запитання.

Які тут ріки України згадуються?
Куди вони пливуть і де вливаються?
Котра з тих рік найбільша?
Котрі українські ріки вливаються в Чорне море?
Котрі наші ріки пливуть на північ?

64. СИН УКРАЇНИ.

Продовбуючи підземний хідник, Микола використовував бите каміння та землю до оборони так, що незабаром навколої домівки піднявся високий вал. А що вмів робити землянки, задумав перетворити свою оселю у справжню твердитю на зразок запорізького зимовника.

У кількох місцях поробив отвори наче малі віконця-стрільниці, крізь які, не виставляючись із-за валу, міг перед собою все бачити. Щоб було зручно вилазити і злазити з валу під час оборони, поробив подекуди східці. Тепер він почував себе зовсім забезпеченим від несподіваного нападу.

Віднині називав наш козак свою домівку-твердиню не інакше, як „Січ”.

Живучи без жадних цікавих пригод і не оглянувся він, як жовкло і знову зеленіло листя, як карб за карбом значив на дереві прожиті роки. Аж десь на дев'ятому році сталося таке, що цілком змінило його дотеперішнє життя.

А трапилася ця пригода одного погідного ранку, коли Микола зайнятий, як звичайно, своїм човном, збирався трохи відпочити.

Отже, саме влігся він горілиць на траву, коли бачить, що з-за лісу дим чи курява здіймається. Скочив мерщій та й подався додому, миттю виліз по драбині на скелю, з якої видно було цілий острів, глянув у той бік, звідкіль, як йому здавалося, підіймався дим угору, та й задеревів: при березі вгледів кілька човнів та байдаків, а трохи далі, на побережжі, вело танок довкола вогню може тридцять червоношкірих, напівголих людей. То розбігаючись, то з дивовижними рухами й скоками беручись за руки, кружляли вони, наче чорний обруч.

„От і діждався гостей!” — подумав Микола. „Зачіпати вас не збираюся, а як схочете напасті, то вчуєте на своїй шкірі, чи легка козацька рука”.

Оtake вирішивши, запорожець зліз мерщій із скелі, перевісив через плечі лука, за пояс устромив сокиру, узяв списа та й виліз знову на скелю.

„От погань проклята!” — аж скрикнув Микола, коли побачив, що дикиуни вивели з байдака двох бідолах й волочать їх по землі до вогнища.

Кілька дикунів кинулися на одного з бранців, удалили ним об землю і з гарчанням, мов вовки, почали шматувати свою здобич. Другий бідолаха стояв і чекав на чергу.

Коли він побачив, що дикуни не звертають на нього уваги, кинувся навтіки. Гнав у смертельнім жаху якраз до Миколиної печери. За ним бігли навздогін три дикуни. Віддалъ межі втікачем і дикунами ставала щораз менша. Микола, вхопивши списа, миттю збіг із скелі, побіг до першого дикуна і прошив його списом. Переслідувач з криком повалився на землю. Те саме сталося з другим. Третій переляканий, прицілився з лука на Миколу, але стріла відбилась від шкуратяного вбрання. Миттю кинувся Микола на ворога й ударив його в груди списом. Тепер оглянувся Микола на врятованого втікача. Потім стягнув із своєї голови шолома, щоб показати переляканому дикунові, що він теж людина і нічого йому боятися.

Тільки тепер дикун припovз до нього, поцілував землю і ліг плаzом біля Миколиних ніг. Микола зрозумів, що дикун віддає себе рятівникovi в неволю і якось неприємно стало нашому козакові. Мимохіть він промовив: „Невольника мені не треба. Запорожець усе життя б'ється з невільництвом. Уставай, парубче, та будь мені за друга!”

Але дикун не зрозумів Миколиних слів і тоді тільки підвівся, коли запорожець діткнувся до нього лагідно рукою і сам піdnіс його із землі.

„Це Америка, нова, повна несподіванок країна. От куди загнала доля козака! Не піймуть віри козаки, як вернуся на Запоріжжя!” — подумав Микола, побачивши індіянина.

Пояснення.

Підземний хідник — тунель,
землянка, землянки — хата в землі,

зимовник, зимовника — хутір на степу,
карб, карбу — наріз на дереві, знак пережитого року,
обруч, обруча, обручем — коло,
мерщій (прислівник) — хутко, скоро,
миттю (прислівник) — хутко,
бранець, бранця, бранцем — полонений,
шматувати, шматую, шматуєш — краяти, різати,
шкуратяний, шкуратяна, шкуратяне (прикметник) — шкіряний,
не піймуть віри — не повірять.

Завдання додому.

1. Опис Миколиної пригоди.
2. Вилісати нові слова.

65. ВПРАВИ В УЖИВАННІ Й ПИСАННІ СЛІВ.

Багатий, багатий на слізози, на слова,
бджола тне — кусає,
бойова пісня — вояки співають бойові пісні,
болить мені голова, у мене болить голова, мене болить голова,
брати участь у святкуванні листопадової ночі, брати участь
у виставці,
брести, вона бреде через ріку,
будиться, пробудилася весна,
вечір, вечора, увечері, Свят-Вечір під Різдво,
вареник; на Свят-Вечір їдять вареники з картоплею, сиром,
капустою; на Свят-Вечір співають колядки,
відвідини: йдемо у відвідини до бабуні
війна, на війні військо робить наступи, часом відступає, око-
пується в ровах,
виглядати — мати виглядає свого сина з війни,
вирій — пташки полетіли у вирій, повернуться з весною. То
перелітні птахи.
висиджувати: квочка висиджує з яєць курчатка, вони вико-
люються, викльовуються, тепер уживають інкубатора (огрівача)
замість квочки,

водій керує автом, вантажником, автобусом, комбайном, косаркою,

воротар боронить воріт, відбиває м'яча від воріт,

Воскресна Утрена — це рання відправа в церкві на Великдень. Після великого посту, Страстей священик співає вперше „Христос воскрес”.

господар, господиня, господарятъ, господарські будинки: хата, комора, льох, стодола, клуня, возівня, стайня, шопа, піддашша, дривітня, обороги,

гавра — леговище, гніздо диких звірів у дебрі, в горах,

джерело — з джерела витікає вода, б'є вода, течуть ріки до гирла, моря.

дзвін, дзвони, дзвінок, дзвонити, дзвіночок, дзвонар,

Кавказ, кавказький, Кавказькі гори,

Карпати, Карпат, карпатський, Закарпаття, Підкарпаття,

Різдво, Різдвяні Свята взимі, Великодні Свята на весні,

церква, церкви; церков; у церкві іконостас з іконами Святих, в церкві священики служать Богослужби, відправляють Богослуження і проповідують. Священик читає Євангеліс, як читає Апостола.

66. СЛОВНИКОВІ ВПРАВИ.

У словнику слова подаються за абеткою, а саме:

А, Б, В, Г, Д, Е, Є, Ж, З, И, І, І, Й, К, Л, М, Н, О, П, Р, С, Т, У, Ф, Х, Ц, Ч, Ш, Щ, Ю, Я, Ъ.

Назви букв такі: а, бе, ве, ге, ге, де, е, є, же, зе, и, і, ії, ий, або йот, ка, ел, ем, ен, о, пе, ер, ес, те, у, еф, ха, це, че, ше, ще, ю, я, м'який знак або їр.

Вивчи напам'ять українську абетку за поданими назвами. Знання абетки потрібне для шукання слів.

А

актор, актора, акторові, актором; актори — артист на сцені

Б

ба! (вигук), та ба!

бажається, бажалося — безособове дієслово, що значить: хотітися

барикада, барикади — насип, перепона на вулиці
барліг, барлога — лігвище, лігво, ведмежа гавра
бджола, бджоли, бджолою; бджоли, бджіл — бджола тне або
кусас
безкорисно (прислівник: як) — задурно, дарма
бездрадно (прислівник: як) — безпомічно, безсильно
берегти кого, берегти що від кого, чого — стерегти, хоронити
блазен, блазна — комедіянт
боліти, болить голова у мене, або мені болить голова й мене болить
голова
бразилійський, бразилійська, бразилійське (прикметник) — з
Бразилії
брахувати когось, чогось — звичайно в 3. особі: бракує його
брати, беру, береш, бере, беруть, брав, брала — беру участь у
лекції, брати за очі: манити
браття, братям (збірний іменник), або брати
брілка, брілці (здрібнілий іменник) — мала брила, кусник ка-
меню
брода, брови; брів, бровами моргати
бронза, бронзи — метал
буруній, брунатна, брунатне (прикметник) — бурий, смагливий
бува — буває (дієслово), бувати, бувало (прислівниково — ко-
лись, давно)
будиться весна — настас весна
будівля, будівлі, будівлею — будинок

B

важко (прислівник) — тяжко
вареник, вареника — їжа з тіста і картоплі, чи капусти, сиру
вартя, варти, на варті — стійка, військова стійка
ввижатися кому, мені ввижастися, мені ввижався — мені зда-
ється
Великдень Волі — гарний день, неначе Великдень для Волі
вельможа, вельможі, вельможею, в множині: вельмож — пан
вельможний, вельможна, вельможне (прикметник) — великопан-
ський
верболіз, верболозу — кущ верби над рікою
вертатися, вертаюся — іти назад; вертати — блювати, викидати
верх, верху, на верху — шпиль гори

веселенький, веселенька, веселеньке (пестливий прикметник) —
дуже веселий
веселити кого — бавити, забавляти, розважати кого
вечеріс, вечеріло — темніс надворі
вечоровая зоря — вечірня зірка
вештатися — волочитися, тягатися
взимку, влітку, восени, вдень, вночі (прислівники, утворені з
прийменника і відповідного іменника)
взір, взору — зразок вишивки; приклад
взятися до роботи — почати працю, взятися за руки при грах
вивірка, вивірки, вивірці — білка (звірятко)
вивчити ролю — це завдання мають актори на сцені
виглядати когось, щось — чекати на кого, на щось
виклюватися — курчатка вилізли, виклювались з яєць
викорчувати — витягати коріння із землі
вила, вил — господарський прилад до сіна, соломи
виполювати бур'яни — вибирати із землі бур'яни
вирій, вирію, вирієм — теплі краї взимку
висиджувати, квочка висиджує курчатка з яєць, вигріває
вишивка, вишивці — вишита оздоба, вишита сорочка, блузка
відвідини, відвідин (множинний іменник) — візита
віднині (прислівник: коли)
відомо мені — знаю це
відповідальна справа — важлива справа
відступати (на війні) — покидати своє становище
вілла, вілли, віллою, віл — хутір, гарний дім
вінчоване — народне побажання щастя-долі на Свят-Вечір
вітряний, вітряна, вітряне (прикметник) — виставлений на віт-
ри, обвіяній
віщувати, віщую, віщуєш — заповідати майбутність, пророкувати
владика, владики, владиці; владик у родовому множини — пан,
епископ
внучка, внучати, внучаті; внучата, внучат — пестливо про внука
або внучку
вогник, вогника (здрібніло про вогонь)
водитися, водяться дики кози — виводяться, живуть
водій, водія, водієві, водієм; водії, водіїв — шофер
вої, воїв — вояки старої Руси-України (множинний іменник)
воювати кого — бити кого
Волинь, Волині, Волинню — частина України

воловатий, волохата, волохате (прикметник) — кудлатий, патлатий
ворона біла з бляхи — відзнака польської армії на шапці, білий орел
воротар, воротаря, воротареві, воротарем — портієр, дверник, стоячий воріт
вороня, вороняти — мале вороняче писька
Воскресна Утрена, Воскресної Утрені — рання відправа на Великдень
встоюватися — витримати на місці
встромити, встромлю, встромиш — упхати
вуж, вужеві, вужем — гадюка

Г

гадка, гадці — думка
гайок, гайка — здрібніло про гай
гаморити, гаморю, гамориш — говорити
гарчати, собака гарчить
ген — там (прислівник)
герб, герба — державна або родинна відзнака
геть, гетьте! (вигук) — іди собі, пропади!
гілля, гіллям — гілки (множинний іменник)
гірка, гірки, гірці; гірок (родовий множини) — здрібніло про гору, горб
глядач, глядача, глядачеві, глядачем; у множині: глядачі — той, що дивиться на щось, пильнує чогось
гнести, гнету, гнетеш — душити, гнітити
гнівно (прислівник: як) — сердито
годитися кому, це йому не годиться, воякові годиться
гойдалка, гойдалці — прилад до гайдання
голосіння, голосінням — плач родини по смерті дорогої особи
голубці, голубців — страва при обіді чи вечері
гордий з чого — зарозумілий
горе тобі! (вигук) біда, лихо тобі!
городець, горобця, горобцеві, горобцем — пташка, здрібніло: горобчик
горщик, горщика, горщиком — посуд
Господня рука — Божа воля
господарський, господарська, господарське (прикметник)

готуватися до чого — приготовлятися
грабельки, грабельок — здрібніло про множинний іменник
грабіжник, грабіжника — дерун, глитай
грати на скрипочці і на скрипичку; грати ролю на сцені
грядка, грядці — частина управленої землі в місті
гуцульський зразок, гуцульська вишивка — мистецький твір
гуцулюв
гуща, гущі, гущею — густий ліс

Г

гавра, гаври, гаврі, гаврою — ведмеже леговище, лігво

Д

давай будити, давай гуляти, давай тікати! (вигук) — ну, нумо
будити...
дарма! годі! (прислівник), дарма, що — хоч, дарма — робити
щось безкоштовно
дармувати, дармую, дармуш, дармують — нічого не робити
двір, двору — подвір'я; дім, палац; пани, вельможі
декляматор, декляматора, декляматором — мистець слова
декоратор, декоратора — мистець сценерій, театральний мистець,
малляр
декорація, декорації, декорацією — прикрашення, оздоба
делікатний, делікатна, делікатне (прикметник) — ніжний, мі-
зерний
денце, денця, денцю, денцем — мале дно, дно в посуді
десятка, десятці — десять осіб, предметів, речей
дешевенький, дешевенька, дешевеньке (здрібнілий прикметник)
— таний
дзвін, дзвона, дзвоном — на дзвіниці дзвони дзвонять
дзьобик, дзьобика — здрібніло про дзьоб пташки
дикий, дика, дике (прикметник); дика качка
дідусь, дідуся, дідусеї, дідуsem — пестливо про діда
дії, дій, діям (множинний іменник) — справи, речі; воєнні дії, вій-
ськові справи
дізнатися, дізнаюся, дізнаєшся — довідуватися
діра, діри, дірою (іменник)
діставати, дістаю, дістаеш, дістають — отримувати, одержувати
освіту, набирати знання

діяльність, діяльності, діяльністю — праця, заняття
добувати слави — робитися славним, здобувати славу
дозвілля, дозвіллям, на дозвіллі — гулянка, вільний час
докоряті кому — робити докори, дорікати
докотитися до чого — дійти до чого, зійти на що
доладно (прислівник) — відповідно, добре
долівка, долівки, долівці — поміст, підлога
доля, долі, долею — щастя, призначення
домівка, домівки, домівці — кімната, дім, житлова частина дому
домовина, домовини, домовою — труна
допадати, допадаю, допадаєш — добрatisя, нападати
дорівнювати кому чим — зрівнятися з ким
доріжка, доріжки, доріжці (здрібніло про дорогу)
дорослий, доросла, доросле (прикметник) — дозрілий
доручити, доручу, доручиш, доручать — подати
досхочу (прислівник) — доволі, досить
дошкулювати, дошкулюю, дошкулюєш — докучати
дрібен дощик — дрібний весняний дощ; дрібні сльози — від ма-
лого болю
дрімучий ліс — тихий ліс
друг, друга; у множині: друзі

Е

експедиція, експедиції, експедицією — подорож науковців для
дослідження

Є

єдиний, єдина, єдине (прикметник) — тільки цей

Ж

жаліти, жалію, жалієш, жаліють — жалувати кого
жвавий, жвава, жваве (прикметник) — бадьорий, рухливий
жваво (прислівник: як) робота йшла жваво, швидко, з життям
живий, жива, живе (прикметник) — той, що живе, в живих —
за життя
живцем (прислівник: як) — ще живого

жирафа, жирафи, жирафою — тварина з довгою рухливою шию
жорстокіший, жорстокіша, жорстокіше (ступеніваний прикметник)

жука, жука, жукові, у множині: жуки — хруш у гагілці: грай,
жуче, небоже!

жупан, жупана — одяга

3

за (прийменник) — мати за завдання, мати мету
забурмотити, забурмочу, забурмотиш, забурмотить — видати звук
як бурмотіння

завзятий, завзята, завзяте (прикметник) — упертий, хоробрий
завидувати кому чого — слави, маєтку, заздрити

завітати, завітаю, завітаєш — відвідати, прийти в гості

загартуватись — призвичайтись до невигод

заглушити, заглушу, заглушиш, заглушать — притишити, при-
душити: кайдани

загніздитися, загніжджуся, загнізишся, загніздиться — посели-
тися

заголовок, заголовка — назва твору

задума, задуми, в задумі — застанова

заздалегідь (прислівник: коли) — наперед, згори

займати місця — сідати на місця, займати кого чим — дати зай-
няття

Закарпаття, Закарпаттям — частина України за Карпатами
заквітчаний, заквітчана, заквітчане (прикметник) — прибраний
у квіти

закривавлений, закривалена, закривалене — з кров'ю

залишатись — остатись

залюбки (прислівник) — з присміністю

замести, замету, заметеш, замів, замела

занятий, занята, заняте (прикметник); також: зайнятий

заняття, заняттям — робота, праця, фах, також: зайняття

запирати віддих кому чим — не дати дихати

заподіяти, заподію, заподіеш — зробити комусь щось

заспокоюватись — бути тихим, вдоволеним

застава, застави, заставою — перешкода, перепона

Західна Україна: Галичина, Буковина, Закарпаття, Холмщина
зацікавлений, зацікавлена, зацікавлене (прикметник); зацікавле-
ний чимсь

зачудуватися — здивуватися
зберігати, зберігаю, зберігаєш, зберігають — заховати
збирач, збирача, збирачеві, збирачем; множина: збирачі — ко-
лекtor
збиточник, збиточника — постник, шкідник, пустун
звинно (прислівник) — зручно
звити гніздо — пташка зів'є гніздо
звичка, звички, звичці — звичай, натура
звір, звору — пропасть, яма в лісі
звіринець, звіринця, звіринцеві, звіринцем; звіринці — зоологіч-
ний сад
згинути славною смертю — згинути на полі слави, на війні за
рідний край
згодом (прислівник: коли) — потім
здібності, здібностей, здібностям — талант
здіймати на сміх кого — кепкувати з кого, глузувати з кого
здобувати волю — боротись за волю
земляк, земляка — краянин, співромадянин, односельчанин
зикзак, зикзака — кривулька
зів'ялий, зів'яла, зів'яле (прикметник) — пов'ялий, знищений
зілля, зіллям (в однині тільки, а також: зело, зела): мак-відюк,
 vasильок, м'ята, любисток, сон-зілля, див-дерев...)
злісно (прислівник: як) — сердито
злобно (прислівник: як) — глузливо, глузуючи, з клинами
злодій, злодія, злодіїві, злодієм; множина: злодії — злодюжка,
 злодюга
злюще (прислівник: як) — гнівно, дошкульно
змагатися, змагаюся, змагаєшся — битися, боротися, спорити,
 сперечатися, перемовлятися
zmіна, zmіni — переміщення, zmіna варти, zmіna стійки для від-
 починку
значок, значка, значкові, значком, множина: значки — малий
 знак; поштова марка
знімок, знімка — foto, світлина
зростити, зрощу, зrostиш; зростять — виховати
зручний, зручна, зручне (прикметник) — меткий, моторний,
 спритний, жвавий
зустріти кого, зустріну, зустрінеш. зустрінуть — здибати кого
зціплені руки — зв'язані руки, затиснені руки

I

іграшка, іграшці — забавка
іконостас, іконостасу — стіна з іконами в церкві
інколи (прислівник: коли) — деколи, іноді
інсценізація, інсценізації, інсценізацію — перерібка твору для
потреб сцени

І

йти та іти, іду, йду, не йшло їм (після голосних)

К

кадило, кадила, кадилу — пахучий дим
кадильниця, кадильниці, кадильницею — прилад до кадження
кайдани, кайдан (множинний іменник) — пута
касарня, касарні, касарнею — казарма, військовий дім, вояцька
домівка
кватирка, кватирки, кватирці — шибка в вікні
кватиравати, кватирую, ватишуеш — мешкати на кватирі
келія, келії, келією — чернеча домівка
керівництво, керівництва — управа
kipiti, kipлю, kipiš; okrīp, voda kipitъ, rlobota kipila — про-
ходила жваво
китиця, китиці, китицею — букет, гроно, кіях
кілець, кільця, кільцеві, кільцем; кільці — шпичка
клекотіти, клекочу, клекотиш, клекотять — видавати звук кле-
коту (лелека клекотить)
кличка, кличці — умовний знак, слово, речення, умовлене для
порозуміння
кліщі, кліщів (множинний іменник) — для витягування гвіздків,
цвяхів
клюв, клюва, клюзові, клювом; множина: клюви — дзъоб у птаха
ковзатися і ховзатися на льоду
ковтати, ковтаю, ковтаеш — ликати
кождіський, кождіська, кождіське (займенник) — кожний, кожен,
кожніський
кожух, кожуха, кожухові, у кожусі
колисати, колишу, колишеш, колише, колишуть — колихати, гой-
дати

колода, колоди, колодою — частина стятого дерева
колючка, колючки, колючі — кілець, шпичка
коляда, коляди, коляді, колядою; множина: коляди, коляд —
різдвяна пісня
коржик, коржика, коржиком — тістечко, хлібчик, хлібець
корисний, корисна, корисне (прикметник) — те, що дає користь
коробка, коробки, коробці, у множині: коробки, коробок
корок, корка — затичка пляшки
костюм, костюму — одяг
крадъкома (прислівник: як) — нишком, щоб ніхто не бачив
край перелазу, біля перелазу, край (прийменник) перелазу —
біля переходу через пліт
краплина, краплини, краплиною; у множині: краплини, краплин
— мала крапля, капля, здрібніло
криївка, криївці; в множині: криївки, криївок — сковок
крильце, крильця, крильцю, крильцем, крильця, крилець (здріб-
ніло) — мале крило
криниця, криниці, криницею; криниць — студня, джерело води
крисаня, крисані, крисанею; крисань — гуцульський капелюх
крізь (прийменник), крізь шибу вікна — через шибу; крізь сльо-
зи, крізь верби
кріс, кріса — рушниця
круглий, кругла, кругле (прикметник)
кружляти, кружляю, кружляєш — літати понад чим
кружок, кружка — круглий предмет, кружальце
крутити задом — вертітися, вештатися
кунтуш, кунтуша, кунтушем — парадний одяг козака
курити люльку, курити файку
курінь, куреня, куренем — хата без комина
кусень, кусня — кусок, шматок
кучерявий, кучерява, кучеряве (прикметник) — що має волосся
з кучерами
кущик, кущика (здрібнілій іменник) — корчик

Л

лан, лану — широке поле із збіжжям
ланцюжок, ланцюжка (здрібнілій іменник, від ланцюг)
ластівка, ластівці — пташка, перелетна пташка
лаяти — сварити на кого, прозивати, ганьбити

легінь, легіня, легінем — парубок у гуцулів
линути — летіти
листковий ліс; протилежно: шпильковий або чатинний ліс
лихо, лиха, лиху і лихові, на лихо — зло, біда, нещастя
личинка, личинки, личинці; у множині: личинок — гусінь
ліжник, ліжника — коц, накриття на ліжко, капа, ковдра
лікування, лікуванням — приведення до здоров'я
лісові духи в поліщуків: лісовик, русалка, мавка
література, літератури, літературою — письменство, поезії й оповідання
літечко, літечка, літечку — пестливо про літо
лопатка, лопатці — мала лопата (здрібніло)
луска, лусці — шкіра на рибі
люд, люду — сільський народ, селяни
людина, людини, людиною; у множині: люди, людей, людьми
лютувати, лютую, лютусіш — сердитися, люто ревіти
лягти, ляжу, ляжеш, ляже, ліг, лягла, лягли (дієслово)
льох, льоху, у льоху, льохи, льохів — склеп(іння), погріб, пивниця

M

мабуть — має бути, відай (прислівник)
мазепинка, мазепинці — шапка з викроєм напереді
майбутність, майбутності, майбутністю — будучність
майструвати, майструю, майструєш, майструє — працюю коло будови
маловідомий, маловідома, маловідоме (прикметник) — малознаний
мандри, мандрів — прогулянка
маршувати — іти походом
маяти, мають прапори — віяти, повівати
мед, меду, медом; у множині: меди, медів; здрібніло: медок
метушитися — заходиться коло чого, товпитися
метушня, метушні, метушнею — галас
милий, мила, миля (прикметник) — присманий, гарний, коханий
Милостив Бог, Милостивий Бог — Ласкавий, Добрий Бог
миска, миски, мисці — тарілка
мить, миті, миттю — миг, частина секунди
міра, міри, мати міру — бути стриманим, уміркованим
місце, місця, місцю, на місці; місця, місць (іменник)
модель, моделю, моделем — зразок

монета, монети — гроші з металу
мороз, морозу — обнижена температура, мороз маєє квіти на
вікні

москвин, москвина — москаль, росіянин
мрія, мрії, мрію; у множині: мрії, мрій — гадка

Н

на (прийменник); на дванадцятому році — маючи 12 років
набрати сил — змужніти
навала, навали, навалою — товпа, набіг, наїзд
навісний, навісна, навісне (прикметник) — набридлий, дошкульний
навіть (прислівник: як) — аж так
навхрест (прислівник) — напоперек
навчати чого — навчати української мови
наглядати за ким — пильнувати кого
наголовок, наголовка — назва твору, назва книжки
над (прийменник), над ким, чим, над кого, над що
надаремне (прислівник) — задурно, даром
надворі (прислівник) — ззовні, за хатою, за домом
називати кого чим, наприклад: називати хлопця мудрагелем
назустріч виходити комусь — зустрічати когось
наймит, наймита — робітник, наймлений на означений час господарем
наймичка, наймички, наймичці; у множині: наймичок — служниця
в господаря
найсвітліший, найсвітліша, найсвітліше прикметник найвищого
ступеня)
наказ, наказу, наказом — доручення, наприклад: дістати наказ у
війську
накриття, накриттям — тарілки на столі
нанести яєць: курка наносить багато яєць у році
насилу (прислівник) — конечно, конче, ледве
наставник, наставника, наставником — владар
настільник, настільника — обрус, скатерть
настрій, настрою, настроєм — гумор, настрій попсований, зробилися сумно
наступ, наступу — веснний удар на ворога
небеса, небес, небесам, під небесами, в небесах — небо (в старшій
українській мові)

невимовно (прислівник) — несказанно
негайно (прислівник: коли) — зараз же
недобре їому — погано їому
недоступний, недоступна, недоступне (прикметник) — непривіт-
ний, бездоріжний
неземний, неземна, неземне (прикметник) — божествений
непереможний, непереможна, непереможне (прикметник) — непо-
борний
нетерплячка, нетерплячі — нервовий, нетерпеливий; нетерпeli-
вець
нетрі, нетрів (множинний іменник) — гуща, пуша
нишком (прислівник) — тихцем
ноші-сідала — сидження на верблюдах
нудитися, нуджуся, нудишся — скучати

О

обережний, обережна, обережне (прикметник) — уважний
обманути, обманю, обманиш — обдурити когось
обрій, обрію, обрієм, на обрії — небосхил
обруч, обруча, обручем — коло з заліза або з ліщини на бочці
однострій, однострою — мундир
одчайдушний, одчайдушна, одчайдушне (прикметник) — відваж-
ний до пересади
око, ока, оку, в оці: двоїна: очі, очей, очам, очима; в очах
окутаний, окутана, окутане (прикметник) — загорнений
оподалік (прислівник: де) — недалеко
оружжя, оружжям — зброя
останки, останків — порохи, рештки, тіло небіжчика
отрута, отрути, отрутою — трійло
отруювати, отруюю, отруюєш — труїти
ощадності, ощадностей — заощаджений масток або гроші

П

палкий, палка, палке (прикметник) — гарячий, непогамований
пасочка, пасочці — здрібніло про паску
пащека, пащеці — згрубілий іменник: паща звірини
перелякатися — настрашитися
перемир'я, перемир'ям, у перемир'ї — завішення зброї, перестанок
у війні

пила, пили, пилою — прилад до різання дров
писаночка, писаночці — пестливо про писанку
писклятко, писклятка, писклятку, писклятком; у множині: писк-
лята, пискляток

питати шляху у когось — шукати дороги
пишний, пишна, пишне (прикметник) — гарний, поважний, добрий
підземелля, підземеллям, у підземеллі — льох, тайник
підраховувати, підраховую, підраховуєш — підсумовувати
підтвердити, підтверджу, підтвердиш — затвердити
платок, платка і платочек, платочка — здрібніло про хустку
Плащаниця, Плащаниці, Плащаницею — ікона із гробом Ісуса
пляшечка, пляшечці — здрібніло про пляшку
поводи, поводів — упряж на коней
поготівля, поготівлям — приготова до виступу в похід або до бою
подобатися кому, подобаюся, подобаєшся; подобається мені — я
захоплений чим

подразнений, подразнена, подразнене чимсь (прикметник) — по-
буджений

пожар, пожару — пожежа, вогонь
поживитись чимсь — попоїсти щось
поїздка, поїздці — подорож
покров, покрова — захорона, опіка
полон, полону — неволя
полум'я, полум'ям — вогонь
помітити, помічу, помітиш — завважити
поринати, поринаю, поринаєш — тонути
порода, породи, породою — рід
порожній, порожня, порожнє (прикметник) — пустий
поруччя, поруччям — опори на ґанку

поспіти, поспію, поспієш, поспіє — прийти на час, впору
постать, постаті, постаттю — постава, особа
поповзти, поповзу, поповзеш — полізти

посудина, посудини — горнець
потвора, потвори — виродок, виплодок, звір
похоронити — поховати

почесний, почесна, почесне (прикметник) — гоноровий, шановний,
славний

почувати себе щасливим — відчувати щастя
пояс, пояса — крайка
пригортати — обіймати

принаймні (прислівник: як) — бодай
приятелювати з ким — бути чиїмсь приятелем
прокинутися — пробудитися
промощувати дорогу — робити дорогу
пронизливий вітер — студений, холодний вітер
протинаступ, протинаступу — наступ війська для відбиття утра-
ченого терену

P

раніше (прислівник у вищому ступені, від: рано) — передше
рибалка, рибалці — рибак
ридати, ридаю, ридаєш — гірко плакати
різноманітний, різноманітна, різноманітне (прикметник) — різний,
всілякий
різьбар, різьбаря, різьбарем — скульптор
рілля, ріллі, ріллею — зоране поле
рінь, ріні, рінню — жорства на березі ріки, твердий пісок
розвага, розваги, розвазі; у множині: розваг — забава, розривка
розгублений, розгублена, розгублене (прикметник) — збентеже-
ний, розсіяний, неуважний
розвивити рота — грубий вислів: відчинити широко рот
роздріб, розриву — вибух
рябий, ряба, рябе (прикметник) — сорокатий, строкатий, дзьоба-
тий, віспуватий

C

саме тоді (прислівник) — якраз тоді
самостійність, самостійності, самостійністю — незалежність
санкування, санкуванням — їзда санками
саночки, саночок — малі альпійські сани (здрібніло)
світ, світу — (1) весь світ, всесвіт, (2) світло: Світе тихий у Шев-
ченка, як на Вечірні
світанок, світанку — вчасний ранок; на світанку — вранці
свячене, свяченого, свяченому, із свяченим — посвячені великолі-
їства
серденъко, серденъка, серденъку — пестливо про серце, про кохану
особу

сердитий, сердита, сердите (прикметник) — лютий, лихий, гнівний
синяк, синяка, синякові — синя пляма на тілі
сич, сича, сичем — пугач
сіяти, сіє сонце, сіє сонце — сяяти, блищати, світити
скитання, скитанням — блукання, вештання
скородити, скороджу, скородиш — грабати
скрізь (прислівник: де) — всюди
сміятись крізь слізози — з гор'я сміятись, плакати і сміятись
снага, снаги, сназі, снагою — здібність, спроможність
совісно (прислівник: як) — сумлінно, чесно
спідниця, спідниці, спідницею — жіночий одяг
стурбований, стурбована, стурбоване (прикметник) — пригноблений
схвильований, схвильована, схвильоване (прикметник) — роздратований

Т

трішки (прислівник) — трошки (здрібніло)
тулуб, тулуба — середуша половина тіла
тутешній, тутешня, тутешнє (прикметник) — той, що тепер тут живе
тхір, тхора — драпіжний звірок

У

угледіти,угледжу,угледиш — спостерегти
уп'ясти очі — вдивитися, упну, упнеш, упнє, упнуть очі

Ф

фантастичний світ — уявлений світ серед люду, що вірить в лісових і водних дужів, напр.: русалка, мавка, лісовик
фундамент, фундаменту — основа, підстава будови

Х

хижий птах — драпіжний, грабіжник

ІІ

цвях, цвяха — гвіздь із заліза
цікавий, цікава, цікаве (прикметник — ц. на щось
цокіт, цокоту — особливий звук

Ч

частувати чим когось
челюсть, челюсти, челюсті, челюстю — отвір у печі
червоноавий, червоноава, червоноаве (прикметник) — трохи червоний
через рік — по році
чортище, чортища, чортищем — страшний чорт
чуття, чуттям — відчування

ІІІ

шатро, шатра, шатру — намет на полі, в лісі, полотняне шатро,
брезентове шатро
шафа, шафи — мебель
шепіт, шепоту — придушений голос
шепотіти, шепочу, шепочеш, шептати — говорити потихо
шкіра, шкіри і шкура
шкірити зуби — сміятися, робити смішний вигляд
шпак, шпака — птиця
шпарка, шпарки, шпарці, шпаркою; множина: шпарки, шпарок —
щілина
шпилька, шпильки, шпильці, шпилькою, у множині: шпильки,
шпильок
шрам, шраму — подрапання
штукар, штукаря, штукареві, штукарем, множина: штукарі, шту-
карів — фігляр
штурчний вогонь, якого вживають для розваг при ялинці
шуліка, шуліки, шуліці, множина: шуліки, шулік — польовик,
орел

ІІІ

щедрота, щедроти — ласка, доброта
щез-би — дідько
щільно (прислівник) — точно

Ю

юнак, юнака — хлопець у віці 12-18. року життя

Я

ялина, дубина, вільшина — ліси з такими деревами
ялинка, ялинці — деревце на Різдво
яничар, яничара — турецький вояк, що виріс із полоненого бран-
ця

яріти — мигтіти
яскраво (прислівник) — негармонійно, строкато, перісто
ясочка, ясочці, ясочко! — зірка, зірочка (пестливо)

ЗАВДАННЯ ДОДОМУ.

1. Списати з цього словничка 10 іменників.
2. Списати з цього словничка 10 прикметників.
3. Списати з цього словничка 10 прислівників.
4. Списати з цього словничка 10 дієслів.
5. Списати з цього словничка 5 пестливих іменників.
6. Списати з цього словничка 5 здрібнілих іменників.
7. Написати подібне слово, як **ридати**.
8. Написати подібне слово, як **шатро**.
9. Подати значення таких слів: берегти, брести, виглядати
кого.
10. Подати на письмі значення таких слів: альбом, глядач,
юнак.
11. Подати значення таких слів: зів'ялий, гайок, літечко.
12. Подати значення таких слів: змій, модель, дармувати,
нудитися.
13. Подати значення таких слів: доладу, безкорисно, людина,
совісно.
14. Написати речення, в якому буде зворот: погодитися з
чисюся думкою.
15. Написати речення, в якому буде зворот: корисний для...
16. Написати 5 пестливих прикметників.
17. Написати 5 здрібнілих іменників.
18. Написати значення такого звороту: Івась і Борис mrіяли
про змія.

19. Написати, що означає такий зворот: ця робота тривала тиждень.

20. Як можна інакше сказати: берися до роботи?

2.

1. Пояснити звороти: готуватися до „Листопадової академії”, під проводом учителя відбулась нарада; кляса постановила дати кілька точок; учень Жук узяв на себе вивчення вірша; учні готують інсценізацію вірша.

2. Що значать такі звороти: Андрій буде режисером інсценізації; Борис буде декоратором сцени; Оксана гратиме Україну-Матір; хлопці будуть грати ролі козаків; дівчата виконають усе за пляном?

3. Що значать слова Шевченка: Защо тебе сплюндрували? До схід сонця; діточок непевних звичаю не вчила. Мої діти, мої добрі квіти.

4. Що значать такі звороти: сердитий листопад; дідусь скаржиться; що йому болить рана; пам'ятка відзывається; рана щемить, (щеміти — нити, боліти); виходити назустріч кому; виходити напроти кого; вороги змагалися один з одним?

5. Пояснення зворотів: зірвати листок із стінного календаря; по роках скитання, не разстається з любим дідусем; поплили спогади; служити при війську; українці творили свою державу; на Західних землях України держалася Австрія?

6. Що значить: бути напоготові; зачинив щільно двері; має постати вільна Українська Держава; займати урядові будинки; загорівся від нетерплячки?

7. Що таке: танок перемоги?

8. Що значить такий зворот: був синьо-жовтий прапор?

9. Що значить: почесна рана; моя медалія?

10. Що то значить: старшина вислав мене до головної команди?

11. Пояснити звороти: Львів — город (місто) галицьких князів; прапори свободи знялися гордо догори; сонце Волі гойло нам рані.

12. Пояснити ці поетичні вислови: мороз малює квіти на вікнах; серденько тріпалося пташкою; будиться весна.

13. Заступити іншими словами наступні слова: владика, віщувати, вітряний.

14. Заступити іншими словами наступні вислови: Україна сяє святою красою; квілить лиxo в її кождіській пісні; відректися власних втіх; ллють свій піт i кров; котрих гнетуть скови.

15. Подати назви оружжя, наприклад: рушниця...

16. Що таке: іконостас, Плащаниця, небеса, коляда, гагілка, кант?

17. Які бувають назви зілля: м'ята.....?

18. Які бувають квітки, наприклад: мак, конвалія....?

19. Які бувають пташки на Україні i в Америці?

20. Що то є пронизливий вітер, настрій попсований, жвавий кінь?

3.

1. Подати назви різних спортів i забав, наприклад: ковзанка...

2. Налишіть речення з такими зворотами: а) учитися чогось, б) навчати когось чогось, в) промошувати комусь дорогу, г) наглядати за ким, г) мати за завдання...

3. Налишіть речення до таких зворотів: а) роззявити рота, б) воювати кого, в) душити кого, г) завидувати кому, г) зустрічати кого...

4. Утворіть речення до таких зворотів: а) шептати кому на вухо, б) згинути славною смертю, в) набрати сил, г) уп'ясти очі в щось..

5. Що значить: мені подобається щось, почувати себе щасливим, робота кипить, приятелювати з ким?

6. Ужите в реченнях таких слів: дошкулювати кому, заспокоюватися, зачудуватися, палкий, перелякати кого.

7. Налишіть 4 речення з такими іменниками, що вживаються тільки в множині, як наприклад: кліщі, сани, ноші, пожиці...

8. Подайте знані вам назви з життя на кораблі, наприклад: рятунковий човен, якого вживають моряки в часі загрози затоплення.

9. Подайте складні прислівники на основі словничка, наприклад: віднині, вдень, восени, вниз, вгору...

10. Подайте складні прийменники на основі словничка, наприклад: з-за, з-над, з-під, попід, понад...

11. Налишіть 10 прислівників на питання: як, де, коли, користаючи iз словничка.

12. Напишіть 5 вигуків, 2 частки, 5 сполучників.
13. Утворіть з різних слів 10 здрібнілих іменників, наприклад: кожух — кожушок; зоря — зірка; кінь — коник; — літо — літічко...
14. Напишіть 5 пестливих іменників на основі словничка, наприклад: дідусь, бабуся, сонечко, синочок...
15. Подайте назви хатньої обстанови (меблів): ліжко, стіл...
16. Подайте назви одягу, що їх знайдете в словничку, наприклад: свитка, штани...
17. Подайте назви обуви, наприклад: чобіт, черевик...
18. Подайте назви танків, наприклад: козачок, гопак...
19. Подайте назви страв на Свят-Вечір, наприклад: кутя...
20. Ужийте в 5 реченнях таких висловів: цікавий до чогось, цікавий на щось, багатий на щось, багатий чимсь...

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В 4. КЛ.

1. До попередніх вказівок у З. читанці додаємо ще такі: учні повинні давати короткі і ясні відповіді цілими реченнями з підметом, присудком, (додатком)... На кожне наше питання вичікуємо поправної відповіді. Коли ж викликаний учень не дас собі ради з відповідю, кличмо іншого; а вкінці, після нової невдачі, формуємо додаткове питання, ніби легше.

Як зразок можуть послужити вчителеві ці запитання, що наведено тут при обговоренню уступів і поетичних творів. Їх мета заставляти учня до домашньої праці. Однаке вони можуть бути теж дороговказом для шкільної праці, особливо при поборюванні учнівських труднощів в мові. Повторення уложених відповідей кількома учнями спричиняється до закріплення та поправності. Тому треба в школі вправляти, а тоді давати завдання додому. Ніколи не можна збувати якбудь і чимбудь цю ділянку мовлення.

2. На початку лекції вчитель перевіряє домашню працю, записи в зошитах і задане учням читання з контролею незнаних слів. І тут упродовж десяти хвилин можна довідатись легко про працьовитість, докладність, старанність у формі домашньої вправи та про її негативну сторінку. Помічення треба внатовувати в зошит для відома батьків. Вони можуть листуватись з учителем, користаючи з помічень його. Учень повинен поділити зошит на

кілька частин: шкільні вправи, домашні завдання, словничок для пояснювання слів, ведений за абеткою, при зберіганні пропорцій (наприклад: букви: б, в, д, з, к, м, о, п, с мають багато слів, інші менше, а деякі завсім мало: а, е, є, ж, і, ф, х, ц, щ, ю.).

3. Читання мусить бути голосне й виразне. Окреме читання віршів має мету навчити учнів практично ритму й розбудити в них почуття краси й патріотизму. Читанка передбачує багато віршів до вивчення, особливо Лепкого, Шевченка, Франка, Олеся, Чупринки, Савицької, Храпливо... Читання повинен починати вчитель, або найліпший в класі читач, що легко скоплює ритм і музику слова. Вірш мусить бути зрозумілий для всіх учнів. Тому присвячуємо частину лекції також для пояснення і для зrozуміння його ідеї, чи змісту. Уступи читаємо за пляном акції та виконуємо з учнями називання його частин.

4. Окреме місце в навчанні займає інсценізація вірша, напр. „Розрита Могила”, „Привітання з Зимою”, що вимагає дуже дбайливої підготови та вивчення ролі. Також співання українських пісень, колядування, щедрування, побажання — основані на старанності й докладності. Вчитель вибирає дітей до хору, що мають добрий слух, гарний голос і легко вивчають пісню. Від інших учитель вимагатиме сценічного знання, режисерування, рисування й малюнків сценерії.

5. Важним чинником при вивченні віршів та уступів є вселюдські й українські ідеали, що розбуджують почуття вже напрочесні життя: любов до людини, до українця, спочуття до людського горя, до української дійсності, віра й надія на сповнення наших національних ідеалів, любов до батьківщини наших предків та пошана для нових батьківщин, зацікавлення предметами, освітою, культурою й цивілізацією нових поселень, любов до Бога, церкви, традиції, мистецства України, історії, природи, пісні, музики, народних звичаїв і обрядів, любов і пошана до батьків, дідів, наших друзів і приятелів.

6. Учні виконують упродовж року десять більших домашніх вправ і 10 менших, відповідаючи докладно на запитання в книжках, описуючи пригоди героїв, пишучи листи з різних нагод до товаришів, виучуючи правопис (використати „Правописні вправи”), роблячи записи й денник, дописуючи до дитячих журналіків, виповнюючи крапковані місця і слова в домашніх вправах.

7. В цій читанці більше, ніж досі, віддано місця на самостійні завдання (домашні), описи на тлі прогулянок до лісу, на площа забав та спортивих імпрез.

8. Більше, ніж досі, присвячено часу та місця на працю над літературним словництвом, новими словами з праці різних робітників, над означуванням частин мови та оформленням їх явищ, поетичних висловів і повторенням правопису слів за очерками. В словничку зібрано понад 500 слів, що їх використовуємо при словникових вправах (60).

9. В уступах та поясненнях до них стосуємо географічні й природничі прикмети України, працюючи над картою її, зокрема над географічними зшитками.

10. В школі пишемо часто контрольні диктати для право-
писників вправ.

11. Із спису книжечок вибираємо відповідні для приватної до-
машньої лектури, визначуючи наперед місця із вартісними осо-
бливостями, цікавою сценерією та замітною акцією. Учні повинні
звернути на них свою увагу при читанні, написати короткий зміст
тощо.

ЗМІСТ КНИЖКИ.

	Стор.:
1. О. Кониський. Молитва: Боже Великий, Єдиний. -----	3
2. Вакаційні мандрівки. -----	5
3. Наша мандрівка. За читанкою Е. Ю. Пеленського. -----	5
4. Вересень настав. -----	8
5. Лист до власника книгарні. -----	10
6. О. Кобець. По гриби. Вірш. -----	11
7. І. Савицька. Осінь. Вірш. -----	12
8. Наш „змій” -----	14
9. Готуємось до „Листопадового свята” в школі! -----	17
10. Р. Купчинський. Листопад. Вірш. -----	19
11. Тарас Шевченко. Розрита Могила. Уривок. -----	20
12. М. Маморський. Дідусяева медалія. Оповідання. -----	21
13. І. Савицька. Наш Львів. Вірш. -----	25
14. Лесева остання стійка. Оповідання за Я. Гріневичем. -----	27
15. І. Франко. Моя любов до України. Вірш. -----	32
16. В. М. Герб і прапор. Оповідання. -----	34
17. Зима. Зимові спорти й забави. -----	36
18. Г. Чупринка. Сніжинки. Вірш. -----	37
19. О. Олесь. Дивилося сонце. Вірш. -----	38
20. Вправи в писанні слів. (1. частина). -----	38
21. В. Лепкий. На Святий Вечір. Вірш. -----	39
22. Привітання з зимою. Сценка Р. Завадовича. -----	42
23. Лист до товариша з іншого міста. -----	44
24. Коляда: Во Вифлеємі нині новина. -----	45
25. До Вифлеєму. Вірш І. Савицької. -----	46
26. Таємниця карпатської ялици. Оповідання. В.М. -----	47
27. Січневий вітер. Вірш Лесі Храпливої. -----	50
28. День слави. Оповідання. За „Веселкою”. -----	51
29. На провесні. Провесна для птахів і звірів. -----	52
30. Про Лесю Українку. Оповідання. За „Веселкою”. -----	53
31. Надія. Вірш Лесі Українки. -----	54
32. Проти надії сподіваюсь. (Уривок з вірша Лесі Українки). -----	54
33. Шевченкова могила. Оповідання М. Маморського. -----	55
34. Шевченкові мрії. Уривок з „Гайдамаків”. -----	56
35. „Гамалія”. Уривок з поеми Тараса Шевченка. -----	58
36. Тарас Шевченко. „І досі сниться”. Вірш. -----	60
37. Повторення словництва. (2. частина). -----	62

Стор.:

38. М. Маморський. Стрілецька писанка. Оповідання.	65
39. „Направду воскрес!” За „Моїм Приятелем”.	69
40. Леся Храплива. Великдень. Вірш.	72
41. Весняні гри.	73
42. Жучок. (Гагілка).	74
43. М. Ломацький. Опікун Гуцульщини. Оповідання.	75
44. Весна йде! О. Олесь. Ой, не сійтесь сніги.	76
45. Степан Салик. „Пан Вуж”. Оповідання.	79
46. Ворона і гадюка. Казка І. Франка.	82
47. Як Лис Микита обманув Ведмедя. Уривок з 2. пісні „Л. М.” І. Франка.	86
48. Американський пташок „робін”. Розмова учнів А і Б.	89
49. Молитва за маму. Вірш Р. Завадовича.	90
50. Пошана для нашої мами на чужині.	91
51. Незабутня подорож. З „Денника Ромця” І. Савицької.	91
52. На полюванні в Австралії. За оповіданням Г. Чуба.	95
53. Співаночки мої милі... Вибір з пісень.	98
54. Колись весною на Волині. До життєпису Лесі Українки.	101
55. Леся Українка. Вечірня година. Вірш. (Уривок.).	106
56. О. Копачева. Княгиня Ольга вітає своїх гостей. З „Неповторних днів”	106
57. На дворі князя Ярослава Мудрого. З читанки Е. Ю. Пеленського.	109
58. Три сестри — три княжни. За О. Копачевою.	111
59. Леся Храплива. Вишивані квіти. Оповідання.	114
60. Князь Володимир Мономах. За Читанкою Е. Ю. Пеленського.	119
61. Р. Завадович. Лев на сторожі. Вірш.	120
62. Основини Холму. Оповідання.	122
63. Мирослав Петрів. Українські ріки. Вірш.	123
64. „Син України”. Уривок з оповідання І. Федєва й Золотопольця.	124
65. Вправи в уживанні й писанні слів.	127
66. Словникові вправи.	128
Завдання додому.	145
МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОУ МОВИ.	148

Загальне технічне керівництво: Анатоль Домарацький.
Мистецьке оформлення: Богдан Певний. Складач: Роман Ференцевич. Метранпаж: Ярослав Сидоряк. Наклад: 3 000 примірників. Друковано в друкарні „Свободи”, 81-83 Гренд вул., Джерзі Сіті, Н. Дж., 07303. 1966 р.

